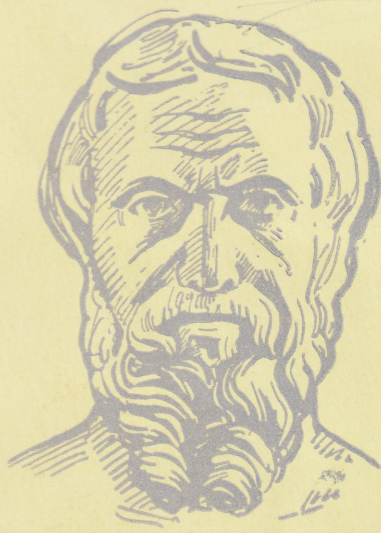

MOJA BIBLIOTEKA

HERODOT

www.marinknezovic.info

www.marinknezovic.info

MOJA BIBLIOTEKA

IZABRANI TEKSTOVI ZA ŠKOLSKU OMLADINU

MOJA BIBLIOTEKA

STRANI PISCI

I.

Urednik

Dr. FERDO NIKOLIĆ

NASLOVNI LIST Dr. PAVAO GAVRANIĆ

HERODOT

NOVELE, ANEGDOTE
I DRUGA ZANIMLJIVA PRIČANJA

Iz prijevoda dra Augusta Musića prikupio, pregledao i dopunio
Dr. NIKO MAJNARIĆ

ŠKOLSKA KNJIGA
ZAGREB 1953

**Za školsku upotrebu odobrio Savjet za prosvjetu,
nauku i kulturu Narodne Republike Hrvatske**

TISAK GRAFIČKI ZAVOD HRVATSKE — ZAGREB

HERODOT I NJEGOVO DJELO

U gradovima maloazijskih Jonjana, koje su trgovački poslovi stalno dovodili u vezu i s obrazovanim istočnim susjedima, osobito Lidanima i Perzijancima, i s različnim narodima Sredozemnog mora, sabralo se tijekom vremena mnogo geografskoga znanja. Ti su zanimljivi podaci kasnije brižno prikupljeni i poboljšani: što iz praktičnih razloga, kao podloga za trgovačka putovanja, što od želje za znanjem i iz zanimanja za tuđa mora i daleke nepoznate zemlje. Tako su nastali različni putopisi, koji su prvobitno jamačno imali epski oblik, a kad se razvio nekićeni način saopćivanja, bili su sastavljeni redovno u prozi. To je geografsko znanje prvi proširio i dopunio Hekatej Milećanin, koji je mnogo putovao po svijetu pa sve, što je na tim putovanjima vidio i čuo, kritički sredio i izložio u svom djelu *Περίοδος γῆς* (Opis zemlje), kome je dodao i kartu. Ali Hekatej nije govorio u tom spisu samo o cijelom tada poznatom svijetu (Evropa, Azija i Afrika), nego je u njem dao i kratku povijest znamenitih gradova, pa tako udario prve temelje znanstvenoj geografiji i historiji. Za tim se djelom zanosio Herodot Halikarnašanin i ugledao se na nj.

Herodot se rodio oko god. 484. u Halikarnasu, dorskoj koloniji na jugozapadnom uglu Male Azije. Pripadao je uglednoj porodici i bio u srodstvu s glasovitim epskim pjesnikom Panijasisom, s kojim je sudjelovao u buni protiv halikarnaškoga tiranina Ligdamisa. Budući da su buntovnici u početku bili potisnuti, morao je i Herodot ostaviti svoj rodni grad. Vrlo je vjerojatno, da se s ostalim članovima svoje obitelji povukao na otok Sam i ondje dulje boravio, jer dobro poznaje otok i njegovu historiju. Odatle su prognanici češće kušali da se povrate, pa je takvom jednom zgodom poginuo i Panijasis, ali je tiranin napokon ipak protjeran. Kada se Herodot vratio u Halikarnas i dokle je tamo ostao, ne može se odrediti. Ali se iz njegova djela jasno vidi, da je poput Hekateja mnogo putovao i proputovao velik dio tada poznatoga svijeta. Svrha tih putovanja nije bila želja za novim otkrićima ni trgovački poslovi, nego želja da upozna svijet i ljude i da to znanje upotrebi za svoje djelo. Tri su Herodova putovanja osobito znatna: jedno na sjever (skitsko-traćko), na kojem je došao do obale Crnoga mora, sve do miletske

kolonije Olbije; drugo na jug (e g i p a t s k o), na kojem je posjetio donji, srednji i gornji Egipat sve do otoka Elefantine; treće na istok (a z i j s k o), gdje je dopro do Babilona. Putujući tako svijetom od grada do grada, od zemlje do zemlje, Herodot je neumorno skupljao sve, što je držao, da bi moglo biti vrijedno za njegov posao. A imao je zacijelo uza se i Hekatejevu knjigu pa prigodice ispitivao i njezine podatke, proširivao ih ili pobijao. Od stvari pak, koje je pribilježio (a bilježio je ne samo geografske podatke, kao Hekatej, nego i etnografske i historijske zanimljivosti), mnoge je vidio sam, a mnoge ispitao od drugih. S kim je sve govorio, vidi se iz mnogih citata u njegovu djelu, gdje se ponajviše spominju: svećenici, proroci, čuvari hrama, tumači i t. d., a ima i anonimnih citata, koji se najradije označuju riječju: »kaže se« (λέγεται).

Na taj je način prikupio Herodot obilnu građu. Njom se u prvih mah poslužio tako, da je sastavljao pripovijesti (loge) o »barbarskim« zemljama, koje je na svom putovanju po Grčkoj u većim gradovima i javno čitao. Spominje se, da je nastupio kao predavač u Ateni, Olimpiji, Tebi, Korintu i drugdje. Atenjani su mu, kaže se, dali tom prilikom i nagradu od deset talenata, ali ta je svota prevelika (10 tal. = 500000 din.), da bi se mogla smatrati kao nagrada za književno djelo, i to još nedovršeno, pa je stoga vjerojatnije, da je Herodot dobio tu svotu za kakvu uslugu, što ju je učinio Atenjanima, ili da je to bila neka državna potpora za njegova putovanja. U Ateni upoznao se Herodot s mnogim uglednim ljudima pa tako i s Periklom i njegovim društvom te pristao posve uz njegovu politiku. Koliko ga je volio i cijenio, vidi se po tom, što mu je u svom djelu postavio častan spomenik ovim riječima: »Kad se Agarista udala za Ksantipa, sina Arifronova, i trudna bila, usnila je, da je rodila lava, i za nekoliko je dana rodila Ksantipu Perikla« (VI 131). Vrlo je vjerojatno, da je Herodot upravo u toj sredini, bilo sam od sebe bilo na poticaj koga drugoga, došao na misao, da piše povijest perzijskih ratova, t. j. da ulazi u područje, na kojem zapravo nije imao pravoga preteče, jer tobožnje povijesti, što su ih sastavljali pisci prije njega (logografi) nisu bile drugo nego sistematska prikupljanja vijesti o mitološkim junacima ili lokalne kronike, a takva djela nisu mogla Herodotu nimalo poslužiti kao ugled za ono, što je on želio dati.

Po tom je bio Herodot prvi pisac, koji je dao pravu povijest svoga naroda. Tu je povijest osnovao na drevnoj suprotnosti i neprijateljstvu između Helena i barbara, na suprotnosti između zapada i istoka, pa prikazao jednu epizodu iz vjekovne borbe, koja je odatle potekla, epizodu, u kojoj mlada Evropa, t. j. Helada pobjeđuje staru Aziju i otvara vrata novoj prosvjeti. Djelo je svoje podijelio pisac u dva dijela: u prvi je dio uzeo izrađene loge o barbarskim zemljama, koje je kasnije zbog novih informacija često mijenjao i proširivao, a u drugi je smjestio građu,

koja se uglavnom ticala perzijskih ratova; nju je skupio od odličnih lica po grčkim gradovima, osobito u Ateni, Sparti i Delfima, jer mu je za prikazivanje perzijskih ratova bio glavni izvor usmena tradicija. Ne ulazeći u mitološko doba pripovijeda dakle pisac najprije o Lidanima, jer su upravo ti barbari, pokorivši maloazijske Helene, učinili Helenima prvu nepravdu. Zatim govori opširno o Perzijancima, osobito o njihovim običajima i vojnama ističući i ovdje napose vojnu na maloazijske Jonjane, koja je toliko ozlovoljila Helene u materi zemlji i dala prvi povod neprijateljstva između oba naroda. Perzijska povijest postaje sada glavna nit, koje se drži Herodotovo pripovijedanje u prvom dijelu njegova djela, pa gdje god perzijsko kraljevstvo dolazi u doticaj s drugim narodima i zemljama, trudi se pisac, da u manjim i većim ekskurzima (opisivanje Egipta ispunja cijelu drugu knjigu) iznese svoje geografsko-etnografsko znanje. U drugom pak dijelu, koji ima da dà pravu historiju perzijskih ratova, na prvom su mjestu historijski podaci, a sve ostalo ovdje gotovo iščezava.

Kad su Atenjani god. 444./3. na poticaj Periklov osnovali u donjoj Italiji, na mjestu razorenoga grada Sibarisa, nov grad, koji se prozvao Turij, pridružio se i Herodot atenskim naseljenicima. Tu je Halikarnasjanin Herodot, koji je u Ateni u društvu Perikla, Sofokla i drugih uglednih ljudi postao srcem svojim Atenjanin, živio mirno, daleko od političkih borbi, i posve se posvetio pisanju svoje povijesti želeći prikazati svijetu slavu Atene kao spasiteljice Helade i njezine zasluge, što ih je pod vodstvom Periklovim stekla za Heladu. Odatle, što su mu poznate prve godine Peloponeskoga rata, a ne zna za sicilski poraz (415—413), zaključuje se, da je umro između god. 430. i 424., i to u drugoj svojoj domovini, u Turiju, gdje je bio i pokopan.

Herodotovo se djelo dijeli na devet knjiga, koje se zovu po Muzama. Ali ta dioba ne potječe od Herodota, nego je po svoj prilici nastala u aleksandrinsko doba, kad su gramatici, dijeleći književna djela, išli uglavnom samo za tim, da pojedinim knjigama dadu otprilike isti opseg. Pored toga navode stari Herodotovo djelo pod natpisom *ιστορίαι* (pripovijesti), a sam ga pisac zove u uvodu *ιστορίας ἀπόδειξις* (pripovijedanje onoga, što je ispitujući doznao). Kad pak Herodot spominje pojedine dijelove svoje historije, kaže za njih *λόγοι* (pripovijesti) ili *λόγος* (povijest), a i čitavo svoje djelo zove *λόγος* (pripovijedanje).

Sadržaj Herodotove povijesti po knjigama je ukratko ovaj: U prvom dijelu, skoro iza proemija, dolazi povijest Lidana (I 6-94). U nju je umetnuta povijest Atene (I 59-64) i povijest Sparte (I 65-70) te povijest medsko-perzijske države s ekskurzima o Medanima, Perzijancima i Babiloncima, i to pod Kirom (I 95-216) i pod Kambizom (II 1-III 60). U tu je partiju umetnuta epizoda o Egiptu (t. z.

»Egipatske pripovijesti« II 2-182), zatim epizoda o Polikratu (III 39-47 i 54-60) i epizoda o Perijandru (III 50-53). Iza toga se nastavlja perzijska historija pod vladom lažnoga Smerdisa i Darija (III 61-VII 4). U taj je dio umetnut razvoj perzijske države (III 89-97), povijest Indije (III 98-105) i pad Polikratov (III 120-128). Zatim dolazi osvojenje Babilona (III 150-160), vojna na Skite (IV 1-144), vojna na Libiju (IV 145-205) i napokon osvojenje Trakije i Makedonije.

U drugom dijelu pripovijeda se najprije jonski ustanak (V 28-VI 32) s ekskurzima iz spartanske i atenske povijesti, gdje se govori o izgonu Pisistratovića i Klistenovim reformama (V 39-48 i 55-78). Zatim slijedi bitka kod Lade i osvojenje Mileta (VI 6-32), vojna Mardonijeva (VI 43-45) i vojna Darijeva protiv Helade (VI 48-140). Maratonska se bitka nalazi u VI 102-117. Uz to se prislanja povijest o spartanskim kraljevima (VI 51-86), epizoda o Alkmeonovcima (VI 121-131) i Miltijadov konac (VI 132-135). Nakon toga se govori o spremanju na novi rat pod Darijem, a poslije smrti njegove pod Kserksom (VII 1-25). Onda je put Kserksa do granice Tesalije (VII 26-137), spremanje Helena na otpor (VII 138-178), prvi bojevi (VII 179-195), bitka kod Termopila (VII 201-239), bitka kod Artemisija (VIII 1-17), skupljanje i vijećanje Helena i bitka kod Salamine (VIII 83-95), povratak Kserksa (VIII 113-120), vojevanje Mardonijevo na Grčkoj (IX 1-75), bitka kod Plateje (IX 58-75), bitka kod Mikale (IX 102-105), uzeće Sesta i ubistvo Perzijanca Artaikta (IX 114-122).

Iz navedenih se citata vidi, da je Herodot nanizao u svom djelu mnoštvo raznih i vrlo zanimljivih vijesti. Prosudjujući pouzdanost njihovu, valjat će priznati piscu, da se na svojim putovanjima doista mnogo trudio, kako bi doznao čistu istinu, ali će valjati imati na umu i to, da je razmjerno kratko vrijeme boravio u stranim zemljama; da nije znao tuđih jezika, nego je bio upućen na svoje zemljake i kojekakve tumače, i da se nije dovoljno kritički odnosio prema dobivenim vijestima. Načelo svoje historičke kritike izriče Herodot riječima: »Ja sam dužan pripovijedati ono, što se pripovijeda, ali vjerovati nipošto nisam dužan, i ta riječ neka vrijedi za čitavu moju povijest« (VII 152). Prema tome je njegova kritika samo u tom, da kod više načina predaje razlikuje vjerojatnije od manje vjerojatnoga; da pojedine crte, koje se prirodnom tečaju stvari protive, raspoznaje kao izmišljene, i da nagada, što je istina. Ali to su tek plašljivi počeci historičke kritike izvora, koji su još daleko od promišljene kritike, koja prodire u jezgru stvari te je nije briga, ne će li se tim oblik predaje porušiti. Zato je znanstvena strana njegova još vrlo neznatna, osobito ako ga poredimo s Tukididom, koji je svoga prethodnika metodički natkrilio time, što je oštro i jasno formulirao zakone svakoga historičkog ispitivanja i sam se njima poslužio. Ali je Herodot svoga nasljed-

nika nadvisio time, što je pokazao, da u historiju ne pripada samo ratna i politička, nego u prvom redu i kulturna povijest. Novija su historička istraživanja u mnogim slučajevima pokazala vjerodostojnost Herodotovih podataka (osobito s obzirom na njegove vijesti o Egiptu), a to se dogodilo upravo kod takvih mjesta, kojima su suvremenici i kasnija starina malo vjerovali. Ponovi li se to češće i u budućnosti, bit će Herodotovo djelo neprocjenjiv izvor historijskoga i kulturno-historijskog znanja.

Vrijednost Herodotova djela, što je ono ima po svojoj građi, mnogo uvećava umjetničko ruho, u koje ga je pisac zaodjenuo: lak i ugodan stil i osobit jonski jezik, koji se uzdiže nad govor svakidašnjega života. Namislivši naime prikazati najveću borbu naroda iza trojanskoga rata, Herodot je držao, da mu i jezik mora imati neki osobit, svečaniji oblik. I on mu je takav oblik mogao dati, jer je već otprije točno poznao Homera, Hesioda i velike lirike, a u Ateni je dobro upoznao i atičke tragike, pa time izoštrio svoj osjećaj za vrijednost jezika i njegovo brižno gajenje. Snabdjeven dakle tim prednostima stvorio je umjetan jonski jezik, pomiješan s Homerovim oblicima i izričajima, i tako prozborio svom narodu sličnim glasom, kojim mu je zborila i njegova epopeja. Što se pak stila tiče, ne valja smetnuti s uma, da je Herodotovo djelo bilo prvobitno određeno za usmeno predavanje popraćeno živim kretanjama. Zato je i pisano jednostavnim, jasnim, preglednim i ugodnim stilom, koji pisac nije napuštao ni kasnije, kad se nakanio da napiše povijest određenu za čitanje. Otud u njoj i toliki tragovi usmenoga govora: tobožnje suviše pristupanje pokazne zamjenice k imenici; ponavljanje novih imena i pojmova, koje valja slušaocu dobro usaditi u pamet; često podsjećanje na ono, što je prije rečeno i sl. Ti se tragovi najjače javljaju u novelističkim dijelovima historije, gdje je piščev stil osobito jednostavan i jasan, te živo podsjeća na stil narodne pripovijetke. Budući da se ovdje samostalne rečenice nižu s te i de jedna na drugu, zove ga Aristotel (Ret. III 9) »uspoređan stil«, a u opreci je sa stilom, što ga Aristotel zove »prepleten stil« t. j. stil umjetno građenih perioda, kakav se javlja u Tukidida. Zato i veli Ciceron (Orat. 12, 39) za Herodotovo pripovijedanje, da »teče bez ikakvih smetnja kao mirna rijeka« (sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit); Atenej (III 78 e) ga naziva »slatkazvučan«, t. j. istim epitetom, kojim Homer (Odis. XII. 187) zove pjevanje Sirena, a Dionisije Halikarnašanin (O nasljedovanju 3, 207, 20) nalazi u njem ugodnost, uvjeravanje, ljupkost i prirodnost.

Osobitost je Herodotova djela, da se u njem nalazi veliko mnoštvo većih i manjih, vrlo zanimljivih helenskih i istočnjačkih priča, novela i anegdota, pogotovu u prvom dijelu njegove povijesti, koje često potiskuju historijske događaje na stranu. Te bi se pripovijesti uglavnom

mogle svrstati u četiri kategorije: jedne Herodot pripovijeda točno po narodnom pričanju, kao kakav pričalac; takva je na pr. priča o postanju Skita (IV 8-10), koju je pisac čuo od pontskih Helena; priča o makedonskom kralju Perdici (VIII 137-138) i dr.; druge obrađuje pisac mnogo slobodnije, na pr. pripovijest o Solonu i Kresu (I 29 i d.); treće je primio već u gotovom individualno udešenom obliku, kao na pr. pripovijest o Atisu i Adrestu (I 34 i d.); pripovijest o kući Kipselovaca (III 48 i d.; V 92) i dr. Tu je dakle netko morao posredovati, a to su jamačno bili jonski narodni pripovjedači, koji su u Joniji bez sumnje poput rapsoda postojali i nosili pripovijesti od mjesta do mjesta. Možda je postojala i neka zbirka, neka vrst novelističke pučke knjige. Napokon ima u Herodotovoј historiji i racionalistički prerađenih pripovijesti. Njih je pisac primio od ljudi, koji su na satrapskim dvorovima i inače bili posrednici u druženju Helena i Azijata. Takva je, na pr., pripovijest o Kiru, gdje je kuja, koja je Kira došla, pretvorena u ženu govedara Astijagova — Kinu. U ovoj su knjizi prikupljene gotovo sve Herodotove novele i anegdote, i velike i male. Jedne su od njih bez ikakvih poteškoća, u cijelosti uzete iz teksta, a druge je jasnoće radi valjalo povezati s predašnjom radnjom kratkim uvodima, odštampanima drugim slovima. Pripovijestima je dodano i nekoliko vrlo vrijednih povijesnih odlomaka, osobito iz helenske historije, kako bi se čitaocu pružila prilika da bar nešto upozna i od glavnoga dijela Herodotova djela.

Herodot se često zove otac historije. Tako ga je prvi nazvao Ciceron (De leg. I 1), i kao takva će ga ljudi uvijek štovati i sa zanimanjem listati stranice njegova djela, jer je »još i danas veoma ugodno voziti se po toj krasnoj rijeci s raznoličnim zavojima i s mnogim pritocima, koja nešto sporo teče«, ali baš zato pruža čovjeku krasne vidike i zabavlja maštu njegovu do kraja.

LITERATURA: Schmid-Stählin, *Geschichte der griechischen Literatur* I 2, München 1934, str. 550. i d.; K. Möller, *Herodot*, Leipzig und Berlin 1931.; Dietsch-Kallenberg, *Herodoti historiarum libri IX*, Lipsiae 1899; K. Abicht, *Herodotos I u. II*, Leipzig 1884; H. Stein, *Herodotos*, Berlin 1893—1908; A. Musić, *Herodotova povijest I i II*, Zagreb 1887-1888.

NOVELE, ANEGDOTE I DRUGA ZANIMLJIVA PRIČANJA

1. UVOD

(I 1. 5)

1. Herodot Halikarnašanin pripovijeda ovdie, što ie doznao, da se ne bi s vremenom zaboravilo ono, što su ljudi učinili, i da ne bi potamnijela slava velikim i divnim djelima, koja su bilo Heleni ili barbari izveli, a osobito to, zašto su se jedni s drugima zaratili.

Zatim veli Herodot, da se opreka između barbara i Helena, t. j. između istoka i zapada javlja već u pričama. Tako je, na pr., Helen Jason¹ oteo Medeju, kćer kolškoga kralja Eeta, a Trojanac Paris² Helenu, ženu spartanskoga kralja Menelaja.

5. Tako dakle pripovijedaju Perzijanci i Feničani. A ja ne ću kazati, da je bilo tako ili drukčije, nego ću pomenuti onoga, o kojem pouzdano znam, da je prvi počeo nepravdu činiti Helenima, pa ću dalje pripovijedati, jednako opisujući mala i velika naselja ljudska, jer koja su negda bila velika, ponajviše su postala malena, a koja su u moje doba bila velika, bila su prije malena. Znajući dakle, da ljudska sreća nigda stalna ne ostaje, pominjat ću oboja jednako.

2. ARION

(I 23. 24)

23. Perijandar je bio korintski vladar. Za njega kažu Korinćani, da mu se u životu veliko čudo dogodilo, i to da je Ariona

¹ Jasona je poslao stric njegov Pelija, koji mu je o glavi radio, po zlatno runo u Kolhidu. S njim pođu na put prvi junaci onoga vremena na brodu, koji se zvao Argo (odatle Argonauti). S pomoću Medeje, kćeri kolškoga kralja Eeta, pođe Jasonu za rukom te ubije zmaja, koji je zlatno runo čuvao, pa uzme runo. Vraćajući se odvede sa sobom Medeju, koja se u nj zaljubila.

² Kad je Paris, sin trojanskoga kralja Prijama, oteo Helenu, dignu se prvi junaci onoga vremena pod vodstvom Agamemnona, mikenskoga kralja, a brata Menelajeva, na Troju, koju istom nakon deset godina aizu i razore.

Metimnjanina svinja morska iznijela na Tenar.³ Arion je bio kitaras, koji se tadašnjega nijednog nije bojao; i on je, što mi znamo, prvi složio ditiramb⁴ i nazvao i učio u Korintu. — 24. Za toga Ariona kažu da je najviše vremena boravio kod Perijandra, a onda mu se prohtjelo ploviti u Italiju i Siciliju, pa kad je stekao mnogo novaca, htio je da se vrati natrag u Korint. Krenuo je dakle iz Tarenta, pa budući da se ni u koga nije toliko uzdao koliko u Korinćane, najmi korintski brod. Ali brodari stanu na moru smišljati, kako bi Ariona bacili u more i uzeli novce njegove. A on razabравši to počne ih moliti, neka novce uzmu, samo neka mu život poklone.

Arion

Ali ih nije mogao umoliti, nego brodari stanu zahtijevati, ili da se sam ubije, a oni će ga zakopati na suhoj zemlji, ili da odmah skoči u more. Našavši se Arion u nevolji zamoli im se, kad im se već tako svida, neka dopuste, da sa svim uresom stupi na krmu i zapjeva; i kad ispjeva, obreče, da će se ubiti. Budući da im se zaželjelo čuti najboljega pjevača na svijetu, uzmaknu s krme u sredinu broda. A on metne na se sav ures te uzme kitaru pa stupivši na krmu zapjeva visoku pjesmu, a kad ispjeva pjesmu, baci se u more, kako je bio, sa svim uresom. Oni otplove u Korint, a njega je, kažu, svinja morska primila na se i iznijela na Tenar. A stupivši na suhopode u Korint s uresom i pripovijedi ondje sve, što se dogodilo. Ali Perijandar mu nije vjerovao, nego ga metne pod stražu te ga nije nikamo puštao, a na brodarku je pazio. Kako dakle dođu, pozove ih pa ih stane ispitivati, znadu li što za Ariona. A kad uzmu pripovijedati, da je zdrav negdje u Italiji i da su ga zadovoljna ostavili

³ Tenar je najjužniji rt Peloponesa, sada Kap Matapan.

⁴ Ditiramb je pjesma, koju su zborovi (korovi) pjevali u čast boga Dionisa (Bakha). Arion nije ditiramb izumio, nego mu je samo dao osobit oblik uzevši u zbor mjesto običnih pjevača veselu družbu Dionisovu — satire. Od ditiramba se razvila u Atici drama.

u Tarentu, pojavi im se Arion, kako je skočio u more. Oni se prepadnu te, kako su bili obličeni, nijesu mogli više tajiti. To pripovijedaju i Korinćani i Lezbljani, i na Tenaru stoji Arionov zavjetni dar od mjedi ne velik: čovjek na svinji morskoj.

• 3. SOLON I KRES •

(I 29—33)

29. Kad su bili pokoreni svi narodi, koji prebivaju s ove strane rijeke Halisa,⁵ dođu u Sard, koji je bio obilan bogatstvom, svi tadašnji mudraci iz Helade, kako koji, pa i Solon⁶ Atenjanin, koji je Atenjanima na njihovu želju zakone dao i boravio izvan otadžbine deset godina, krenuvši na put tobože, da bi vidio

svijet, a upravo, da ne bi bio prinuđen ukinuti koji od zakona, koje je dao. Sami naime Atenjani nijesu smjeli to učiniti, jer su se bili teškim zakletvama zakleli, da će se deset godina držati zakona, koje im Salon dade. — 30. Stoga dakle, i zato, da bi vidio svijet, pođe on od kuće te dođe u

Egipat k Amasisu pa i u Sard ka Kresu.⁷ Kres ga dočeka u kraljevskim dvorima. A treći ili četvrti dan po tom provedu na zapovijed Kresovu sluge Solona po riznici i pokažu mu sve, što je bilo veliko i skupocjeno. Pošto je vidio i ogledao, koliko

ga je volja bila, upita ga Kres: »Goste Atenjanine, k nama je došao velik glas

o mudrosti i o putovanju tvojem, da si trudeći se oko mudrosti zato, da bi vidio svijet, prošao velik dio zemlje. Zato me je sada želja poduzela, da te pitam, jesi li već koga vidio, koji bi bio od svih najblaženiji?« To je pitao, jer je mislio, da je on najblaženiji čovjek.

Ali Solon mu nije htio da laska, nego reče po istini: »Kralju, Tela Atenjanina«. Kres se začudi toj riječi te upita brzo: »Pa zašto držiš, da je Tel najblaženiji?« A on odgovori: »Tel je, dok mu je otadžbina bila sretna, imao čestite sinove te je vidio, da su im se djeca rodila

Solon

⁵ Halis je glavna rijeka u Maloj Aziji, sada Kizil-Irmak.

⁶ Solon, atenski državnik i zakonodavac, jedan od sedam mudraca; živio je oko g. 600. pr. n. e.

⁷ Kres, sin Alijatov, bio je posljednji kralj lidski (560—546). Njegovo je bogatstvo kod Helena bilo poslovično.

i sva u životu ostala; a ktome je bio obilan imutkom, kako mi mjerimo, i konac života mu je bio vrlo slavan. Jer kad su se Atenjani pobili sa susjedima svojim u Eleusini, dođe im u pomoć, pobije neprijatelje i umre vrlo lijepo, a Atenjani ga na javni trošak pokopaju ondje, gdje je pao, i većma počaste».

31. Što je pomenuo veliko blaženstvo Telovo, podražio je Kresa, te ga on upita, koga je drugoga poslije onoga vidio najblaženijega, nadajući se, da će on biti bar drugi. A Solon reče: »Kleobisa i Bitona. Oni su bili rodom Argivci, imutka su inali dovoljno i ktome snagu tjelesnu toliku, te su u igrama dobivali dobit obojica jednako, a pripovijeda se i ova pripovijest. /O svetkovini Herinoj u Argu trebalo je da se mati njihova svakako na kolima dovede do hrama, ali volovi nijesu došli s poljanavrijeme. Budući da ih je gonilo vrijeme, pođu mladići sami pod jaram te su vukli kola, a na kolima im se vozila mati, dok nijesu četrdeset i pet stadija prevalivši došli do hrama. Kad su to učinili naoči mnoštvu, stigne ih najljepši konac života, i božica pokaže na njima, da je bolje čovjeku mrtvu biti nego živjeti. Argivci opkole kola te stanu blagoslivljati snagu mladića, a Argivke mater njihovu, što je taku djecu rodila. Mati pak prevesela radi djela i slave njihove stane pred kip božice te se uzme moliti, da bi Kleobisu i Bitonu, sinovima njezinima, koji su je tako počastili, božica dala, što je za čovjeka najbolje. Poslije te molitve prinesu mladići božici dar i pogoste se, a onda zaspe u samom hramu, ali više ne ustanu, nego ostanu onako mrtvi. Argivci pak načine kipove njihove te ih postave u Delfima, kipove muževa, koji su bili najbolji.«

32. Njima dakle dade Solon drugo mjesto blaženstva, a Kres reče razdražen: »Goste Atenjanine, a našu sreću držiš li tako ništavom, te nas ni s prostim ljudima nijesi uporedio?« A on reče: »Krese, mene, koji znam, da je božanstvo zavidljivo i prevrtljivo, pitaš za ljudsku sreću!« U dugom vijeku valja mnogo vidjeti, što čovjek ne će, a mnogo i pretrpjeti. Do sedamdeset godina osijecam čovjeku kraj života. Tih sedamdeset godina čini dvadeset i pet tisuća i dvjesti dana, ako prestupni mjesec ne dolazi. Ako pak valja da svaka druga godina bude za mjesec duža, da bi godišta dolazila, kad im je vrijeme, ina u sedamdeset godina trideset i pet prestupnih mjeseci, a u tima mjesecima tisuću i pedeset dana. Od svih tih dana, kojih je u sedamdeset godina dvadeset i šest tisuća dvjesti i pedeset, nijedan ne donosi sasvim ništa takovo kao drugi. Tako je dakle, Krese, čovjek puki slučaj. Ja vidim, da si ti i veoma bogat i kralj mnogim ljudima. Ali onim, za što si me pitao, još te ja ne zovem, dok ne saznam, da si svoj život sretno svršio. Jer tko je veoma bogat.

nije blaženiji od onoga, koji ima za svaki dan, ako mu usud ne usudi, da svako dobro uživajući sretno život svrši. Mnogi prebogatiji ljudi ubogi su, a mnogi, koji slabo žive, sretni. Tko je veoma bogat, ali nije blažen, u dvojem samo nadvisuje onoga, koji je sretan, a ovaj onoga, koji je bogat, ali nije blažen, u mnogom. Onaj može želju lakše namiriti i veliku sreću, ako ga stigne, podnijeti, a ovaj nadvisuje onoga ovim. Nesreću podnijeti i želju namiriti ne može tako lako kao onaj, no ovo odvraća sreća od njega: on nije bogatiji, ne boluje, ne trpi nevolje, ima djecu, lijep je. Ako ktome još život lijepo svrši, to je onaj, kojega ti tražiš, taj je vrijedan, da se blažen zove. Ali prije nego umre, stani, ne zovi ga još blaženim, nego sretnim. Da koji čovjek sve to postigne, nije moguće, kao što nijedna zemlja ne može sebi svega davati, nego jedno ima, a drugo nema, a koja najviše ima, ona je najbolja. Tako i čovjek jedan za sebe nikako ne dostaje. Jer jedno ima, a drugo nema. Koji pak uvijek najviše ima i onda blaženo svrši svoj život, taj mi je vrijedan. kralju, da se tako zove. A gledati valja svakoj stvari na svršetak, kako će izići. Jer mnogima je već Bog pokazao blaženstvo, ali ih je ipak posve uništio.

33. Tako govoreći, Kresu jamačno nije ugodio, i on ga, ne mareći za nj ništa, otpusti misleći zacijelo, da je lud, koji gotovu sreću pušta pak zahtijeva, da se svakoj stvari na svršetak gleda.

4. SMRT ATISOVA

(I 34—45)

34. Kad je Solon otišao, stigne Kresa velika osveta božja, kao što se čini, zato, što je mislio, da je on od svih ljudi najblaženiji. Najednom pristupi utvara k njemu, kad je spavao, koja mu istinu javi o nesreći, što je ht'ela da zadesi sina njegova. Kres je imao dva sina, od kojih je jedan bio nakazan — bio je ničem —, a drugi je bio u svemu prvi od vršnjaka. Ime mu je bilo Atis. Za toga Atisa javi Kresu utvara, da će ga izgubiti pogođena gvozdenim šiljkom kopljanim. Kad se probudi i to sâm sobom razmisli, preplaši se sna pa oženi sina, i premda je on obično bio vođa Lidanima, više ga nikad nije na taj posao slao. A sulice i koplja i sve takvo oružje, koje ljudima treba za rat, odnese iz soba i nagomila u klijetima, da mu ne bi što sa stijene na sina palo.

35. Kad je sinu ženidbu spremao, dođe u Sard čovjek, okaljan krvlju i nečistih ruku. Frizanin rodom, a krvi kraljevske. Taj čovjek dođe u Kresovu kuću te ga stane moliti, da bi ga po običaju

ove zemlje očistio, i Kres ga očisti. A čišćenje je kod Lidana gotovo jednako kao i kod Helena. Kad učini Kres ono, što je bio običaj, upita ga, odakle je i tko je, govoreći: »Čovječe, tko si i odakle si došao iz Frigije i sio na moje ognjište? I kojega si čovjeka ili ženu ubio?« A on odgovori: »Kralju, sin sam Gordije, Midina sina, zovem se Adrest, a ubio sam brata svoga nehotice te sam došao ovamo protjeran od oca i lišen svega«. A Kres mu odgovori: »Prijateljski si potomak i k prijateljima si došao, gdje ti ne će ništa nedostajati, dok budeš u našoj kući, a nesreću tu ako što lakše podneseš, učinit ćeš najbolje«. I on je živio u Kresovoj kući.

36. U isto vrijeme pojavi se na Olimpu u Misiji golem nerast. Dolazeći s gore potirao bi polja mižanska. Pa premda bi Mižani često na nj izišli, opet mu ne bi ništa našao učinili, nego su trpjeli jadé od njega. Napokon dođu ka Kresu mižanski poslanici te mu kažu: »Kralju, golem nerast pojavi nam se u zemlji, koji naša polja potire. Kako ga god želimo ubiti, ne možemo. Zato molimo tebe, da nam sina svoga i izabranih mladića i pasa pošalješ, da izbavimo zemlju od njega.« Tako su molili, ali Kres se sjeti onoga sna pa im reče: »Za sina moga ne pomenite više, jer ga ne ću s vama slati; mladoženja je i to mu je sada na srcu. Ali izabranih Lidana i čitavu hajku poslat ću s vama i naložit ću onima, koji pođu, neka što revnije nastoje, da s vama zemlju od zvijeri izbave.« — 37. To im je odgovorio. I Mižani su bili tim zadovoljni. A nato dođe Kresov sin, koji je čuo, što su Mižani molili. Pa budući da se Kres nećkao sina s njima poslati, reče mu mladić: »Oče, najveća milina i najveća dika je bila prije za me u rat i u lov poći i proslavljavati se. A sad mi oboje braniš, premda nijesi na meni našao ni kukavštine ni strašljivosti. S kakvim mi se licem valja pokazivati na trg i s trga idući? Kakav ću se građanima učiniti, kakav skoro udatoj ženi? Za kakva čovjeka mislit će da je pošla? Pusti me dakle, da idem u lov, ili me uvjeri, da mi je bolje, da se to tako radi.« — 38. Kres mu odgovori: »Sine, ne činim to zato, što bih bio ili kukavštinu ili što drugo sramotno na tebi našao, nego je utvara pristupila u snu k meni pa je rekla, da ćeš biti kratka vijeka, jer ćeš od gvozdenoga šiljka kopljanoga poginuti. Te utvare radi uskorio sam tvoju ženidbu i za ono, što se sprema, ne šaljem te od brige, ne bih li te za života svoga kako spasiti mogao. Ti si mi jedini sin. Jer onoga drugoga, koji je nijem, kao da i nemam.« — 39. Nato odgovori mladić: »Prosto ti, oče, kad si vidio takvu utvaru, za me u brizi biti. Ali što ti ne vidiš, nego te je prevarila utvara, treba da ti ja kažem. Veliš, da je utvara rekla, da ću ja od gvozdenoga šiljka kopljanoga poginuti. Ali kakve su ruke u nerasta, kakav

gvozden šiljak i kopljani, kojega se ti bojiš? Da ti je utvara rekla, da ću od zuba poginuti ili od čega drugoga, što je na nj nalik, trebalo bi, da radiš, što radiš. Ali je rekla, da ću od šiljka kopljanoga. Budući da se dakle ne ćemo s ljudima boriti, pusti me.« — 40. Kres odgovori: »Sine, predobijaš me, što mi kazuješ svoje mnijenje o snu. Zato se premišljam i puštam te, da ideš u lov.«

41. Nato pošalje Kres po Frižanina Adresta, i kad dođe, reče mu: »Adreste, kad te je bila huda nesreća zadesila, koje ti ne spočitavam, ja sam te očistio i u kući te držim i dajem ti sav užitak, Budući da si mi dakle dužan milo za drago vraćati, molim te, da budeš čuvar mojemu sinu, koji ide u lov, da se ne bi na putu kakvi potajni zlotvori na vašu propast pojavili. A ktome valja da i sam ideš onamo, gdje ćeš se svojim djelima proslaviti. Tako su radili tvoji oci, i osim toga jak si.« — 42. Adrest odgovori: »Kralju, inače ja ne bih išao u taj boj; jer niti dolikuje, da onaj, kojega je takova nesreća zadesila, među sretne drugove ide, niti me je volja, i koješta bi me odvrćalo. Ali kad ti zahtijevaš, i valja da ti ugodim (jer sam ti dužan vraćati milo za drago), spreman sam to učiniti, i nadaj se, da će ti se sin, kojega hoćeš da čuvam, koliko do čuvara stoji, zdrav povratiti.« — 43. Tako odgovori on Kresu, i potom pođu s izabranim mladićima i psima. I došavši u goru Olimp, stanu tražiti zvijer, a kad je našu i opkole naokolo, uzmu je kopljima gađati. Tada onaj došljak, koji je bio očišćen od krvi, a zvao se Adrest,⁸ gadajući nerasta, njega promaši, a pogodi Kresova sina. I on pogođen šiljkom kopljanim, ispuni riječ utvare, a netko potrči javiti Kresu, što se dogodilo, i došavši u Sard, pripovijedi mu o boju i o udesu sina njegova.

44. Kresa je smrt sinova porazila, a još je većma jadikovao, što ga je ubio onaj, kojega je sam od krvi očistio. I mučeći se strašno zbog te nesreće, stane prizivati Zeusa, boga očišćenja, za svjedoka, što mu je gost učinio, i boga ognjišta i boga prijateljstva, istoga boga tako zovući: boga ognjišta prizivao je, što je u kuću primio tuđina, a nije znao, da hrani ubilca sinu svomu, a boga prijateljstva, što ga poslao za čuvara, a našao najvećim neprijateljem. — 45. Potom dođu Lidani noseći mrtvacu, a za njima je išao ubilac. I on stane pred mrtvacu, pruži ruke i preda se Kresu moleći, da ga ubije nad mrtvacem, i spominjući prvašnju nesreću svoju, i kako je ktome onoga, koji ga je očistio, nesretnim učinio; zato mu ne valja živjeti. Kad je Kres to čuo, bude mu žao Adresta, premda je sam bio u tolikoj nesreći, te mu reče: »Platio si mi, goste, sve, kad se sam osuđuješ na smrt. Nijesi mi ti toj nesreći kriv, osim što si nehotice

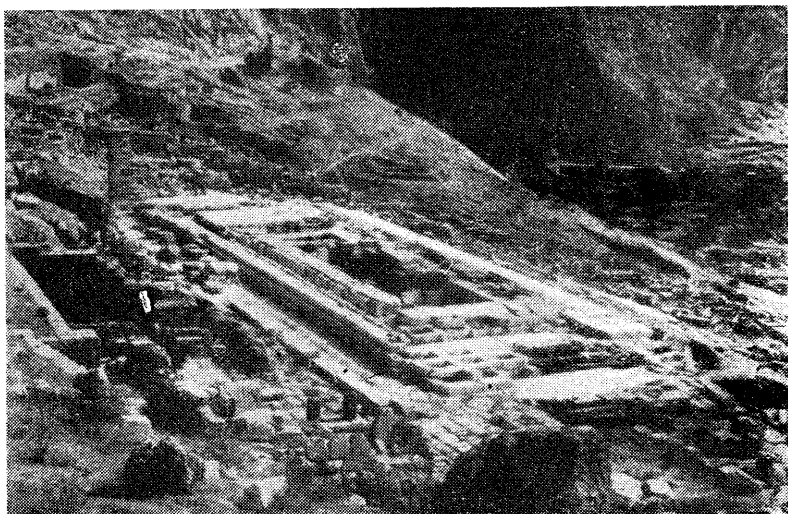
⁸ Adrestos znači čovjeka, koji ne može uteći onomu, što mu je suđeno.

učinio, nego netko od bogova, koji mi je odavno naprijed javio, što se imalo dogoditi.« Kres pokopa svoga sina, kako je dolikovalo. A Adrest, sin Gordije, sina Midina, onaj, koji je ubio svoga brata i ubio onoga, koji ga je očistio, kad su se ljudi razišli od groba, videći, da je od svih ljudi, za koje je on znao, najnesretniji, probode se sam na grobu.

5. KRES I PROROČIŠTA

(I 46—49. 53. 54)

46. Kres je dvije godine veoma žalio za sinom. A potom, kad je vladu Astijaga, sina Kijaksarova, srušio Kir, sin Kambisov, i kad je perzijska moć stala jačati, prode se Kres žalosti te se uzme starati, ne bi li prije, nego Perzijanci osile, mogao kako stati na put jačanju njihove moći. Zamislivši to, stane odmah iskušavati proročišta i ona, koja su kod Helena, i ono, koje je u Libiji, razaslavši poslanike kud koje, jedne u Delfe,⁹ druge u Abu¹⁰ u zemlji Fočan-

Delfi, ostaci Apolonova hrama

⁹ Najslavnije i najčešće zapitivano proročište helensko je bilo u Delfima u Fokidi. U Apolonovu je hramu bila provalija, iz koje su se dizale pare. A nad njom je stajao zlatan tronog, na koji bi sjela Pitija, svećenica Apolonova, kad bi valjalo, da kaže proroštvo, te bi parama omamljena odgovarala na pitanje, obično u stihovima.

¹⁰ I u Abi je bilo Apolonovo proročište.

skoj, opet druge u Dodonu;¹¹ nekoje pošalje k Amfijaraju¹² i k Trofoniju¹³, druge u miletsku zemlju k Branhidima¹⁴. To su helenska proročišta, koja je preko poslanika Kres htio da upita. Osim toga

Delfi, sveta cesta i riznica Atenjana

¹¹ U Dodoni, u Epiru, je bilo Zeusovo proročište. To je bilo najstarije helensko proročište. Proricalo se po šuštanju lišća na svetoj bukvi.

¹² Amfijaraj Argivac je bio junak i prorok na glasu. Na silu pođe sa sedmoricom protiv Tebe, premda je unaprijed vidio, da će zlo proći. Kad su sedmorica bila pobita, proguta ga na bijegu zemlja. Onda mu se iskazivala božanska čast. U Tebi je imao hram s proročištem. Tko je htio da dozna, što ga čeka, prinesao bi u hramu njegovu žrtvu pa legao, i u snu bi mu Amfijaraj javio, što ga čeka.

¹³ Trofonije je s bratom Agamedom sagradio Apolonov hram u Delfima i riznicu Hirijeju, kralju Hirije u Beotiji. Braća uzidaju jedan kamen u stijenu tako, te se izvana mogao izvaditi, pa pokradu kralja. Drugi se put Agamed uhvati u zamku, a Trofonije mu odrubi glavu, da kralj kradljivce ne bi prepoznao, te je uzme sa sobom. Ali ga u gaju kod Lebadeje u Beotiji proguta zato zemlja. Na tom je mjestu kasnije bilo Trofonijevo proročište. Isp. članak 25.: Riznica Rampsinitova.

¹⁴ Branhidi su bili svećenici Apolonovi u Didimi kod Mileta, gdje je bio njegov hram i proročište. Po njima se i mjesto zvalo Branhida.

pošalje poslanike u Libiju k Amonu,¹⁵ da ga upitaju. A razaslao je poslanike zato, da kuša proročišta, što znadu, da bi ih po drugi put poslao k njima, ako bi našao, da znadu istinu, te ih upitao, bi li se latio s Perzijancima vojevati. — 47. A kad je Lidane slao, da kušaju proročišta, naloži im ovo: kojega dana pođu iz Sarda, od onoga da broje dane naprijed, i stoti dan da pristupe k proročistima te upitaju, što upravo radi lidski kralj Kres, sin Alijatov. A što pojedina proročišta odgovore, ono da napišu i njemu donesu. Što su ostala proročišta odgovorila, ne pominje nitko. A u Delfima, kako Lidani uđu u svetinju te upitaju boga, što im je bilo naloženo, reče Pitija u heksametrima:

*Znam pijesku za broj i mjere poznajem morske,
Nijemoga mogu razumjet', i čovjeka bez glasa čuti.
Dođe do ćutila mojih tordokorne kornjače miris,
Koja se kuha u mjedi s janječim zajedno mesom;
Pod njom je prostrta mjed, i mjed je odozgo ponad njom.*

48. Lidani napišu, što je Pitija odgovorila, i krenu na put u Sard. Kad i ostali, koji su bili razaslani, dođu s odgovorima, onda stane Kres otvarati i učiti pojedina pisma. Ali mu nijedno nije bilo po volji. A kad delfski odgovor čuje, odmah se pomoli bogu te ga prihvati, vidjevši, da je delfsko jedino proročište, jer je pogodilo, što je on radio. Kad je naime razaslao k proročistima pitaoce, čekao je do određenoga dana, a onda je učinio nešto, što ne bi bilo moguće iznaći niti mu se domisliti; isjekao je kornjaču i janje te zajedno vario sam u mjedenom kotlu, koji je mjedenim poklopcem poklopio. — 49. To se Kresu u Delfima odgovorilo. A za odgovor Amfijarajeva proročišta ne mogu kazati, što je Lidanima odgovorilo, pošto su učinili, što je u hramu običaj (jer se ni to ne pominje); samo je Kres stao držati, da ima i Amfijaraj istinito proročište.

Poslije toga nastojao je velikim žrtvama umilostiviti delfskoga boga. A kad žrtvu svršši, rastopi nebrojeno zlato.

Od toga zlata načini Kres dragocjene darove i pošalje jedan dio u Delfe, a drugi Amfijaraju.

53. Onim Lidanima, koji su imali nositi te darove ka hramovima, naloži Kres, da upitaju proročišta, bi li vojevao na Perzijance i bi li se s kojom vojskom udružio. I kad Lidani dođu, kamo su bili poslani, predaju darove te upitaju proročišta govoreći: »Kres, Lidana i drugih naroda kralj, vidjevši, da su ovo jedina proročišta

¹⁵ Proročište Zeusa Amona, egipatskoga boga, koga su prikazivali s ovnujskom glavom, bilo je u libijskoj pustari u oazi Sivah.

na svijetu, daje vam dostojne darove za odgovore, i sada vas pita, bi li vojevao na Perzijance i bi li se s kojom vojskom udružio.« Tako su pitali, a odgovor jednoga i drugog proročišta se podudarao proričući Kresu, ako zavojšti na Perzijance, da će veliku državu razvaliti. I svjetovali su ga, da Helene potraži i udruži se s njima.

54. Kad je Kres čuo odgovore, koje su mu donijeli, veoma se obraduje tim odgovorima, jer se zacijelo nadao, da će razvaliti Kirovo kraljevstvo.

6. PISISTRATOVI POKUŠAJI DA PREUZME VLAST

(I 59. 60)

59. Kad je Hipokrat kao običan građanin uime grada bio kod Olimpijskih igara, dogodilo mu se veliko čudo. Pošto je prinesao žrtvu, uzavru kotlovi, koji su bili postavljeni i mesa i vode napunjeni, i pokipe bez vatre. Hilon¹⁶ Lakedemonjanin, koji je bio slučajno nazočan te je vidio čudo, savjetuje Hipokrata, da ne uzima u kuću žene roditeljske djece, ako li je ima, da je pusti, i ako ima kojega sina, da ga se odreče. Ali savjet Hilonov, kažu, Hipokrat nije htio da sluša. I tako mu se potom rodio sin Pisistrat. Kad su se svađali primorski i ravninski Atenjani,¹⁷ oni s Megaklom, sinom Alkmeonovim, na čelu, a ravninci s Likurgom, sinom Aristolajdovim, stane i on raditi o vladi te sastavi treću stranku, pa skupivši pristaša i stupivši tobože brđanima na čelo, evo što učini... On rani sebe i mazge svoje te se doveze na trg, kao da je utekao neprijateljima, koji su ga tobože htjeli da ubiju, kad se vozio u polje, pa stane moliti narod, da mu dade stražu. A prije se proslavio kao vojvoda protiv Megarana, što je Niseju¹⁸ uzeo i učinio velika djela. I narod se atenski prevari te mu izbere između građana momaka, koji, istina, nijesu bili kopljonoše Pisistratove, nego topuzlije, jer su ga s drvenim topuzima pratili. I oni se podignu s Pisistratom te uzmu Akropolu. Tako je dakle Pisistrat zavladao Atenjanima, ali niti je službe, koje su bile, ukinuo, niti zakone promijenio, nego je

¹⁶ Hilon pripada među sedmoricu mudraca.

¹⁷ Stanovnici Atike su se dijelili na troje. Primorci (paraloi) su bili brodari i trgovci; njima je bio na čelu Megaklo. Ravninci (pediaioi) su bili bogata vlastela; njima je bio na čelu Likurgo. Brđani (diakrion) su prebivali u brdovitom i manje plodnom kraju; to su bili pastiri, vinarci i t. d., uopće obični i više manje zaduženi ljudi. Ravninci su težili na oligahijsku ili aristokratsku vladu, primorci na pomiješanu, a brđani na demokratsku.

¹⁸ Niseja je lučki grad u Megari.

po dosadašnjim zakonima upravljao gradom uređujući ga lijepo i dobro. — 60. Ali poslije kratkoga vremena slože se Megaklove i Likurgove pristaše te ga protjeraju. Tako je Pisistrat prvi put oblađao Atenom i vladu, koja se još nije bila utvrdila, opet izgubio. Ali oni, koji su protjerali Pisistrata, opet se jedan s drugim zavade. I Megaklo, budući da je navaljivala njegova stranka na nj, poruči Pisistratu, bi li se htio njegovom kćerju da oženi, i vladu da dobije. Pisistrat primi ponudu te pristane na to, i oni zasnuju njegov povratak nešto veoma budalasto, kako ja nalazim. Jer se helenski narod bio oдавna ocijepio od barbarskoga te je bio i okretniji i većma se bio lude budalaštine okanio — pa ipak zasnuju oni protiv Atenjana, za koje se govorilo, da su prvi od Helena u dosjetljivosti, evo ovo. U selu Peaniji je bila žena, kojoj je bilo ime Fija,¹⁹ visoka tri palca manje od četiri lakta i inače lijepa stasa. Tu ženu naoružaju svim oružjem, posade je na kola, nauče je, kako neka se drži, da se bude najzgodnije držala, te se odvezu u grad, a naprijed pošalju glasnike, koji stanu oglašivati, kad dođu u grad, što im je bilo naloženo, govoreći: »Atenjani, primite drage volje Pisistrata, kojega je sama Atena od svih ljudi najvećma počastila te ga vodi natrag na svoju Akropolu«. Tako su govorili amo tamo idući. I odmah dođe u sela glas, da Atena Pisistrata natrag vodi, a koji su bili u gradu, povjeruju, da je ona žena sama boginja te se stanu moliti ženi i prime Pisistrata.

7. SANDANISOV SAVJET

(I 71)

71. Kad se Kres spremao na rat s Perzijancima, jedan Lidanin, po imenu Sandanis, za kojega se i prije mislilo, da je mudar, a tim se savjetom osobito proslavio kod Lidana, savjetuje Kresa ovako: »Kralju, na takve se ljude spremaš vojevati, koji kožne gaće i kožno ostalo odijelo nose, i koji ne jedu, koliko hoće, nego koliko imaju, jer im je zemlja kršna; k tomu ne piju vina, nego vodu, niti imaju smokava, da ih jedu, ni ikakvo drugo dobro. Ako ih svladaš, što ćeš im uzeti, kad nemaju ništa? Ako li budeš svladan, pomisli, koliko ćeš toga izgubiti. Okusivši naša dobra oni će prionuti za njih te se ne će dati odbiti. Ja dajem bogovima hvalu, što ne navraćaju Per-

¹⁹ Tu anegdotu spominje i Aristotel u Ustavu atenskom gl. 14. navodeći i drugu vijest, po kojoj je Fija bila Tračanka iz općine Kolit i prodavačica cvijeća.

zijance, da vojuju na Lidane.« Tako je govorio, ali nije mogao nagovoriti Kresa. A Perzijanci, dok nijesu Lidana pokorili, nijesu poznavali ni raskošja ni dobra ikakva.

8. OSVETA NOMADSKIH SKITA

(I 73. 74)

73. Četa nomadskih Skita²⁰ pobunila se i umakla u medsku zemlju. U to je vrijeme vladao Međanima Kijaksar, sin Fraorta, sina Dejokova, koji je s tima Skitima isprva lijepo postupao, jer su bili pribjegari. I koliko ih je mnogo cijenio, predao im je dječake, da se nauče jezikom njihovim govoriti i lukom strijeljati. Tako prođe jedno vrijeme, i uvijek su Skiti polazili u lov i uvijek se štogod donosili, a jednom se dogodi, te ne ulove ništa. A budući da su se vratili praznih ruku, postupi Kijaksar (koji je bio, kako je pokazao, na srdžbu nagao) s njima veoma ružno i sramotno. A kad im je Kijaksar to učinio, oni držeći, da im je učinio, što nijesu zaslužili, odlučte zaklati jednoga od dječaka, koji su se kod njih učili, pa prigotovivši ga, kako su divljač prigotavljali, odnijeti ga Kijaksaru, kao da je lov, a onda odmah ići k Alijatu, sinu Sadijatovu, u Sard. Tako je i bilo. I Kijaksar i gosti, koji su kod njega bili, okuse to meso, a Skiti, kad su to učinili, pribjegu k Alijatu. — 74. Poslije toga, budući da Alijat nije htio da preda Skite Kijaksaru na zahtijevanje, nastane rat između Lidana i Međana, koji je trajao pet godina, u kojima su često Međani Lidane pobili, često i Lidani Međane, a i nekakav noćni boj su bili. Kako su naime s jednakom srećom vojevali, u šestoj godini, kad se jednom boj počeo, dogodi se, te se usred boja dan iznenada pretvori u noć.²¹ Za tu promjenu dana kazao je Tal Milećanin²² naprijed Jonjanima te je naznačio i onu godinu, u kojoj se promjena doista dogodila. A Lidani i Međani, kad vide, da se dan u noć pretvorio, prekinu bitku te još većma pohite da se pomire. Složili su ih pak Sijenesis, kralj kilički, i Labinet, kralj babilonski. Oni su ih sklonili, da uhvate vjeru, i učinili su, da se uzajmičnim ženidbama povežu. Naredili su naime, da Alijat daje kćer Arijenu za Astijaga, sina Kijaksarova. Jer bez

²⁰ Skitima zove Herodot nomadska plemena, koja su prebivala u ravninama na rijeci Donu, Volgi i Kaspijskom moru na istoku.

²¹ Ta se pomrčina sunca dogodila 28. svibnja g. 585. pr. n. e.

²² Tal. Milećanin se brojio među sedam mudraca. On je najstariji filozof helenski.

jake sveze pogodbe ne će da ostaju jake. A vjeru hvataju ti narodi onako, kao i Heleni, i ktome raspore na ramenima kožu te jedan drugomu krv ližu.

9. KRES I KIR

(I 86—91)

Lidani su u boju s Perzijancima uzmaknuli i pobjegli u grad Sard, gdje su ih Perzijanci stali podsjedati.

86. Ali Perzijanci su Sard zauzeli i samoga Kresa zarobili živa, pošto je vladao četrnaest godina i pošto je bio četrnaest dana podsjednut te je po proroštvu razvalio svoju

Kir

veliku državu. A kad ga Perzijanci uhvate, dovedu ga ka Kiru. A on nagomila veliku lomaču pa metne na nju Kresa okovima sputana i četrnaest lid-skih dječaka uza nj, bilo da je imao na umu, da će ih kao prvine od plijena žrtvovati kojemu bogu, bilo da je htio i zavjet da izvrši, bilo da je i čuo za Kresa, da je pobožan, pa ga je zato metnuo na lomaču, da vidi, hoće li ga koji bog spasiti, da ne bude živ spaljen. Tako je, kažu, Kir radio. A Kresu, kad je stajao na lomači, padne na um, premda je bio u velikoj nevolji, kako mu je Solon, bogom nadahnut, rekao, da nije nitko živ blažen. A kad mu to na um padne, uzdahne i zastenje pa iza dugoga mučanja do tri puta zazove »Solona«. Čuvši Kir, zapovjedi tumačima, da upitaju Kresa, koga to zove, i oni pristupe i upitaju. A Kres je isprva na pitanje mućao, a poslije, kad su stali navaljivati na nj, reče: »Onoga, za koga bih ja volio od mnogo novaca, da je sa svima vladaocima govorio«. Budući da im je

bilo nerazumljivo, što je kazao, zapitaju ga iznova. I kad su navaljivali na nj i dosađivali mu, stane pripovijedati, da je došao negda Solon Atenjanin, pa razgledavši sve njegovo bogatstvo, slabo ga cijenio; što je on rekao, i kako mu se sve onako dogodilo, kao što je on

rekao; no da nije samo za nj govorio nego i za cijeli ljudski rod, a najvećma za one, koji sami misle, da su blaženi. Dok je Kres to pripovijedao, lomača se već bila zapalila te je stala gorjeti oko kraja. A Kir čuvši od tumača, što je Kres kazao, premisli se pomislivši, da on, koji je i sam čovjek, živa predaje vatri drugoga čovjeka, koji nije bio srećom manji od njega; a ktome se uplaši osvete te razabere, da ništa čovječje nije stalno, pa zapovjedi, da se goruća vatra odmah ugasi, i da siđe Kres i oni, koji su s Kresom. Nato su kušali, ali nijesu više mogli vatre svladati. — 87. Tada vele Lidani, da je Kres, čuvši za Kirovu premisao, kad je vidio, da svatko gasi vatru, ali da je ne mogu više ustaviti, viknuo i Apolona prizvao, ako mu je koji ugodan dar prinesao, da mu dođe u pomoć i spase ga iz te nevolje. Tako je on plačući prizivao boga, a na vedrom se nebu bez vjetrova skupe oblaci, i oluja se digne i plahim daždem zadaždi, i lomača se ugasi. Tako je dakle Kir vidio, da je Kres bogovima mio i dobar čovjek, pa skinuvši ga s lomače, upita ga: »Krese, koji te je čovjek podgovorio, te si na moju zemlju zavojštio i neprijatelj mi postao, mjesto da budeš prijatelj?« A on reče: »Kralju, ja sam to učinio na tvoju sreću, a na svoju nesreću. A kriv je tomu helenski bog, koji me je podigao na vojevanje. Jer nitko nije tako bezuman, te bi volio rat nego mir. Jer u ovom sinovi oce pokopavaju, a u onom oci sinove. Nego jamačno je bilo bogovima mило, da tako bude«.

88. Nato mu Kir skine okove pa ga posadi sebi do koljena i počne ga veoma poštovati i stane mu se diviti gledajući ga i on i svi oni, koji su bili oko njega. A on se zamislio te je šutio. Potom se okrene i vidjevši Perzijance, gdje lidski grad plijene, reče: »Kralju, smijem li ti kazati, što mislim, ili treba da šutim sada?« A Kir mu reče, neka slobodno kaže, što god hoće. I on ga upita: »Što ta silna svjetina s tolikom revnošću radi?« A on odgovori: »Grad tvoj plijeni i blago tvoje raznosi«. A Kres mu reče: »Ne plijene grad moj ni blago moje, jer nije moje više ništa od toga; nego tvoje blago odnose i odvlače«. — 89. Što je Kres rekao, dojmilo se Kira, pa otpustivši ostale upita Kresa, što u tom poslu za nj nalazi. A on reče: »Kad su me bogovi učinili tvojim robom, držim za pravo, ako što bolje znam, da ti kažem. Perzijanci su obijesne naravi, ali siromašni. Ako dakle dopustiš, da zaplijene i zadrže veliko blago, koji od njih najviše zadrži, za toga očekuj, da će se na te podignuti. Ako ti se dakle mili, što ja mislim, učini ovako. Postavi na sva vrata stražare između kopljonoša, koji će blago oduzimati onima, koji ga iznose, i kazati im, da se mora deseti dio Zeusu prinijeti.

I ti im ne ćeš omrznuti, kao da im silom oduzimaš blago, nego će vidjeti, da pravo radiš, pa će drage volje davati.«

90. Slušajući to Kir veoma se radovao, jer mu se činilo, da ga dobro svjetuje. I pohvalivši ga veoma, naloži kopljonošama, da vrše, što je Kres preporučio, a Kresu reče: »Krese, budući da si kao kralj spreman valjana djela činiti i valjane riječi govoriti, isti dar, koji hoćeš da ti dam odmah«. A on reče: »Gospodaru, najvećma ćeš mi ugoditi, ako dopustiš, da bogu helenskomu, kojega sam ja od svih bogova najvećma poštovao, pošaljem ove okove pa ga upitam, da li mu je običaj varati one, koji mu dobro čine«. A Kir ga upita, što mu je bog skrivio, te ište to. I Kres mu pripovjedi sve, što je imao na umu, i što su mu proročišta odgovorila, a napose, što im je na dar poslao, i kako ga je proročište navelo, te je udario na Perzijance. A pripovijedajući to zamoli na kraju iznova, da bi mu dopustio, da bogu to spočitne. A Kir se nasmjehne pa reče: »I to ćeš dobiti od mene, Krese, i sve drugo, što god igda zaišteš«. Nato pošalje Kres Lidane u Delfe te im naruči, da metnu okove hramu na prag pa upitaju, ne stidi li se, što je naveo Kresa, da vojuje s Perzijancima, proričući, da će skršiti Kirovu moć, od koje je dobio evo ovake prvine plijena, i da pokažu okove; i osim toga da upitaju, je li helenskim bogovima običaj, te su nezahvalni. — 91. Kad Lidani dođu i kažu, što im je naručeno bilo, veli se, da je Pitija rekla: »Što je komu suđeno, tomu ne može uteći ni bog. A radi proroštva, koje je dobio, ne valja, da se Kres tuži. Jer Loksija²³ mu je prorokao, ako zavojšti na Perzijance, da će veliku državu razvaliti. Nato mu je valjalo, ako je htio da bude siguran, po drugi put poslati i pitati, da li misli njegovu ili Kirovu državu. Ali budući da nije shvatio, što mu je proročište reklo, niiti je po drugi put upitao, neka sebe samoga krivi«.

10. LIDANI

(I 94)

94. Lidski su običaji nalik na helenske, osim što im se djevojke sa svakim ljube. Oni su, što mi znamo, prvi stali novce od zlata i srebra kovati i upotrebljavati, i prvi počeli trgovati. A sami Lidani kažu, da su oni i igre izmislili, koje su sada kod njih i kod Helena u običaju, a u isto vrijeme, kad su igre izmislili, kažu, da su i

²³ Loksija je pridjevak Apolonov. Grci su (dovodili to ime u vezu s pridjevom λοξός (kriv), jer su mnoga proroštva bila nejasna.

Tireniju²⁴ naselili, te pripovijedaju o tom ovako. Za kraljevanja Atisa, sina Manesova,²⁵ nastala je velika glad po cijeloj Lidiji, i Lidani su neko vrijeme bili strpljivi, ali poslije, kad joj nije bilo kraja, stanu tražiti lijekove od nje i koješta izmišljati. Tada su dakle izmislili igru kocaka i gležanja²⁶ i lopte i sve ostale igre, osim daščice, a nje ne prisvajaju Lidani. A kad su te igre izmislili, odolijevali su gladi, i to evo ovako. Jedan bi se dan igrali od jutra do večera, da ne bi tražili jela, a drugi bi dan jeli, te se ne bi igrali. Tako su živjeli osamnaest godina. Ali kad nevolja nije htjela da popusti, nego ih sve većma pritješnjavala, onda razdijeli kralj njihov sve Lidane na dva dijela te odredi ždrijebom za jedan dio, da ostane, a za drugi, da iziđe iz zemlje, i onomu dijelu, kojemu je dopalo, da ostane ondje, postavi kralj sebe na čelo, a onomu, koji se morao odijeliti, svoga sina, kojemu je bilo ime Tiren. I oni, kojima je dopalo, da iziđu iz zemlje, pođu u Smirnu pa sagrađe brodove, koje natovare svima spravama, koje su im bile od potrebe, te otplove, da traže žitak i zemlju, dok nijesu mimo mnoge narode prošavši došli k Ombričanima,²⁷ gdje su osnovali gradove te nastavaju do danas. A mjesto Lidana nadjenu si drugo ime po kraljevom sinu, koji ih je doveo, te se po njemu prozovu Tirenci.²⁸

11. DEJOK

(I 96—100)

96. Asirci su vladali gornjom Azijom pet stotina i dvadeset godina. A najprije su se počeli Međani od njih odmetati, i zametnuvši boj za slobodu s Asircima, junački su se borili, dok nijesu zbacili sa sebe ropstvo i stekli slobodu. A poslije njih učinili su i ostali narodi ono isto kao i Međani. Ali pošto su svi na kopnu bili slobodni, vratili su se opet pod vlast, i to ovako. Bio je kod Međana mudar čovjek, kojemu je ime bilo Dejok, a sin je bio Fraortov. Taj se Dejok uželi vladanja i evo što stane raditi. Međani su živjeli po

²⁴ Tirenija: Etrurija u Italiji.

²⁵ Manes, Zeusov i Gejin sin, praotac lidskoga i frižanskog naroda.

²⁶ Astragalos znači gležanj, a onda kocka, koja se od gležnja načini. Kocka, koja se astragalos zove, razlikuje se od kocke, koja se κύβος zove, po tom, što je astragalos samo na četiri strane označen, a κύβος na svih šest.

²⁷ Ombričani (Ὀμβρικοί Umbri) zauzimali su po Herodotu cijelu sjevernu i srednju Italiju.

²⁸ I drugi stari pisci spominju, da su Tirenci (Etruščani) u Italiji lidskoga roda, ali danas se zna, da nije tako.

selima; a on bivši i prije na glasu u svom selu, još se većma i revnije uzme truditi oko pravde i vršiti je. I to je on radio, premda je bilo veliko bezakonje po cijeloj međskoj zemlji, i premda je znao, da je nepravednik pravedniku neprijatelj. A Međani iz njegova sela videći, kako on radi, izberu ga sebi za suca. A on, budući da je težio na vlast, bio je prav i pravedan. I radeći tako, steče veliku hvalu kod seljaka, te ljudi iz ostalih sela, koji su prije padali u nevolje radi nepravednih presuda, čuvši, da je jedini Dejok čovjek, koji pravo sudi, uzmu drage volje dolaziti k Dejoku, da i njima sudi, a napokon se nijesu nikomu drugomu obraćali. — 97. I budući da ih je sve više dolazilo, jer su čuli, da pravo sudi, vidio je Dejok, da sve do njega stoji, te nije htio više da sjedi, gdje je prije sedio i sudio, već je govorio, da ne će više ni suditi, jer mu nema koristi od toga, što za svoje ne mari, a susjedima cijeli dan sudi. Pa kako je potom grabeža i bezakonja po selima bilo još kud i kamo više nego prije, sastanu se Međani te stanu vijećati razgovarajući se o tom, što ih je snašlo. I kako ja mislim, govorili su osobito Dejokovi prijatelji ovako: »Budući da tim načinom ne možemo živjeti u zemlji, učinimo između sebe kralja; tako će i u zemlji red biti, i mi ćemo za svoje poslove prionuti te se ne ćemo radi bezakonja iseliti«. Tako su otprilike govorili i nagovarali jedan drugoga, da bi živjeli pod kraljevskom vlašću. — 98. I odmah stanu vijećati, koga da učine kraljem, i svatko je Dejoka najvećma preporučivao i hvalio, dok nijesu njega izabrali, da im bude kralj. A on zaište od njih, da mu kuću dostojnu kraljevstva sagrađe i da ga ukrijepe kopljonošama. I Međani učine to. Sagrađe mu kuću veliku i tvrdu, gdje je sam naznačio, i dopuste mu, da izbere kopljonoša između svih Međana. A on, kako dobije vlast, natjera Međane, da jedan grad načine i oko njega se staraju, a za ostale da manje mare. Budući da su Međani i to poslušali, sagrađi on tvrđavu veliku i jaku, koja se sada Agbatana zove, tako te jedna ograda u drugoj stoji. Ta je tvrđava tako načinjena, te je jedna ograda od druge samo za vijenac viša. Nešto pomaže tomu jamačno i mjesto, koje hum, ali još su ga većma ljudi za to udesili. Svih je ograda sedam, a u posljednjoj je kraljevski dvor i riznice. Najveća je od njih otprilike tolika kao atenska ograda. A vijenac je prve ograde bijel, a druge crn, a treće ograde porfiran, a četvrte modar, a pete crven. Tako su vijenci svih tih ograda omašteni mastima. A dvije posljednje imaju jedna posrebrebren, a druga pozlaćen vijenac. — 99. To je dakle Dejok sagrađio sebi i oko svoje kuće, a ostalom národu zapovjedi, da oko tvrđave nastava. A kad je bilo sagrađeno sve, postavi Dejok prvi ovaj red, da ne ulazi ka kralju nitko, nego da samo preko glasnika govori

s njim, da ne bi kralja nitko vidio, a ktome još, da je smijati se i pljuvati pred njim za svakoga nepristojno. Tom se čašću zaodjenuo zato, da se vršnjaci njegovi, koji su odrasli s njim i koji nijesu bili nižega roda niti su u vrlini za njim zaostajali, kad bi ga vidjeli, ne bi gnjevili na nj i radili mu o glavi, nego da bi im se činilo, da je drukčiji, kad ga ne bi vidjeli. — 100. A pošto je to uredio i ukrijepio svoju vlast, bio je nemio čuvar pravde. Tužbe bi pisali i k njemu pošiljali, a on bi presuđivao i povraćao tužbe, koje bi mu se donosile. Tako je s tužbama radio, a ovako je druge stvari uredio. Ako bi doznao, da tko griješi, pozvao bi ga k sebi i prema njegovu prestupku kaznio, a ljudi, koji su prigledali i prisluškivali, bilo je po cijeloj zemlji, kojom je vladao.

12. MLADOST KIROVA

(I 107—130)

107. Kad je Kijaksar umro, preuzeo je vladu Astijag, sin Kijaksarov. Njemu se rodi kći, kojoj nadjene ime Mandana. I Astijag usni, da je ona namokrila toliko, te je napunila njegov grad i poplavila cijelu Aziju. Taj san pripovjedi on mazima,²⁹ koji su umjeli sne kazivati, ali se uplaši, kad čuje od njih sve po istini. Potom on Mandanu, koja bila već za udaju, nije dao od Medana sebi ravnih nikomu za ženu bojeći se one utvare, nego je dâ Perzijancu, kojemu je bilo ime Kambis, jer je vidio, da je od dobre kuće i mirne čudi, premda ga je držao mnogo nižim od srednjega Međanina. — 108. A kad je Mandana bila udata za Kambisa, u prvoj godini vidi Astijag drugu utvaru. On usni, da je njegovoj kćeri izrasla iz utrobe loza, koja se raširila preko cijele Azije. A kad je to vidio i pripovjedio onima, koji su umjeli sne kazivati, pozove iz Perzije kćer, koja je bila spremna da rodi, a kad dođe, metne je pod stražu, da bi porod njezin pogubio, jer su mu mazi, koji su umjeli kazivati sne, iz utvare proricali, da će porod njegove kćeri kraljevati mjesto njega.

Budući dakle, da se Astijag toga bojao, kad se rodio Kir, pozove Harpaga, čovjeka rođaka i najvjernijega od Međana i upravitelja svega svoga, pa mu progovori ovako: »Harpaže, oko onoga, što ću ti naložiti, nikako nemoj požaliti truda, i nemoj mene prevariti, a drugima po volji učiniti, pa kasnije sam u nevolju pasti. Uzmi dijete,

²⁹ Mazi su kod Međana i Perzijanaca bili članovi svećeničke kaste, koji su po svoj prilici poput izraelskih Levita pripadali posebnom plemenu.

koje je Mandana rodila, odnesi ga u svoju kuću i ubij ga; a potom ga pogrebi, kako sâm hoćeš». A on odgovori: »Još nigda nijesi na čovjeku ovom našao ništa nepovoljno, a čuvam se, da se i unapredak ne bih o tebe ništa ogriješio. Nego ako ti je milo, da to tako bude, onda treba da ja svoju službu revno vršim«. — 109. Tako odgovori Harpag, i kako mu se preda dijete nakićeno za smrt, pođe plačujući kući, gdje svojoj ženi pripovjedi sve, što mu je Astijag kazao. A ona mu reče: »Što dakle namjeravaš sada činiti?« A on odgovori: »Ne onako, kao što mi je Astijag nalagao. Makar on izišao iz svijesti i goropadio se gore nego se sada goropadi, ja mu ne ću učiniti po volji niti ću mu biti gotov na tako ubistvo. A zbog koječega ne ću ga ubiti, i što je dijete meni rod, i što je Astijag star i bez muškoga poroda. Ako li bi poslije njegove smrti vlada prešla na njegovu kćer, koje sina sada hoće preko mene da ubije, ne čeka li onda mene najveća pogibao? Sigurnosti moje radi valja doduše da umre to dijete, ali jedan od Astijagovih ljudi neka mu bude ubilac, a ne od mojih«. — 110. Tako reče pa odmah pošalje glasnika k jednomu od govedara Astijagovih, za kojega je znao, da na najprilичnijim pasištima pase stoku i u planinama, gdje ima najviše zverinja. Tomu je pastiru bilo ime Mitridat. A oženjen je bio robinjom, kojoj je bilo ime Kina (Kuja) u helenskom jeziku, a u medskom Spaka; jer kuju zovu Medani »spakom«. A pristranci gorski, gdje je taj govedar goveda pasao, jesu Agbatani sa sjevera prema Euksinskom moru. Jer tu je medska zemlja prema Saspirima³⁰ veoma brdovita i visoka i šumama pokrita, a ostala je medska zemlja sva ravna. Kad dakle govedar na poziv veoma brzo dođe, reče mu Harpag: »Zapovijeda ti Astijag, da to djetešće uzmeš pa odneseš u najgustiju goru, da bi što brže poginulo. I to je zapovjedio, da ti kažem, ako ga ne ubiješ, nego na kakav god način spaseš, da ćeš najružnijom smrću umrijeti. A meni je naloženo, da ga ogledam, kad bude pometnuto«.

111. Čuvši to uzme govedar djetešće pa se vrati istim putem u svoju kolibu. Ali bog dade te je i njemu samomu žena, koja je bila spremna poroditi svaki dan, upravo tada porodila, kad je govedar otišao u grad. I bilo je u brizi njih oboje jedno za drugo; on je bio u strahu za porođaj svoje žene, a žena, što je preko običaja Harpag pozvao muža njezina k sebi. I kad se on vrati te pristupi k njoj, kako ga žena iznenada opazi, upita ga prva, zašto ga je tako naglo Harpag k sebi pozvao. A on reče: »Ženo, vidio sam u grad došavši i čuo, za što bi bolje bilo, da nijesam vidio i da se nije

³⁰ Saspiri su skitski narod između Medije i Kolhide.

dogodilo gospodarima našima. Cijelom je kućom Harpagovom bio plač zavladao, te sam se uplašio, kad sam ušao unutra. A kako uđem, vidim djetešce, gdje leži praćkajući se i plaćući, nakićeno zlatom i šarenim odijelom. I čim me Harpag opazi, zapovjedi mi, da djetešce što brže uzmem te odnesem pa pometnem, gdje ima u planini najviše zvjerinja, govoreći, da mi je Astijag to naložio i oštro mi zaprijetio, ako ne učinim. I ja ga uzmem i odnesem, misleći, da je od kojega roba; ta kako bih se bio domislio, čije je uistinu bilo. Ali sam se čudio videći ga zlatom i haljinama nakićena, a ktomu čuvši i jasan plač u Harpagovoj kući. I odmah na putu čujem sve od sluga, koji me je pratio iz grada i predao mi dijete, da je sin Mandane, Astijagove kćeri, i Kambisa, sina Kirova, i da Astijag zapovijeda, da se ubije. A sada evo ga!« — 112. Tako rekavši otkrije i pokaže govedar djetešce. A ona, kako vidi, da je veliko i lijepo, zaplače te obuhvati svomu mužu koljena pa ga stane moliti, da ga nikako ne pometne. A on reče, da ne može drukčije učiniti, jer će doći uhode Harpagove, da vide, pa će on najružnije poginuti, ako to ne učini. Kad dakle žena nije mogla nagovoriti muža, reče mu po drugi put: »Kad te dakle ne mogu nagovoriti, da ga ne pometneš, a ti učini ovako, ako je prijeka nužda, da ga vide pometnuta: rodila sam i ja, ali sam rodila mrtvo čedo. To odnesi i pometni, a dijete Astijagove kćeri odgajajmo, kao da je naše. I tako niti će se naći, da si se ti ogriješio o svoje gospodare, niti će biti po nas zlo. Jer će mrtvo čedo biti pokopano kraljevski, a preostalo ne će izgubiti života«. — 113. Govedaru se doista učinilo, da žena veoma zgodno govori, pa učini odmah tako. Ono dijete, koje je donio, da ga ubije, dâ svojoj ženi, a svoje, koje je bilo mrtvo, uzme i metne u sud, u kojem je ono nosio. Onda ga nakiti svim nakitom onoga djeteta te odnese na najpustije mjesto u planini pa pometne. A kad dođe treći dan, otkad je djetešce pometnuo, pođe govedar u grad, ostavivši mu jednoga od svojih sluga za čuvara; pa došavši u Harpagovu kuću reče, da je spreman pokazati lešinu od djetešca. I Harpag pošalje najvjernije od svojih kopljonoša, i oni vide i pogrebu govedarevo djetešce. To je bilo zakopano, a ono, koje se poslije Kir prozvalo, primi žena govedareva te ga stane odgajati nadjevši mu drugo ime, a ne Kir.

114. A kad je dječaku bilo deset godina, dogodi mu se nešto, što ga je izdalo. Igrao se u onom selu, u kojem su i ona stada bila, s drugim vršnjacima na putu. I dječaci igrajući se izberu za kralja upravo toga tobože govedareva sina. A on naredi jednima od njih, da kuće zidaju, drugima, da budu njegove kopljonoše, jednomu, da

bude oko kraljevo,³¹ drugomu dade čast, da glasove nosi, i tako odredi svakomu svoj posao. Ali jedan od tih dječaka, sin Artembara, čovjeka ugledna kod Međana, igrajući se nije učinio, što mu je Kir bio naredio; zato zapovjedi on, da ga ostali dječaci pograbe, a kad su to učinili, izbije ga Kir bičem veoma nemilo. A kako bude pušten, misleći, da je to za nj sramota, još se većma razljuti, pa pošavši u grad k ocu stane jadikovati, što ga je od Kira zadesilo, ne zovući ga Kirom (jer se nije još tako zvao), nego što ga je zadesilo od sina Astijagova govedara. A Artembar pođe u ljutini odmah k Astijagu povedavši sa sobom sina pa stane kazivati, da mu je sramota učinjena, govoreći: »Gospodaru, tvoga roba i govedara sin nas je tako osramotio« — i pokazujući leđa dječakova. — 115. Astijag čuvši i vidjevši to, htio je da kazni dječaka Artembarove časti radi; zato pozove k sebi i govedara i sina njegova. A kad su obojica došla, pogleda Astijag Kira pa reče: »Ti dakle, koji si sin ovoga prostaka, usudio si se sina onoga, koji je prvi kod mene, tako osramotiti?« A on odgovori ovako: »Gospodaru, ja sam mu to učinio po pravdi. Seoska djeca, među kojom je i on bio, postavila su me u igri za svoga kralja, jer im se činilo, da sam za to najprilичniji. I ostala su djeca vršila ono, što sam im zapovijedao, samo on nije slušao niti je mario za to isto, dok ga nije zadesila kazna. Ako dakle za to kakvu kaznu zaslužujem, evo me!« — 116. Dok je dječak to govorio, dosjeti se Astijag, da ga poznae, i obličje njegovo učini mu se, da je nalik na nj, i odgovor da je preslobodan, a vrijeme, otkako ga je pometnuo, učini mu se, da se s doblju dječaka podudara. Pa od straha jedno vrijeme nije mogao ni riječi progovoriti. Napokon jedva razabravši se, reče (jer je htio da otpusti Artembara, da bi govedara na samu ispitao): »Artembare, ja ću učiniti tako, te ne ćeš ni ti ni sin tvoj ništa prigovarati«. Nato otpusti Artembara, a Kira odvedu sluge unutra na zapovijed Astijagovu. I kad je govedar ostao sâm, upita ga Astijag nasamo, gdje je dječaka dobio, i tko mu ga je predao. A on reče, da se njemu rodio, i da je njegova mati još kod njega. A Astijag reče, da se nije ničemu dobromu domislio, kad hoće da bude na velike muke metnut, i dok je bio u toj riječi, dade kopljonošama znak, neka ga pograbe. A kad su ga metnuli na muke, prizna istinu. I on stane od prvoga početka pripovijedati po istini, a napokon se dade na molbe pa uzme moliti, da mu oprost.

117. Pošto je govedar istinu kazao, Astijag je već manje mario za nj, ali Harpagu je veoma zamjeravao; zato zapovjedi kopljono-

³¹ Oko kraljevo = obavješćivalac kraljev. Isp. članak 11.: Dejak, gl. 100.

šama, da ga zovnu. A kad je Harpag došao k njemu, upita ga Astijag: »Harpaže, kakvim si načinom ubio sina kćeri moje, kojega sam ti predao?« A Harpag, kako je vidio govedara unutra, nije se dao na laži, da ne bi bio obličen, nego reče: »Kralju, kad sam uzeo dijete, razmišljao sam, kako da tebi učinim po volji, ali i da ne griješeći se o tebe ni kćeri tvojoj ni tebi istomu ne budem ubilac djetetov. Učinio sam dakle ovako. Pozvao sam govedara ovoga te mu predao dijete pa rekao, da ti zapovijedaš, da se ubije. I nijesam lagao, jer si mi ti tako zapovjedio. Ali predajući ga naložio sam mu, da ga pometne u pustoj planini pa kod njega straži, dok ne pogine, i zaprijetio sam mu koječim, ako to ne izvrši. I kad je on izvršio zapovijed, te je dijete poginulo, poslao sam najvjernije od uškopljenika, i oni su ga vidjeli i pogrebili. Tako se dogodilo, kralju, i tako je poginulo dijete.

118. Tako je Harpag kazao po istini. A Astijag sakrivajući gnjev, koji je na njega imao za to, što se dogodilo, pripovjedi najprije Harpagu, kako je sam čuo događaj od govedara, a poslije, kad je svršio pripovijedanje, reče na kraju, da je dječak živ, te mu je drago, što se tako dogodilo. »Jer sam«, reče, »za ono, što sam učinio tomu dječaku, veoma trpio, pa i zato, što sam se kćeri svojoj zamjerio, nijesam malo mario. Kad se dakle njegov udes na dobro promijenio, pošalji najprije svoga sina k dječaku došljaku, a onda budući da hoću žrtvu za spasenje dječakovo da prinesem bogovima, kojim ta čast pripada, dođi k meni na ručak«. — 119. Harpag, kako je to čuo, padne na koljena te se veoma obraduje, što je u dobar čas pogriješio, i što mu je dopala sreća, te je na ručak pozvan, pa pođe kući. A došavši kući pošalje odmah svoga sina — jer je imao sina jedinca, kojemu je bilo oko trinaest godina — te mu naloži, da ide k Astijagu pa čini, što god on zapovjedi, i preveseo pripovjedi svojoj ženi, što se dogodilo. A kako Harpagov sin dođe k Astijagu, zakolje ga on i rasiječe na komade, pa jedno meso ispeče, a drugo skuha te dobro pripravi i zgotovi jelo. I kad dođe vrijeme ručku, te se nađu i ostali gosti i Harpag, metnu se pred ostale i pred Astijaga samoga stolovi puni janjetine, a pred Harpaga sve ostalo meso sina njegova osim glave i prsta na rukama i nogama. A to je bilo na strani u košarici pokrito. Kad se činilo, da se Harpag najeo, upita ga Astijag, da li mu je prijavio ručak. Na odgovor Harpagov, da mu je veoma prijao, donesu mu oni, kojima je to naloženo bilo, glavu sinovu pokritu i ruke i noge, te kažu Harpagu pristupivši k njemu, da otkrije i uzme, što ga je volja. Harpag posluhne i otkrije te vidi ostatke svoga sina, a vidjevši ih ne uplaši se, nego ostane pri sebi. A Astijag ga upita, poznaje li, koje zvijeri meso

je jeo. A on odgovori, da poznaje i da mu je milo sve, što god kralj radi, Tako odgovorivši i uzevši ostalo meso, pođe kući. Onda je zacijelo, kako ja mislim, sabrao i pogrebao svekoliko.

120. Tako je dakle Astijag Harpaga kaznio. A radi Kira bio je zabrinut te pozove iste mage, koji su mu san onako kazali. I kad dođu, upita ih Astijag, kako su mu kazali san. A oni tako isto odgovore, da je dječaku suđeno bilo, da bude kralj, da je ostao u životu i da nije prije umro. A on im odgovori: »Dječak se rodio i živi. Pa kad je na selu boravio, seoska su ga djeca postavila za kralja. I on je sve, kao i pravi kraljevi, učinio i izvršio. I kopljonoše i vratare i glasnike i ostalo je sve postavio i vladao. Što vam se dakle čini, da to znači?« Mazi odgovore: »Ako je dječak u životu te je postao kraljem bez ikakve namjere, ne boj se za to, nego budi vesela srca; jer ne će više po drugi put vladati. Jer na male su nam stvari izišla i neka proroštva, a sni istom na neznatne stvari izlaze«. Astijag odgovori: »I ja sam, mazi, ponajviše takve misli, kad se dječak kraljem prozvaio, da se ispunio san, te mi se od toga dječaka nije više ničemu bojati. Ali ipak dobro razmislite pa me savjetujte, što bi bilo najsigurnije za kuću moju i za vas«. Na to reku mazi: »Kralju, i nama je istima mnogo do toga, da se uzdrži tvoja vlada. Jer bi inače došla u tuđe ruke, ako bi prešla na toga dječaka, koji je Perzijanac, i mi, koji smo Medani, bili bismo robovi i prezreni od Perzijanaca, jer bismo bili tuđinci. Ali dok si ti kralj, koji si naš zemljak, i mi vladamo donekle i velike časti imamo od tebe Tako nam se dakle svakako valja za te i za tvoju vladu brinuti. Pa i sad, kad bismo kakvu pogibao u tom vidjeli, sve bismo ti naprijed kazali. Ali pošto je izišao san na neznatnu stvar, sami se ne bojimo pa i tebi to isto preporučujemo. A toga dječaka pošalji ispred očiju k Perzijancima i k njegovim roditeljima.« — 121. Čuvši to obraduje se Astijag te pozove Kira pa mu reče: »Sinko, tebi sam ja radi lude utvare htio krivo da učinim, ali svojom si srećom ostao u životu. Sada dakle idi zdravo k Perzijancima, i pratiće ću ja s tobom poslati. Ondje ćeš naći oca i mater, ali ne onakve, kakav je govedar Mitridat i žena njegova«.

122. To rekavši odašalje Astijag Kira. A kad on dođe u Kam-bisovu kuću, dočekaju ga roditelji, i kako ga upoznaju, radosno ga stanu grliti, jer su mislili, da je odmah tada umro, a onda ga upitaju, kako je ostao u životu. A on im stane pripovijedati, da prije nije znao, nego se veoma varao, ali na putu je čuo sve, što mu se dogodilo. On je mislio, da je govedara Astijagova sin, ali na putu odande doznao je od pratilaca sve. Odgojila ga je govedareva žena, koju stane bez kraja i konca hvaliti, i uvijek mu je bila na jeziku

Kina. A roditelji prihvate to ime, pa da bi se Perzijancima činilo, da im je sin još većim čudom ostao u životu, razglase, da je Kira, kad je bio pometnut, kuja othranila. Odatle je ta priča postala.

123. A kad je Kir odrastao i od vršnjaka svojih bio najhrabriji i najmiliji, stane se Harpag udvoravati kod njega šaljući mu darova, da bi se osvetio Astijagu. Jer kako je bio prost čovjek, vidio je, da se sâm ne će moći osvetiti Astijagu; zato je videći, da Kir staje na snagu, nastojao njega učiniti svojim saveznikom, jer su Kirovi jadi bili kao i njegovi. A još prije toga pošlo mu je evo ovo za rukom. Budući da je Astijag nemilice postupao s Međanima, stane se Harpag dogovarati sa svakim od prvih Međana napose te ih uvjeravati, da valja Kira uzdići, a Astijaga zbaciti s prijestolja. A kad mu je to za rukom pošlo i gotovo bilo, onda je Kiru, koji je živio u Perziji, htio da objavi svoju namjeru, ali nije inače nikako mogao, jer su bile na putovima straže, nego evo što izmisli. Zecu raspori trbuh, ali mu ne oskube dlaka, nego ga ostavi, kakav je bio, pa spravivši ga tako metne u nj list, u kojem je napisao, što misli. Onda zašije zecu trbuh te dade najvjernijem robu mrežu, da bude kao lovac, pa ga pošalje k Perzijancima, naloživši mu, da naustice kaže Kiru, kad mu bude predavao zeca, neka ga svojom rukom raspori i neka ne bude nitko nazočan, kad bude to radio. — 124. Tako se i dogodilo. Kir primi zeca te ga raspori. I našavši u njemu list, uzme ga te ga pročita. A list mu kaže: »Sine Kambisov, tebe bogovi čuvaju, inače ne bi bio nigda do tolike sreće došao. Zato se osveti Astijagu, ubilcu tvomu. Jer si po njegovoj želji umro i samo po bogovima i po meni živiš. Jamačno si već odavna sve čuo, i što su tebi učinili, i što sam ja od Astijaga pretrpio zato, što te nijesam ubio, nego dao govedaru. Ako dakle hoćeš mene da slušaš, vladat ćeš cijelom zemljom, kojom Astijag vlada. Perzijance skloni na odmetnuće pa zavojšti na Medane. I ako Astijag mene odredi za vođu protiv tebe, bit će ti, što budeš htio, tako isto, ako odredi kojega drugoga odličnog Međanina. Jer će se oni prvi odmetnuti od njega te pristati za tobom pa nastojati da Astijaga svrgnu. Budući dakle da je ovdje sve gotovo, radi tako, ali radi naglo.

125. Čuvši to, stane Kir razmišljati, kako će najlukavije skloniti Perzijance na odmetnuće, dok ne nađe, da je ovo najzgodnije, pa tako uzme i raditi. On napiše na list, što je htio, pa sazove u skupštinu Perzijance; potom otvori list te reče čitajući, da ga Astijag postavlja vođom Perzijanaca. »Sada dakle, Perzijanci«, reče, »nalažem vam, da dođe svatko sa srpom«. To im je Kir naložio. — 126. A kad su svi došli s onim, što im je bilo naloženo, tada im Kir zapovjedi, da jedno mjesto u Perziji, koje je bilo puno drače do

osamnaest ili dvadeset stadija u dužinu i širinu, okrče u jedan dan. Kad su Perzijanci svršili posao, koji im je bio naložen, zapovjedi im po drugi put, da sutradan dođu oprani. A međutim skupi Kir sva stada koza i ovaca i goveda svoga oca na jedno mjesto te ih zakolje i prigotovi, da pogosti perzijski narod, pa i vinom i jelima što najboljima može. I kad dođu sutradan Perzijanci, posadi ih na livadu pa ih stane gostiti. A kad je bilo poslije gozbe, upita ih Kir, da li im je ono, što su jučer imali, ili ovo povoljnije. A oni odgovore, da je velika razlika; jučer im je bilo samo zlo, a danas im je samo dobro. Tu riječ prihvati Kir pa im stane sve otkrivati govoreći: »Perzijanci, ovako vam je. Ako hoćete mene da slušate, čeka vas i to i drugo nebrojeno dobro bez ikakva truda ropskoga; ako li ne ćete mene da slušate, čeka vas truda ječerašnjemu sličnih bez broja. Slušajte dakle mene, pa se oslobodite! Jer ja sâm držim, da sam od boga određen, da to počinjem, i za vas mislim, da ste ljudi, koji nijesu gori od Međana ni u čemu drugom pa ni u ratu. Budući dakle da je tomu tako, odmetnite se od Astijaga što najbrže možete.«

127. Kad su Perzijanci našli vođu, rado su pristali da se oslobode, jer ih je već odavno mrzilo, da Međani njima vladaju. A Astijag, kako je čuo, da je to Kirov posao, pošalje poslanika k njemu te ga pozove k sebi. A Kir mu po poslaniku otporuči, da će prije doći k njemu, nego bude Astijagu milo. Čuvši to pozove Astijag sve Međane na oružje, a za vođu im postavi Harpaga, kao da ga je bog zaludio, zaboravivši, što mu je učinio. A kako Međani zavojšte i udare na Perzijance, jedni se od njih stanu biti, koji nijesu za Harpagovu namjeru znali, drugi uzmu prebjegavati k Perzijancima, a najviše ih počne hotimice ostavljati boj i bježati. — 128. Pošto je medska vojska bila sramotno razbijena, kako je Astijag to čuo, reče prijeteći Kiru: »Ali opet se Kir ne će radovati!« Tako rekavši najprije mage, koji su umjeli sne kazivati, nabije na kolje, što su ga sklonili, da pusti Kira, a onda pozove na oružje one Međane, koji su ostali u gradu, mladiće i starce. Pa povedavši ih u boj i udarivši na Perzijance bude pobijen, i sâm Astijag bude živ uhvaćen, a Međani, koje je poveo u boj, izginu.

129. A kad je Astijag bio zarobljen, pristupi k njemu Harpag te mu se stane svetiti i podrugivati i osim drugih srdobolnih riječi upita ga i za to, prija li mu ropstvo mjesto kraljevstva kao plata za njegovu gozbu, koju mu je od mesa sina njegova zgotovio. A on ga pogleda pa upita, drži li Kirovo djelo svojim. A Harpag reče, da mu ga je on predložio, da je dakle djelo pravom njegovo. Nato mu Astijag stane dokazivati, da je najludi i najnepravedniji od svih

ljudi: najljudi, što je drugomu dao vlast, premda je mogao sam kralj postati, ako je to uistinu kroza nj učinjeno; a najnepravedniji, što je one gozbe radi Medane učinio robovima. Jer ako je uistinu valjalo svakako dati drugomu komu kraljevstvo, a ne njemu ostaviti, bilo bi pravednije kojemu Medaninu dati tu čast nego Perzijancu. A sada su Medani, koji nijesu tomu krivi, robovi od gospodara postali, a Perzijanci, koji su bili prije robovi Medana, postali su sada njihovi gospodari.

130. Tako je Astijag, pošto je kraljevaio trideset i pet godina, izgubio kraljevstvo, i Medani su se pokorili Perzijancima radi nemilosti njegove, pošto su vladali Azijom preko rijeke Halisa sto dvadeset i osam godina, osim kad su Skiti vladali. Ali u kasnije vrijeme bude im žao, što su to učinili, te se odmetnu od Darija, ali budu u boju pobijeni pa opet pokoreni. Ali tada za Astijaga pobunili su se Perzijanci i Kir protiv Medana te su otada vladali Azijom. A Astijagu nije Kir nikakvo drugo zlo učinio, nego ga je držao kod sebe, dok nije umro.

Tako se dakle Kir rodio i odgojio i zakraljio i zatim Kresa, pošto mu je stao nepravdu činiti, pokorio, kako sam prije pripovjedio, a pokorivši njega zavladao je cijelom Azijom.

13. PERZIJSKI OBIČAJI

(I 131—138)

131. Za Perzijance znam, da se drže ovih običaja. Kipove, hramove i žrtvenike postavljati nije u običaju, nego i one, koji to čine, drže za lude, i to, kako se meni čini, zato, što ne drže, da imaju bogovi ljudsko obličje, kao Heleni što drže; nego je običaj Zeus³² prinostiti žrtve penjući se na najviše gore, a cijeli okrug nebeski zovu Zeusom. Žrtve prinose i suncu³³ i mjesecu³⁴ i zemlji³⁵ i vatri³⁶

³² Herodot zove Zeusom najvišega boga perzijskoga, koji se zvao Ahuramazda (Ormuzd). Njega su smatrali bogom svjetlosti, stvoriteljem svemira, koji sjedi na najvišim vrhuncima gorskim na zlatnom prijestolju u sjajnom, zvijezdama posutom ruhu.

³³ Bog sunca zvao se Mitra. Ormuzd ga je stvorio po svom obličju. Svojim zrakama probija sve, zna sve, on je uzor pravde. Posvećen mu je konj, kao što je Ormuzdu posvećen pas.

³⁴ Božica mjeseca Mah šalje kišu, daje djecu i štiti porođaj.

³⁵ Zemlja je »krasna kći Ahuramazdova«, ona daje plodnost polju.

³⁶ Oganj (vatra) je sin Ahuramazdov; on goni zle duhove, koji iz tmine dolaze. Zato se zazivao prije žrtava.

i vodi³⁷ i vjetrovima.³⁸ Samo njima prinose žrtve od davnina, ali su naučili i Uraniji³⁹ žrtve prinositi, i to od Asiraca i Arapa. Asirci zovu Afroditu Milita, Arapi Alilat, Perzijanci Mitra. — 132. Spomenutim bogovima prinose Perzijanci žrtve ovako. Niti grade žrtvenika niti pale vatre, kad hoće da prinose žrtve; nema naljeva ni frule ni vijenca ni pržena zrnja.⁴⁰ Kad kojemu od njih hoće tko da prinese žrtvu, ovjenča tijaru⁴¹ ponajviše mrčom, odvede životinju na čisto mjesto pa prizove boga. Ali napose samo za svoju sreću ne valja se nikomu, tko prinosi žrtvu, moliti, nego se moli, da budu sretni svi Perzijanci i kralj, jer je među svima Perzijancima i on sâm. A kad rasiječe žrtvu na komade i meso skuha, razastre što mekše trave, ponajviše djeteline, pa metne na nju sve meso. A kad ga porazmeće, čovjek mag, koji je nazočan, pjeva pjesmu o postanju bogova, kao što oni za to pjevanje kažu. Jer bez maga im ne valja žrtve prinositi. I počekavši kratko vrijeme onaj, koji je žrtvu prinio, odnese meso pa učini s njim, što ga je volja.

133. Od svih se dana najvećma slavi onaj, kojega se tko rodio. Toga dana drže, da valja obilnije ručak zgotavljati. Tada bogataši vola i konja i kamilu i magare sve cijelo ispeku u pećima i zgotove, a siromasi zgotavljaju sitno blago. Jestiva ima malo, a zaslade mnogo, ali ne ujedamput. I zato kažu Perzijanci, da Heleni od ručka gladni ustaju, jer im se poslije ručka ne donosi ništa spomena vrijedno. Kad bi im se što donosilo, ne bi od ručka ustajali. Vinu se rado podaju, ali im ne valja pljunuti niti zamokriti pred drugim. Takav je njihov običaj. Kad su pijani, dogovaraju se o najznamenitijim stvarima. A što se dogovore, to im sutradan, kad su trijezni, predloži domaćin, u čijoj se kući dogovaraju. Pa ako im se sviđi i kad su trijezni, rade tako, ako li im se ne sviđi, puštaju. A što se trijezni dogovore, to pijani opet raspravljaju. — 134. A kad se susretaju na putovima, ovako može svatko raspoznati, jesu li jednaki oni, koji se susretaju. Jer mjesto da bi se pozdravljali, ljube se ustima. Ako je jedan malo niži, ljube se u lica. Ako li je jedan mnogo niži, pada na koljena pred drugim pa ga ljubi u noge. Poštuju pak poslije sebe najvećma one, koji najbliže njih nastavaju,

³⁷ Voda je također bila sveta; zato se riječna voda smjela upotrebljavati samo za piće i polijevanje drveća i bilja. Nitko se nije smio u rijeci kupati niti u njoj ruke prati.

³⁸ Vjetrovi su se poštovali kao čistoci uzduha.

³⁹ Uranija je nebeska Afrodita, mati neba i zemlje.

⁴⁰ Prženim zrnjem ječmenovim, pomiješanim sa solju, posipala se u Helena žrtva i oltar.

⁴¹ Tijara je perzijska kapa, okrugla, dolje uža, gore šira.

onda one, koji do tih, a potom redom, kako tko nastava. A najmanje drže u časti one, od kojih najdalje nastavaju, misleći, da su oni u svemu kudikamo najbolji ljudi, a ostali kako koji na vrlinu teže, a koji najdalje od njih nastavaju, oni su najgori. A za medskog vladanja vladali su i narodi jedan drugim, i to Medani svima kolikima i onima, koji su najbliže njih nastavali, a ti opet svojim susjedima, upravo istim načinom, kojim ih Perzijanci poštuju; i tako je redom narod za narodom vladao i upravljao.

135. Tude običaje Perzijanci vrlo rado pripuštaju. Jer nose i medsko odijelo držeći, da je ljepše od njihova, i u ratovima egipatske oklope. I nasladama se podaju svakojakima, za koje saznaju. Svatko se od njih ženi mnogim ženama, a još mnogo više imaju inoča. — 136. A za vrlinu muževlju se drži, osim da je hrabar u boju, da može mnogo sinova pokazati. A onomu, koji ih može najviše pokazati, šalje kralj darova svake godine. A u mnoštvu drže, da je jakost. Sinove uče od pete godine počevši do dvadesete samo troje: jahati, strijeljati i istinu govoriti. A dok mu nije pet godina, ne dolazi ocu pred oči, nego živi kod žena. To je zato tako učinjeno, da ocu nikakve žalosti ne zada, ako umre, dok je dijete. — 137. Ja hvalim taj običaj, a hvalim i ovaj, da za jedan jedini uzrok niti sam kralj koga ubije, niti itko od ostalih Perzijanaca roba za jedan jedini uzrok neizlječivo kazni. Nego pošto razmisli, ako nađe, da je više zločinstava i da su veća od zasluga, onda dâ srdžbi maha. Svoga oca, kažu, da nije još nitko ubio ni svoje matere, nego koliko se već toga dogodilo, sigurno bi se našlo, ako bi se istraživalo, da su to bila djeca podmetnuta ili kopilad. Jer kažu, da se ne pristoji, da bi pravi roditelj od svoga djeteta umro. — 138. A što im ne valja činiti, to im ne valja ni govoriti. A za najveću rugobu drže laganje i uza to dugovanje osim koječega drugoga osobito zato, što kažu, da onaj, koji duguje, mora i lagati. A na kojem je građaninu guba ili bijeli osip,⁴² taj ne dolazi u grad niti se druži s ostalim Perzijancima. To kažu, da je zato na njemu, što je suncu štogod sagriješio. A tudina, kojega hvataju te bolesti, tjeraju svakoga iz zemlje, i bijele golubove, i to za isti uzrok. U rijeke niti mokrê niti pljuju niti ruke u njima peru niti drugomu komu dopuštaju, nego rijeke veoma poštuju.

⁴² Uzrok tim bolestima nalazili su Perzijanci u tjelesnoj nečistoći, a bog sunca je bog čistoće.

14. KIROVA PORUKA JONJANIMA I EOLJANIMA

(I 141)

141. Kako su Lidani bili pokoreni od Perzijanaca, pošalju Jonjani i Eoljani poslanike u Sard ka Kiru, da su mu spremni pokorni biti uz iste uvjete kao i Kresu. A on čuvši, što ištu, pripovjedi im priču, da je čovjek svirač vidjevši ribe u moru stao svirati i mislio, da će izići na suhu zemlju. A kad ga je prevarila nada, uzeo je mrežu i uhvatio mnoštvo riba te ih izvukao, pa vidjevši, da se pračkaju, kazao ribama: »Prestanite mi igrati, jer kad sam ja svirao, nijeste htjele da izidete i igrate«. Kir je tu priču Jonjanima i Eoljanima pripovjedio zato, što Jonjani prije nijesu slušali, kad je Kir zaiskao preko poslanika, da se odmetnu od Kresa, a tada, kad je bilo sve svršeno, bili su spremni slušati Kira. Zato im je u ljutini, to rekao.

15. PRIJEVARA NITOKRIDINA

(I 187)

187. Babilonska kraljica imenom Nitokrida izmislila je ovu prijevaru. Nad vratima gradskima, kroz koja je najviše naroda prolazilo, načinila je sebi grobnicu u visini nad samim vratima, a na grobnicu je urezala ove riječi: »AKO BUDE KOJEMU OD BABILONSKIH KRALJEVA POSLIJE MENE TREBALO NOVACA, NEKA OTVORI GROBNICU PA UZME NOVACA, KOLIKO MU DRAGO, ALI AKO MU NE BUDE TREBALO, DA JE NE OTVORI NIPOŠTO, NE BI MU BILO OD KORISTI«. U tu grobnicu nije nitko dirao, dok nije kraljevstvo došlo na Darija. A Darija je mrzilo ta vrata ne upotrebljavati i ne uzeti novce, koji su tu bili i koji su ga sami k sebi zvali. A vrata nije upotrebljavao zato, jer bi mu nad glavom bio mrtvac, kad bi se kroz njih vozio. Ali otvorivši grobnicu ne nade doduše novaca, nego mrtvaca i ove riječi: »DA NIJESI NESIT NOVACA I LAKOM, NE BI SANDUKE MRTVAČKE OTVARAO«. Takva je, kaže se, bila ta kraljica.

16. UZEĆE BABILONA

(I 188—191)

188. Na sina Nitokridina, koji je imao ime oca svoga Labineta,⁴³ a vladao je Asircima, zavojštio je Kir. Vojuje pak veliki kralj⁴⁴ i hranom dobro opskrbljen od kuće i stokom, pa i vodu vozi sa sobom iz rijeke Hoaspa, koja teče mimo Suzu; jer samo iz te rijeke pije kralj i ni iz koje druge. I veoma mnogo četverokolica za mazge vozi u srebrnim posudama vodu iz toga Hoaspa kuhanu za kraljem svaki put, kamo god ide. — 189. A kad je Kir, idući na Babilon, došao k rijeci Gindu, koja izvire u Matijenskim gorama, a teče kroz Dardance, utječe pak u drugu rijeku Tigres, koja mimo grad Opis teče i u Crveno more utječe, pa htio da prijeđe preko te rijeke Ginda, preko koje se na lađama prelazi, skoči mu jedan od svetih konja bijelaca od obijesti u rijeku te je pokušao preplivati, ali ga rijeka proguta i pod vodom odnese. Za taj grijeh razljuti se Kir veoma na rijeku, pa joj zaprijeti, da će je tako slabu učiniti, te će unapredak i žene lako preko nje prelaziti, a da koljena ne okvase. Onda prestane od vojevanja na Babilon te razdijeli vojsku na dvoje: pa je poreda uzduž rijeke, i odmjerivši po konopcu sto i osamdeset jaraka uz svaki brijeg Ginda obrnutih na sve strane, razvrsta vojsku, pa joj zapovjedi, da kopa. Budući da je veliko mnoštvo radilo, napredovao je posao, ali opet su cijelo ljeto ondje radili.

190. Kad se Kir rijeci Gindu osvetio, razdijelivši je na tri stotine i šezdeset jaraka, i kad je drugo proljeće osvanulo, pođe na Babilon. A Babilonjani iziđu te ga dočekaju. A kad je došao blizu grada, pobiju se s njim Babilonjani, ali bivši pobijedeni u boju, morali su uzmaknuti u grad. Znajući pak već prije, da Kir ne miruje, nego videći, da na svaki narod jednako udara, bili su pribavili hrane za veoma mnogo godina. Zato nijesu za podsjedanje ništa marili, ali Kir je bio u neprilici, što je mnogo vremena prolazilo, a njegov posao nije ništa napredovao.

191. Pa bilo da ga je u toj nevolji tko drugi svjetovao, bilo da mu je samomu na um palo, što mu je valjalo raditi, on učini evo ovo. Vojsku krene te postavi jedan dio na utoku rijeke, gdje u grad utječe, a s druge strane gradu, gdje rijeka istječe iz grada, postavi opet druge pa zapovjedi vojsci, kad vide, da se može prijeći preko

⁴³ Posljednji kralj babilonski zvao se Nabunita. Herodot ga je dakle imao zvati Nabinet, a ne Labinet. Ocu je njegovu u starom zavjetu (gdje se posljednji kralj babilonski zove Belsazar) ime Nebukadnezar (u Herodota također Labinet); isp. članak 8.: Osveta nomadskih Skita, gl. 74.

⁴⁴ »Veliki kralj« je naziv perzijskoga kralja.

korita, neka uđu u grad. A kad je vojsku tako postavio i to joj zapovjedio, ode sam s lošim dijelom vojske. Pa došavši k jezeru, što je god ona babilonska kraljica učinila s rijekom i jezerom, to učini opet i Kir. Rijeku navede po jarku u jezero, koje je bilo barovito, te učini, da se preko staroga korita moglo prijeći, kad je rijeka pala. A kad se to dogodilo, Perzijanci, koji su bili upravo za to postavljeni kod korita, kako je rijeka Eufrat pala čovjeku po prilici do sredine bedra, uđu tuda u Babilon. Da su Babilonjani saznali ili opazili, što Kir radi, bili bi dopustili Perzijancima, da uđu u grad, te ih nemilice poubijali. Zatvorivši sva vratašca, koja su k rijeci išla, i popevši se sami na ogradu, koja je bila uzduž bregova rijeke podignuta, bili bi ih uhvatili kao u vršci. A tako su na njih iznenada udarili Perzijanci. A budući da je grad bio velik, kako kažu oni, koji u njemu žive, kad su bili oni, koji su na kraju grada nastavali, zarobljeni, oni Babilonjani, koji su u sredini nastavali, nijesu znali, da su zarobljeni, nego su (budući da im je upravo bio praznik) igrali u to vrijeme i zabavljali se, dok im strašan glas nije dopao.

17. BABILONSKI OBIČAJI

(I 196—199)

196. Od babilonskih je običaja najpametniji pa našem sudu onaj, za koji čujem, da je i kod ilirskih Eneta.⁴⁵ U svakom bi selu jedamput na godinu sabrali djevojke, koje su na udaju, te na jedno mjesto odveli sve skupa, a oko njih bi stala gomila muškaraca, a glasnik bi ih prozivao redom i prodavao, i to najprije najljepšu od svih. A kad bi se ona za veliko zlato prodala, prozvao bi glasnik drugu, koja je poslije nje najljepša. A prodavale bi se za udaju. I koji su se bogati Babilonjani nakanili oženiti, natjerali bi se za one, koje su najljepše. A koji su ljudi iz naroda nakani oženiti se, oni ne bi ništa gledali na lijepo lice, nego bi novce i ružnije djevojke uzeli. Kad bi naime glasnik rasprodao najljepše djevojke, prozvao bi najružniju ili, ako bi koja od njih sakata bila, te upitao, tko bi se za najmanje zlata htio njom oženiti, dok ne bi pripala onomu, koji bi najmanje iskao. A zlato je dolazilo od lijepih djevojaka, i tako su lijepe udavale ružne i sakate. Udati svoju kćer za koga bi tko htio, nije bilo slobodno; niti je smio tko bez jamca odvesti djevojku, kad bi je kupio, nego je morao jamce ostaviti, da će se njome oženiti,

⁴⁵ Eneti, lat. Veneti, prebivali su na sjeverozapadnoj obali Jadranskoga mora.

i tako ju je smio odvesti. Ako se pak ne bi slagali, morao je vratiti zlato po zakonu. A slobodno je bilo i iz drugoga sela doći na kupovanje, tko bi htio. To im je bio dakle najljepši običaj, ali se nije dosad održao, nego su doskora drugo nešto našli. Otkad ih je naime u ropstvu snašla nevolja i siromaštvo, svaki čovjek iz naroda od oskudice daje, da mu se ženska djeca sa svakim ljube. — 197. Zatim je najpametniji ovaj običaj. Bolesnike nose na trg, jer nemaju liječnika. Pa pristupajući k bolesniku ljudi savjetuju ga o bolesti, ako je tko i sam trpio ono, što trpi bolesnik, ili drugoga vidio, gdje trpi, te mu preporučuju ono, što je tko sam učinio te ozdravio od slične bolesti ili drugoga vidio, gdje je ozdravio. Ali malkom mimoći bolesnika nije nikomu slobodno, a da ga ne upita, kakvu bolest ima.

18. KIROVA PROPAST

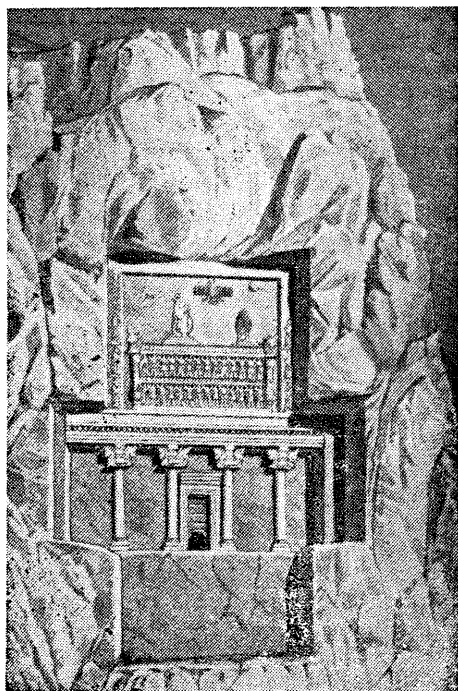
(I 205—214)

205. Masagetska⁴⁶ je kraljica bila žena udova, kojoj je bilo ime Tomirida. K njoj pošalje Kir poslanike te je stane prosi, da bi mu tobože bila žena. A Tomirida vidi, da on ne prosi nje, nego masagetsko kraljevstvo, zato odbije njegov dolazak. A Kir, pošto mu nije pomagalo lukavstvo, krene k rijeci Araksu⁴⁷ te se stane čisto spremati na rat s Masagetima, sklapajući mostove preko rijeke za prelazak vojsci i gradeći kule na lađama, koje su bile za mostove preko rijeke. — 206. Dok se on oko toga trudio, pošalje Tomirida glasnika k njemu te mu poruči evo ovo: »Kralju medski, prestani se truditi oko onoga, oko čega se trudiš; jer ne možeš znati, hoće li ti biti na korist, kad bude to gotovo. Prestani pa kralju svojim podanicima, i neka ti ne bude žao za nas, da vladamo onima, kojima vladamo. A ne budeš li htio te prijedloge da prihvatiš, nego voliš li makar što nego mirovati, a ti, ako se toliko želiš s Masagetima ogledati, ded okani se truda oko toga, da premostiš rijeku; mi ćemo uzmaknuti od rijeke tri dana puta daleko, a ti prelazi na našu stranu. A voliš li nas dočekati u svojoj zemlji, a ti radi tako isto«. Čuvši to Kir sazove prve Perzijance te im predloži taj prijedlog pa ih upita za savjet, što bi radio. A oni se slože te ga savjetuju, neka čeka Tomiridu i vojsku njezinu u svojoj zemlji. — 207. Tu se desio Lidanin Kres, koji nije odobravao toga savjeta, nego

⁴⁶ Masageti su narod istočno od Kaspijskoga mora kod Aralskoga jezera.

⁴⁷ Araks (sada Aras) izvire u Armeniji i utječe na jugozapadu u Kaspijsko more.

stane kazivati savjet tomu protivan govoreći: »Kralju, rekao sam ti i prije, kad ti me je Zeus predao, kakvu god štetu za kuću tvoju opazim, da ću te po mogućnosti odvracati. Nevolje moje, koje su bile ljute, naučile su me pameti. Držiš li, da si besmrtn i da besmrtnoj vojsci zapovijedaš, ne bi bilo ni od kakve koristi, ako bih ti ja savjeta davao. A vidiš li, da si čovjek i da ljudima zapovijedaš, najprije zapamti, da se ljudske stvari u krugu okreću, koji ne da,

Grob kralja Kira u Pasargadi

da bi uvijek oni isti srećni bili. O tom pak, o čemu se sada radi, mislim posve drukčije od ovih. Dočekamo li neprijatelje u svojoj zemlji, u tom ti je ova pogibao: ako budeš pobijen, izgubit ćeš ktome cijelu svoju državu, jer je jasno, da Masageti, ako budu pobjednici, ne će natrag bježati, nego će na tvoje zemlje udariti. Budeš li pobjednik, ne ćeš biti toliko pobjednik, kolik bi bio, kad bi prešao u njihovu zemlju pa kao pobjednik išao za Masagetima

u potjeru. Ono ću naime isto uzeti, kao i ondje, da ćeš pobijedivši neprijatelje udariti upravo na državu Tomiridinu. A osim toga, što je rečeno, sramota bi bila nepodnošljiva, da Kir, sin Kambisov, pred ženom pobjegne i uzmakne s bojišta. Meni se dakle čini, da treba prijeći pa napredovati, dok budu god oni uzimali, a onda pokušati, ne bismo li ih ovako pobijedili. Kako naime ja čujem, Masaleti ne znaju za raskošje perzijsko niti uživaju velikih slasti. Zato treba tima ljudima mnogo blaga zaklati nešteditice pa prigotoviti gozbu u okolu našem, a ktome i mnogo vrčeva čistoga vina nešteditice i kojekakvih jestiva; a učinivši to, treba da ostavimo najlošije vojnike, a ostali da se natrag vratimo k rijeci. I ako se ne varam, oni će, vidjevši obilnu gozbu, pristati za njom, a nama je onda lako učiniti velika djela«.

208. Ti su savjeti bili jedan prema drugomu. A Kir zabaci prvi savjet, a Kresov prihvati pa otporuči Tomiridi, neka uzmakne, jer će on prijeći na onu stranu. I ona uzmakne, kao što je bila prije obrekla. Onda Kir preda Kresa u ruke sinu Kambisu, kojemu je bio nakan i državu predati, te mu usrdno naruči, da ga poštuje i lijepo s njim postupa, ako prelazak k Masagetima ne bi uspio; a naručivši to, pošalje ih u Perziju, sam pak stane prelaziti preko rijeke i vojska njegova. — 209. A kad prijeđe preko Araksa, prve noći spavajući u zemlji masagetskoj, vidi ovu utvaru. Kiru se utvori u snu, da najstariji od Histaspovih sinova ima na ramenima krila, te jednim krilom Aziju, a drugim Evropu zasjenjuje. A od sinova Histaspa, sina Arsamova, čovjeka od roda ahemenidskoga, bio je najstariji Darije, kojemu je tada bilo po prilici dvadeset godina, te je ostao u Perziji, jer još nije bio za vojevanje. A kad se Kir probudi, stane razmišljati o utvari. Pa budući da mu se činilo, da je utvara znamenita, pozove Histaspa te ga odvede nasamo pa mu reče: »Histaspe, našlo se, da sin tvoj radi o zlu meni i vladi mojoj. A kako sam se o tom uvjerio, ja ću ti evo kazati. Za me se bogovi staraju te mi sve unaprijed kazuju, što mi prijeti. Prošle noći vidio sam u snu, da najstariji od tvojih sinova ima na ramenima krila, te jednim krilom zasjenjuje Aziju, a drugim Evropu. Po toj utvari nije nikako moguće, a da mi on ne bi o zlu radio. Ti dakle idi što brže možeš natrag u Perziju, pa kad taj narod pokorim te dođem onamo, nastoj, da mi dovedeš svoga sina na račun«. — 210. Tako je govorio Kir misleći, da mu Darije o zlu radi; ali bog mu je htio naprijed da kaže, da će on poginuti ondje, a kraljevstvo njegovo prijeći na Darija. A Histasp mu odgovori ovako: »Kralju, ne rodio se čovjek Perzijanac, koji bi ti o zlu radio, ako li jest, poginuo što brže; ta ti si Perzijance od robova učinio slobodnima, i mjesto da

drugi njima vladaju, učinio si, te oni vladaju svima. Ako li ti koja utvara javlja, da ti sin moj o zlu radi, a ja ti ga predajem, da činiš s njim, što te je volja».

211. Tako odgovori Histasp pa prešavši preko Araksa, pođe u Perziju, da čuva Kiru sina svoga Darija; a Kir pošavši od Araksa jedan dan puta, učini onako, kao što ga je bio Kres nagovorio. I pošto Kir i perzijska čila vojska otiđu natrag k Araksu, a loša ostane, dode trećina masagetske vojske te stane one, koji su ostali od Kirove vojske, ubijati, premda su se branili, a opazivši gotovu gozbu, sjednu, pošto su svladali neprijatelje, te se stanu gostiti, dok se ne nasite jela i vina te zaspe. A Perzijanci dođu te ih mnogo poubijaju, a još ih više živih zarobe, osim drugih i sina kraljice Tomiride, koji je bio vođa masagetski, a ime mu je bilo Spargapis.

— 212. A ona saznavši, što se vojsci i sinu njezinu dogodilo, pošalje glasnika ka Kiru te mu poruči ovo: »Nezasitni krvniče Kire, ne ponesi se tim, što si učinio, jer si lozovim plodom, kojega se sami napunjate te se pomamljujete tako, da vam se dižu ružne riječi, dok teče vino u tijelo, takim si pićem prevario i svladao sina moga, a ne u boju ogledavši se s njim. Nego čuj moju riječ, jer te dobro svjetujem. Predaj mi sina pa otići iz ove zemlje bez kazne, pošto si se o trećinu masagetske vojske ogriješio. Ne učiniš li to, suncem ti se kunem, masagetskim gospodarom, da ću te, makar kako nezasi-
sitan bio krvi, doista nasititi«.

213. Ali Kir nije za tu poruku ništa mario. A kraljice Tomiride sin Spargapis, kako se otriježni i jadu dosjeti, zamoli Kira, da ga okova oprosti, i umoli ga; a kako se oprosti te mu se ruke odriješe, ubije se sam. — 214. Tako je dakle on umro. A Tomirida, budući da je Kir nije poslušao, skupi svu svoju silu te udari na Kira. Za tu bitku držim, da je bila najžešća od svih bitaka, koliko ih je god između ljudi barbara bilo, a čujem, da je bila evo ovakova. Najprije su, veli se, iz daljine jedni druge strijeljali, a poslije, kad im je strijela nestalo, udarili su jedni na druge kopljima i mačevima izbliza. I dugo su se vremena bez prekida borili, ali nijedni nijesu htjeli da bježe. A napokon pobijede Masageti. A veći dio perzijske vojske izgine ondje, pa i sam Kir padne, pošto je kraljevaio u svemu dvadeset i devet godina. Tomirida pak napuni mješinu krvi ljudske pa potraži među mrtvacima perzijskima Kirovu lješinu, a kad je nađe, umoči njegovu glavu u krv pa reče: »Ti si mene, ma da sam živa i pobjednica tvoja u boju, porazio, što si mi sina uzeo prijevarom; a tebe ću ja, kao što sam ti zaprijetila, krvi nasititi«. O Kirovoj se smrti mnoge priče pričaju, a najpouzdaniju sam evo kazao.

19. MASAGETSKI OBIČAJI

(I 215. 216)

215. Masageti se nose i živu kao i Skiti. Oni su konjanici i pješaci (jer su u jednom i drugom vješti), pa i streljači i kopljanici, i sjekire nose. Zlato i mjed upotrebljavaju za sve. Što im god za koplja i strijele i sjekire treba, za sve to upotrebljavati mjed, a što im je oko glave i pojase i grivne rese zlatom. Tako isto među konjima oko prsa mjedene oklope, a ures na uzdama i žvale i oglav je od zlata. A željeza i srebra ne upotrebljavaju ni za što, jer ga i nemaju u svojoj zemlji, a zlata i mjedi imaju izobila. — 216. A običaji su im ovaki. Ženi se svatko, ali žene su im zajedničke. Odrđene među životu nema inače nikakve, nego kad čovjek veoma ostari, sastane se sav rod njegov te ga zakolju i drugo blago s njim, pa skuhavši meso, pogoste se njim. To drže za najveću sreću, a onoga, koji od bolesti umre, ne pojedu, nego ga u zemlji sahrane, smatrajući za nesreću, što mu nije bilo suđeno, da bi bio zaklan. Ne siju ništa, nego žive od stoke i riba, kojih veoma mnogo iz rijeke Araksa dobivaju; a piju mlijeko. Od bogova poštuju jedino Sunce, kojemu žrtvuju konje. Znači pak ta žrtva ovo: najbržemu od bogova prinose najbrže od smrtnih stvorova.

20. PRAJEZIK

(II 2)

2. Egipćani su prije, nego je Psametih postao njihov kralj, držali sebe za najstarije od svih ljudi. A kad je Psametih, postavši kralj, htio da zna, koji su najstariji, odonda drže, da su Frižani stariji od njih, a oni su stariji od ostalih. Budući da Psametih uza sve ispitivanje nije mogao nikako pronaći, koji su najstariji ljudi, izmisli evo ovo. Dvoje djece, koje se upravo rodilo od prostih ljudi, preda nekomu pastiru k stadima, da ih odgaja, te mu zapovjedi, da nitko pred njima ni riječi ne progovori, nego da u samotnoj kolibi napose leže, i da im na vrijeme dovodi koze, pa nasitivši ih mlijeka, obavi ono, što još treba. To je Psametih zato činio i zapovijedao, što je htio da čuje djecu, kad se prođu nerazumljiva tepanja, kojim će jezikom najprije progovoriti. Tako je i bilo. Pošto je pastir dvije godine tako radio, otvori jednoć vrata te uđe, a oboje djece poleti k njemu govoreći »bekos«⁴⁸ i pružajući ruke. Kad je

⁴⁸ Riječ »bekos« postala je od istoga korijena, koji je u hrvatskom »peći«.

pastir to prvi put čuo, šutio je. Ali kad je, često dolazeći i hraneći ih, čuo tu riječ, onda javi to gospodaru te dovede na njegovu zapovijed djecu preda nj. Čuvši to i sam Psametih, stane ispitivati, koji ljudi stogod »bekos« zovu; a ispitijući dozna, da Frižani tako kruh zovu. Tako su Egipćani, sudeći po tom događaju, dopustili, da su Frižani stariji od njih. Da je tako bilo, čuo sam od svećenika Hefestovih u Memfisu. A Heleni pripovijedaju osim drugih kojekakvih budalaština i to, da je Psametih nekakvim ženama jezike poizrezao pa onda djecu hranio kod tih žena.

21. EGIPATSKI OBIČAJI

(II 35—37. 77. 78. 82. 84)

35. Kako je podneblje kod Egipćana osobito, i rijeka drukčije naravi nego ostale rijeke, tako se oni razlikuju od ostalih ljudi gotovo u svim običajima i zakonima svojim. Kod njih žene na trgu robu prodavaju i trže, a ljudi ostaju kod kuće i tkaju. Tkaju pak ostali ljudi tako, te udaraju potku gore, a Egipćani dolje. Bremana nose ljudi na glavi, a žene na ramenima. Oneređuju se u kući, a jedu na polju te kažu, da valja ono, što je ružno, ali potrebno, tajno raditi, a ono, što nije ružno, javno. Svećenica nije nijedna žena ni bogu ni božici, nego muškarci su svećenici svih

Egipćani kod gozbe

bogova i božica. Sinovi ne moraju roditelje hraniti, ako ne će, a kćeri moraju, ako i ne će. — 36. Svećenici drugdje puštaju kosu, a u Egiptu se šišaju. Kod drugih je ljudi običaj, da u žalosti ošišaju glavu onih, kojih se najvećma tiče, a Egipćani, kad tko umre, puštaju kosu i bradu, a inače se šišaju i briju. Drugi ljudi žive od stoke odijeljeni, a Egipćani žive zajedno sa stokom. Drugi se ljudi hrane pšenicom i ječmom, a kad bi se koji Egipćanin tim hranio, bila bi najveća sramota, nego prave kruh od olire,⁴⁹ koju gdje koji zejom zovu. Tijesto mijese nogama, a ilovaču rukama; tako pobi-

⁴⁹ Olira je vrsta kukuruza.

Kućna svečanost kod Egipćana

raju i blato. Odijelo nosi svaki čovjek dvoje, a žena jedno. Drugi ljudi privezuju kolute i konope jedrene izvana, a Egipćani iznutra. Pišu i računaju Heleni slijeva nadesno, a Egipćani zdesna nalijevo, ali opet kažu, da pišu oni nadesno, a Heleni nalijevo.⁵⁰ Pismo imaju dvoje: jedno se zove sveto, a drugo općeno.⁵¹

37. Pobožni su neobično, većma od svih drugih ljudi. U tom se drže evo ovih običaja. Piju iz mjedenih sudova, koje svaki dan peru, i to ne samo gdje koji nego svi. Odijelo nose platneno te se veoma mnogo staraju za to, da bude uvijek čisto. Obrezuju se čistoće radi, jer vole biti čisti nego lijepi. Svećenici šišaju cijelo tijelo svakoga trećega dana, da ne bude ni uši ni ikakve druge nesnage na njima, kad služe službu božju. Odijelo nose svećenici samo platneno, a obuću od bibla. A drugoga odijela ne smiju obući ni druge obuće. Dvaput se na dan kupaju u studenoj vodi i dvaput na noć. I drugih obreda vrše nebrojeno, što se veli. Ali i dobara uživaju nemalo. Jer ništa svoga ne rastaču niti troše, nego im se i sveta jestiva kuhaju i mesa govedega i guščjega dobiva svatko veliku množinu svaki dan, a daje im se i vino od loze. Ali riba ne smiju jesti. A boba Egipćani i ne siju u svojoj zemlji: a koji raste, ne jede se ni sirov ni varen. A svećenici ga ne će ni da gledaju, jer drže, da nije čisto sočivo. Svećenika svaki bog nema jednoga, nego mnogo njih, od kojih je jedan vrhovni svećenik. A kad koji umre, dolazi sin njegov mjesto njega.

77. A način života im je ovaki. Iščišćaju se svakoga mjeseca tri dana uzastopce bljujući i naštrcavajući se zdravlja radi, jer drže, da od hrane ljudima sve bolesti nastaju. A i inače su Egipćani pored Libijanaca najzdraviji ljudi na svijetu, i to, kao što se meni čini,

⁵⁰ Pojedina su pismena Heleni počinjali pisati s desne strane, a Egipćani s lijeve. Toga se tiče tvrdnja Egipćana.

⁵¹ Egipćani su imali upravo trojako pismo: 1. hijerogliffe (slike); 2. hijeratsko pismo, postalo pokraćivanjem hijeroglifa; 3. obično (demot-sko) još većma pokraćeno pismo. Prvim i drugim se pisalo sveto, mrtvo-narječje, koje su samo svećenici dobro poznavali, a trećim narodno narječje.

zbog vremena, jer se kod njih vrijeme ne mijenja. Jer ljudima nastaju bolesti ponajviše od kojekakvih promjena, a osobito od vremenskih promjena. Hrane se kruhom, koji od olire mijese, a zovu ga kilestis. Vino, koje piju, prave od ječma, jer nema u njihovoj zemlji loze. Ribe jedne na suncu posuše te sirove jedu, a druge osole. Od ptica prepelice i patke i male ptice osole te sirove jedu. A ostale ptice i ribe jedu sve, osim onih, koje za svete drže, pečene i kuhane.

Pogreb jednoga Egipćanina

78. Na gozbama bogataškim, kad od stola ustanu, obnosi netko u kovčegu mrtvaca od drva načinjena, što se igda može nalik na mrtvaca obojena i izrezana, visoka po prilici jedan ili dva lakta. te ga pokazuje svakomu od gostiju govoreći: »Na ovoga gledaj, pa pij i veseli se; jer kad umreš, bit ćeš kao i on«. To čine na gozbama.

82. Egipćani su iznašli još i to, kojemu bogu koji mjesec i dan pripada, i što koga čeka, kako se već ovoga ili onoga dana rodi, i kako će umrijeti, i kakve će čudi biti. A to su upotreбили oni Heleni, koji su se pjesništvom bavili. Prikazanja su iznašli više od svih drugih ljudi. Kad se naime pojavi prikazanje, zabilježe ga pa čekaju na posljedak; i ako se kasnije pojavi prikazanje nalik na nj. drže, da će mu biti isti posljedak.

84. Vještina liječnika podijeljena je kod njih ovako. Svaki liječnik liječi samo od jedne bolesti, a ne od više njih. Zato je sve puno liječnika. Jedni liječe oči, jedni glavu, jedni zube, jedni trbuh, jedni nutarnje bolesti.

22. DRUGA NITOKRIDA

(II 99. 100)

99. Za Mina, prvoga kralja egipatskog, kazivali su svećenici, da je nasipom odvratio rijeku od Memfisa. — 100. Poslije njega nabrajali su svećenici iz knjige imena od trista i tridesetorice drugih kraljeva.⁵² Među tolikim rodovima ljudskima bilo je osamnaest Etiopljana i jedna žena Egipćanka, a ostali su bili ljudi Egipćani. Ženi je bilo ime Nitokrida, kao i onoj Babilonjanki. Da bi osvetila brata, kojega su Egipćani, kad im je bio kralj, ubili pa onda njoj predali kraljevstvo, poubijala je, kao što su mi kazivali, mnogo Egipćana iz prijevare. Sagrađila je naime vrlo veliku dvoranu pod zemljom te rekla, da hoće da je posveti, ali u srcu je zasnovala nešto drugo. Ona pozove one Egipćane, za koje je znala, da su najveći krivci ubistvu, te ih obilno pogosti; a kad su se gostili, pusti rijeku iz velikoga potajnog prokopa na njih. O njoj mi nijesu ništa više kazivali, osim da se bacila, kad je to učinila, u komoru punu pepela, da bi utekla kazni.

23. KRALJ SESOSTRIS I SIN NJEGOV FERON

(II 102—104. 106. 107. 109. 111)

102. Za kralja Sesostrisa kazivali su mi svećenici, da se prvi s velikim brodovima izvezao iz Arapskoga zatona pa pokoravao one narode, koji su na Crvenom moru nastavali, dok nije ploveci dalje došao na more, kuda se nije moglo ploviti od sêkê. A kad se odande vratio u Egipat, sakupio je veliku vojsku pa udario suhom zemljom pokoravajući svaki narod, na koji bi naišao. I gdje bi god naišao na ljude, koji su bili hrabri i koji su junački branili slobodu, postavio bi im u zemlji stupove, na kojima se čitalo ime njegovo i domovine njegove, i da ih je svojom silom pokorio. A gdje bi bez boja i lako uzeo gradove, tu bi napisao na stupovima ono isto, što i kod hrabrih naroda, samo bi uza to naslikao i neki prostački crtež hoteći time naznačiti, da su bili kukavice. — 103. Tako radeći prolazio je suhom zemljom, dok nije iz Azije prešao u Evropu, gdje je Skite i Tračane pokorio. A dalje od njih, čini mi se, da nije došla egipatska vojska. U njihovoj se naime zemlji još nalaze oni stupovi, a dalje od njih se više ne nalaze. Tu se on okrene te pođe natrag, a kad dođe k rijeci Fasisu, ne mogu pravo kazati, da li je

⁵² Herodot misli kraljevske ljetopise, koje su svećenici sastavljali. U njima su bila napisana imena kraljeva, kako su dugo kraljevali i najznatnija djela njihova.

sam kralj Sezostris od svoje vojske jedan dio odijelio te ostavio ondje, da bi se u onoj zemlji naselili, ili je gdje kojim vojnicima potucanje njegovo dosadilo, pa su na rijeci Fasisu ostali. — 104. Jer Kolšani su jamačno Egipćani; tako sam pomislio sam prije, nego sam čuo od drugih. A budući da mi je bilo do toga, da saznam, upitao sam jedne i druge, i Kolšani su se bolje sjećali Egipćana, nego Sesostrisove vojske. A ja sam pomislio na to po tom, što su crnomanjasti i kudrave kose. Ali to ne dokazuje ništa, jer su i drugi takovi. Nego još sam više na to pomislio po tom, što se između svih ljudi jedini Kolšani i Egipćani i Etiopljani odvajkada obrezuju. Feničani i Sirci u Palestini priznaju i sami, da su se tomu od Egipćana naučili, a Sirci na rijeci Termodontu i Parteniju, i Makroni, susjedi njihovi, kažu, da su se tomu doskora naučili od Kolšana. To su jedini ljudi, koji se obrezuju, i oni očevidno Egipćane nasljeđuju. A za same Egipćane i Etiopljane ne mogu kazati, koji su se od kojih naučili; u jednih je i u drugih to od starine u običaju. A da su se drugi tomu naučili po tom, što su dolazili u Egipat, tomu je i ovo velik dokaz. Oni Feničani, koji u Heladu dolaze, ne nasljeđuju više Egipćane, nego ostavljaju svoju djecu neobrezanu.

106. Stupovi, što ih je postavljao po zemljama egipatski kralj Sesostris, ponajviše se više ne vide, ali u palestinskoj Siriji vidio sam ih još sam i pomenuti natpis na njima i prostački crtež. I u Joniji imaju dva kipa toga kralja u kamenu usječena, jedan na putu iz Efesa u Fokeju, a drugi na putu iz Sarda u Smirnu. Na jednom je i na drugom mjestu usječen čovjek četiri lakta i pô visok, koji u desnoj ruci drži koplje, a u lijevoj luk, i ostala mu je odora tako isto koje egipatska koje etiopska. A od jednoga su ramena do drugoga preko prsiju usječena sveta egipatska slova, koja znače: »Ja sam ovu zemlju ramenima svojima predobio«. A tko je, otkud li je, ne naznačuje tu, nego je drugdje naznačio. Gdje-koji, koji su to vidjeli, domišljaju se, da je to Memnonov⁵³ kip, ali ne pogađaju ni izdaleka.

107. A kad se taj egipatski kralj Sesostris kući vraćao i vodio sa sobom mnogo ljudi od onih naroda, kojima je zemlje osvojio, i kad je na povratku došao u Dafnu kod Pelusija, pozvao je, kako su mi kazivali svećenici, brat njegov, kojemu je bio Sesostris povjerio Egipat, njega i sinove njegove na gozbu; a onda je spolja oko kuće nagomilao drva te ih zapalio. A kako je on to opazio, odmah upita za savjet svoju ženu, jer je i ženu sa sobom vodio. A ona ga svjetuje, neka od šestorice sinova svojih dvojicu na lomaču

⁵³ Etiopski kralj Memnon, sin Zorin, došao je u pomoć Trojancima, ali ga je Ahilej ubio.

prebaci te premosti vatru, a oni će po njima izići i spasiti se. To je Sesostris i učinio, i tako je dvojicu sinova spalio, a ostali su se s ocem spasili.

109. Taj je kralj, kako su mi kazivali, razdijelio zemlju među sve Egipćane, te je svakomu dao jednak četverokutan dio, i od toga je dobivao dohodak, naredivši, da plaćaju zakupninu svake godine. A kad bi kome od njegova dijela rijeka štogod odnijela, došao bi k njemu te mu kazao, što se dogodilo. A on bi poslao ljude, koji bi izvidjeli i izmjerili, koliko je manji njegov dio, da bi unapredak samo razmjeran dio određene zakupnine plaćao. I ja držim, da se tako iznašla geometrija, koja je potom u Heladu došla. A sunčanik i kazaljku i dvanaest dijelova danjih primili su Heleni od Babilonjana.

111. Nakon smrti Sesostrisove zakralji se, kako su mi kazivali, sin njegov Feron, koji se nije istaknuo nikakvom vojnom, nego mu se dogodilo, te je oslijepio, i to evo s ovoga razloga. U ono vrijeme naraste rijeka više nego igda, do osamnaest lakata, te poplavi polja. Onda se podigne vjetar, te se rijeka ustalasa. A kralj taj uzme od obijesti koplje te ga baci nasred valovlja u rijeku; potom ga odmah zaboje oči te oslijepi. I deset je godina bio slijep; a u jedanaestoj mu godini dođe proroštvo iz grada Bute, da se navršilo vrijeme njegove kazne te će opet progledati. A kad progleda, dade darova u sve znamenite hramove, a napose dade, što je najvrednije, da se spomene, u Helijev hram divna djela, dva kamena obeliska,⁵⁴ od kojih je svaki od jednoga kamena, i svaki je visok stotinu lakata, a širok osam lakata.

24. MENELAJEVA HELENA U EGIPTU

(II 113—120)

113. Na moje pitanje kazivali su mi svećenici o Heleni evo ovo. Aleksandar ugrabi Helenu iz Sparte pa otplovi kući. Ali kad je bio u Egejskom moru, bace ga nepogodni vjetrovi u Egipatsko more, i budući da vjetrovi nijesu htjeli da prestanu, dođe on u Egipat, i to u ono ušće Nilovo, koje se sada Kanopsko zove, u Tariheju. A na obali je bio, kao što je i sada, Heraklov hram. Uteče li u taj hram čiji mu drago rob pa metne na se svete znakove te se preda bogu, ne smije ga se nitko dotaknuti. To je od starine pa sve do moga vremena jednako u običaju. A sluge Aleksandrove čuvši za običaj, koji je u tom hramu, uteku te pribjegnju k bogu. Onda se

⁵⁴ Obelisci su visoki, četverouglasti, prema gore sve uži stupovi.

stanu žaliti na Aleksandra, da bi mu naudili, te kažu sve, kako je ugrabio Helenu i kako se o Menelaja ogriješio. Tako su se žalili na nj i svećenicima i čuvaru toga ušća, kojemu je bilo ime Tonis. — 114. Čuvši to poruči Tonis, što je najbrže mogao, u Memfis kralju Proteju: »Došao je tuđinac, rodom Teukranin, koji je zločinstvo u Heladi učinio. Svomu je domaćinu zaveo ženu pa i nju i veoma veliko blago odnio, a vjetrovi ga zaniјeli, te je došao u tvoju zemlju. Bismo li mu dali, da čitav otplovi, ili bismo mu uzeli ono, s čim je došao?« Na to mu otporuči Protej: »Toga čovjeka, koji je zločinstvo učinio domaćinu svomu, ma tko bio, uhvatite i dovedite k meni, da vidim, što li će kazati«. — 115. Čuvši to uhvati Tonis Aleksandra, a brodove njegove zaustavi; onda odvede u Memfis njega i Helenu i blago, a osim toga i one pribjegare. A kad su svi bili dovedeni, zapita Protej Aleksandra, tko je i otkud plovi. A on mu i rod svoj izboji i ime otadžbine svoje spomene i također kaže, otkud plovi. Onda ga Protej zapita, gdje je Helenu uzeo. Ali kad se Aleksandar počeo mesti u svom kazivanju te nije htio da kaže

Aleksandar (Paris)

istinu, stanu svjedočiti na nj oni pribjegari te pripovjeda sve zločinstvo njegovo. A napokon im progovori Protej: »Da mi nije do toga, da nijednoga tuđina ne ubijam, koje su vjetrovi već zaniјeli u zemlju moju, ja bih se za onoga Helena osvetio tebi, rđo jedna, koji si gostoljubivost najvećim zločinstvom naplatio. Svomu si domaćinu zaveo ženu; ali to ti nije bilo dovoljno, nego si je zaludio pa ukrao i pobjegao s njom. Ali ni to ti nije još dovoljno bilo, nego si i kuću domaćinu svomu oplijenio. Ali budući da mi je do toga, da ne ubijam tuđinca, žene ove i blaga ne ću ti dati odnijeti, nego ću čuvati tvomu domaćinu Helenu, dok on sam dođe, da odnese. A tebi i drugovima tvojima zapovijedam, da u tri dana iz moje zemlje u koju drugu otplovite, inače ću s vama kao s neprijateljima postupati«.

116. Tako je Helena došla k Proteju po kazivanju svećeničâ. A ja držim, da je i Homer znao za tu pripovijest. Ali budući da nije bila tako zgodna za njegovu pjesmu kao ona druga, koje se držao, napustio ju je hotimice, ali je pokazao, da i za tu pripovijest zna. To se vidi po tom, kako je u Ilijadi (a drugdje se nigdje nije na to povratio) o potucanju Aleksandrovu pjevao, da je naime, kad je Helenu sa sobom vodio, kojekamo zanesen bio pa i u Sidon u Feni-

kiju došao. To spominje on u pjesmi o Diomedovu odlikovanju, gdje su ovi stihovi:

— — — — — gdje su joj bili
 Vrlo šareni plašti rukòtvori sidonskih žena,
 Koje je doveo bio Alèksàndro nalični bogu
 Onda iz sidonske zemlje, kad prebrodi široko more,
 Slavnoga oca kèer kad Helenu vodaše k sebi.⁵⁵

To spominje i u Odiseji u ovim stihovima:

*Takove ustuke moćne i dobre Zeusova kći je
 Imala, koje je njoj Polidàmna, Tonova žena,
 Bila u Egiptu dala, gdje zemlja žitòrodnâ nosi
 Ustuke mnoge ljudma na dobro, mnoge i na zlo.*

I opet drugdje govori Telemahu Menelaj:

*Još me iz Egipta bozi ne pustiše vratit se željna,
 Jer hekatòmba njima prikazao uspješne nisam.⁵⁶*

U tim stihovima pokazuje, da je znao, da je Aleksandar bio u Egipat zanesen. Sirija je naime na medi egipatskoj, a Feničani, kojih je Sidon, nastavaju u Siriji. — 117. Iz tih se stihova i to sasvim jasno vidi, da nije Homer Kiprije⁵⁷ spjevao, nego netko drugi. U Kiprijama se naime kaže, da je Aleksandar došao u tri dana iz Sparte u Ilij s Helenom uz pogodan vjetar i po mirnom moru; a u Ilijadi se kaže, da se Aleksandar potucao s njom.

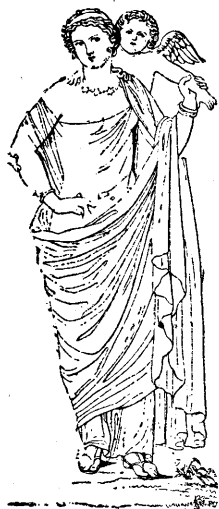
118. Toliko o Homeru i o Kiprijama. A na pitanje moje, da li je izmišljeno, što Heleni o ilijskom ratu pripovijedaju, ili nije, kazivali su mi svećenici evo ovo, a kazali su, da znaju to od samoga Menelaja. Pošto je Helena bila ugrabljena, dođe u teukarsku zemlju velika vojska helenska, da osveti Menelaja. I kad se iskrca te stane u okò, pošalje u Ilij poslanike, među kojima je bio i sam Menelaj. A kad oni dođu u grad, stanu zahtijevati Helenu i blago, koje je Aleksandar Menelaju odnio, i platu za krivicu. Ali Teukrani im tada kažu ono isto, što i kasnije, i sa zakletvom i bez zakletve, da nemaju Helene ni blaga, koje oni ištu, nego je to sve u Egiptu, te

⁵⁵ Isp. Maretić-Ivšić, Homerova Ilijada, peto (Matičino četvrto) izdanje. Zagreb 1948; knjiga VI 289—292.

⁵⁶ Isp. Maretić-Ivšić, Homerova Odiseja, četvrto (Matičino treće) izdanje. Zagreb 1950; knjiga IV 227—230 i 351—352.

⁵⁷ U kikirčkom epu Kiprija (koji nije sačuvan) pjevali su se, u 11 knjiga, događaji, koji su se dogodili prije onoga, što se pripovijeda u Ilijadi.

ne bi pravedno bilo, da bi oni dali platu za ono, što je u Proteja, egipatskoga kralja. A Heleni su mislili, da im se podruguju; zato stanu podsjedati njihov grad, dok ga ne uzmu. Ali uzevši grad nijesu mogli naći Helene, nego su čuli ono isto, što i prije. Onda Heleni povjeruju onomu, što im se najprije kazalo, te pošalju samoga Menelaja k Proteju. — 119.

Helena

Došavši Menelaj u Egipat, otplovi u Memfis, gdje kaže istinu te bude veoma gostoljubivo primljen i dobi Helenu, kojoj se nije nikakvo zlo dogodilo bilo, a osim toga i sve svoje blago. Ali Menelaj naplati to Egipćanima zločinstvom. Kad se naime spremao na put, zadržali su ga nepogodni vjetrovi. A budući da je to dugo trajalo, zasnuje zlo djelo. On uhvati dva egipatska dječaka te ih zakolje. A kad se pročulo, da je to učinio, zamrže na nj te ga stanu goniti. a on pobjegne s brodovima put Libije. A kamo je još odande krenuo, nijesu znali kazati Egipćani. Za jednu su čest toga kazivali, da su od drugih čuli, a što se kod njih dogodilo, to im je dobro poznato.

120. To su kazivali egipatski svećenici. I ja pristajem i sam uz ono, što su o Heleni kazali, jer mislim, da je Helena bila u Iliju, bili bi je predali Helenima, bilo s voljom Aleksandrovom bilo preko njegove volje. Jer jamačno nije bio tako lud ni Prijam ni ostali rodaci njegovi, te bi bili htjeli sebe i djecu svoju i grad svoj na kocku da meću za to, da bi Aleksandar s Helenom živio. Ali ako su u prvo vrijeme i mislili tako, pošto je u svakom boju s Helenima mnogo Trojanaca izginulo, a i samomu Prijamu svaki put dvojica ili trojica ili još i više sinova u boju palo, valja li epskim pjevačima vjerovati, kad se to događalo, da je i sam Prijam živio s Helenom, ja mislim, da bi je bio predao Ahejcima, ne bi li se tih nevolja izbavio. Ali ni kraljevstvo nije prelazilo na Aleksandra tako, te bi za starosti Prijamove on svemu bio gospodar, nego je bio određen Hektor, koji je bio i stariji i muževniji od njega, da poslije Prijamove smrti primi kraljevstvo, pa mu ne bi bilo dolikovalo, da bra-

tovu krivicu prezire, i to, dok je njega radi velike nevolje trpio on sam i svi ostali Trojanci. Nego oni Helene nijesu ni imali, da bi je predali; a Heleni im nijesu vjerovali, sve ako su istinu govorili, kao što ja razbiram, i to zato, što je bog htio, da bi svi izginuli i ljudima posvjedočili, da za velike krivice od bogova i velike kazne dolaze. Tako se meni čini.

25. RIZNICA RAMPSINITOVA

(II 121)

121. Nakon Proteja zakraljio se Rampsinit, koji je za spomen svoj ostavio zapadni trijem Hefestova hrama i nasuprot trijemu postavio dva kipa po od dvadeset i pet lakata u visinu, od kojih Egipćani onaj, koji je prema sjeveru, zovu ljetu, a onaj, koji je prema jugu, zima. I onomu, koji ljetu zovu, poklanjaju se i časte ga; a onomu, koji se zove zima, čine naopako. Za toga se kralja kaže, da je bio tako bogat, te ga nijedan od kasnijih kraljeva nije mogao ni dostići, a kamoli prestići. Pa da bi mu blago bilo u sigurnijoj pohrani, sagradi riznicu od kamena tako, te joj je jedna stijena bila na izvanjoj strani kuće njegove. A graditelj ga prevari te izmisli evo ovo. On učini, te su jedan kamen iz zida lako mogla izvaditi dva čovjeka ili i jedan jedini. A kad je riznica bila gotova, pohrani kralj blago u njoj. Nakon nekoga vremena, kad je graditelj bio na umoru, pozove svoje sinove (imao je naime dva sina) te im pripovjedi, da je u brizi za njih, da bi bogato živjeli, gradeći kralju riznicu, upotrebio lukavstvo. I sve im točno kaže, kako se kamen vadi; i dade im mjeru, da ga mogu naći, govoreći, ako je budu čuvali, da će biti kraljevi rizničari. A nato umre. A sinovi njegovi nijesu dugo oklijevali ići na posao, nego pođu noću ka kraljevoj kući, pa našavši kamen u zidu, izvade ga te odnesu veliko blago. A kad jednóm kralj otvori riznicu, začudi se vidjevši, da nema blaga u sudovima, ali nije imao koga da krivi, jer su pečati bili cijeli i riznica zaključana. Ali kad i drugi i treći put otvori riznicu, a blaga svaki put manje nađe (jer kradljivci nijesu prestali krasti), evo što učini. Načiniti dade zamke te ih metne oko sudova, u kojima je blago bilo. I kad kradljivci kao i prije dođu te jedan od njih uđe i k sudu pristupi, odmah ga zamka uhvati. A kako razbere, u kakvoj se nevolji nalazi, odmah pozove brata te mu kaže, što mu se dogodilo, pa reče, neka što brže može uđe i njemu glavu odsiječe, da ga ne bi vidjeli i poznali tko je, i da ne bi pogubio još i njega. Onomu se to sviđa te ga poslušna i učini to; a onda uglavi

kamen pa ode kući s glavom bratovom. A kad dan svane, i kralj u riznicu uđe, upropasti se videći tijelo kradljivčevo u zamci bez glave, a riznicu čitavu i bez ikakva ulaza i izlaza. Pa ne znajući, kako se to dogodilo, objesi tijelo kradljivčevo na zid te postavi čuware, kojima naloži, koga god opaze, gdje ga plaće ili žali, da ga uhvate i k njemu dovedu. Što je mrtvac tako visio, to je veoma boljelo njegovu mater; zato stane živomu sinu svomu govoriti i moliti ga, neka kako nastoji, da tijelo bratovo dobije i kući donese. Ne učini li to, zaprijeti mu, da će poći kralju i javiti, da on ima blago. Kad je mati toliko navaljivala na živoga sina, a on je nije mogao od toga odvratiti, makar koliko joj govorio, evo čemu se domisli. On spremi nekoliko magaraca te natovari na njih mješine, koje napuni vinom, pa ih potjera. A kad se približi onima, koji su čuvali mrtvaca, prihvati se mješinama za dva ili tri okrajka, koji su bili zavezani, te ih odriješi. I odmah potече vino iz njih, a on se stane u glavu tući i glasno vikati, kao da ne zna, ka kojemu bi magarcu najprije pošao. A kako čuvari opaze, da izobila vina teče, strče se na put sa sudovima te stanu prolito vino grabiti radujući se toj zgodi. A on ih počne sve redom ružiti pretvarajući se, kao da se ljuti. A čuvari ga uzmu blažiti, i on se za neko vrijeme stane pretvarati, da se udobrava i da se ostavlja ljutine. A napokon potjera magarce s puta te ih uzme opravljati. Nato se razgovor nastavi, i gdje koji se i našali s njim te ga natjera na smijeh, a on im dade još jednu mješinu. I oni posjedahu odmah ondje te se sprema na piće, pa i njega stanu nagovarati i pozivati, da kod njih ostane i s njima pije. A on ih posluša te ostane. A kad su mu se uz piće umiljavali, dade im još jednu mješinu. Ali popivši izobila vina, opiju se čuvari te svladani vinom zaspe ondje, gdje su pili. A on, budući da je bilo kasno u noći, odriješi tijelo bratovo pa ostriže svima čuvarima na sramotu desne obraze, a onda metne mrtvaca na magarce te ih potjera kući, i tako izvrši, što mu je mati bila naložila.

Nato kralj objavi, da će kćer dati za ženu onome, tko prokaže tata.

A kad kradljivac to dočuje, odluči nadmudriti kralja pa učini evo ovo. Mrtvacu, koji je skoro umro, odreže u ramenu ruku te je metne pod kabanicu, pa pođe ka kraljevskoj kćeri. A došavši k njoj i bivši upitan, što je u svom životu najlukavije i najopasnije učinio, stane joj kazivati, da je najopasnije djelo učinio, kad je bratu, koji se u riznici kraljevoj u zamku uhvatio, glavu odsjekao, a najlukavije, kad je čuware opojio i odriješio tijelo bratovo, koje je na zidu visjelo. Kako ona to čuje, hoće da ga uhvati, ali joj kradljivac u

tami pruži mrtvačku ruku, a ona je uhvati i održi misleći, da njegovu drži. A kradljivac je pusti pa pobjegne na vrata. Kad se kralju i to javilo, stane se diviti domišljatosti i drzovitosti toga čovjeka; a napokon razglasi po svim gradovima, da mu oprašta i velike darove obećava, ako mu dođe na oči. Kradljivac mu povjeruje te dođe k njemu. Rampsinit mu se veoma divio te mu je dao tu kćer za ženu, jer je najlukaviji čovjek na svijetu. Egipćani prestižu naime sve druge ljude, a on Egipćane.

26. PSAMETIH POSTAJE KRALJ

(II 147. 151. 152)

147. Kad su se Egipćani oslobodili poslije kraljevanja svećenika Hefestova Seta, razdijele cijeli Egipat na dvanaest dijelova pa postavili dvanaest kraljeva (jer nijesu nikad mogli bez kralja živjeti).

151. Tih je dvanaest kraljeva vladalo pravedno. A kad su jednoć posljednji dan svetkovine u hramu Hefestovu htjeli da izliju žrtvu, donese im veliki svećenik zlatne zdjelice, iz kojih su izlijevali žrtvu, ali se pobroji te ih donese jedanaest, a njih je bilo dvanaest. Nemajući dakle Psametiha, koji je posljednji od njih stajao, zdjelice, skine kacigu, koja je bila od mjedi te je pruži pa hoće da izlije žrtvu. A kacige su i svi drugi kraljevi nosili i tada su ih imali na sebi. Psametiha nije ni na kakvu prijevaru pomišljao, kad je pružio kacigu, ali oni opaze, što je učinio, te se sjete, što im je proročište proreklo, da će onaj od njih, koji izlije žrtvu iz mjedene zdjelice, sam zavladati Egiptom; a sjetivši se toga proroštva, nijesu doduše naumili ubiti Psametiha, jer su našli, kad su išli istraživati, da nije on to iz kakve prijevare učinio, ali im se ipak sviđa, te ga u nizine proženu, uzevši mu najviše vlasti, da ne bi iz nizina dolazio i s ostalim Egiptom općio. — 152. Taj je Psametiha bio već prije pobjegao od Etiopljanina Sabakā, koji mu je oca Neka ubio, i to u Siriju; a kad je Etiopljanin radi one utvare⁵⁸ otišao, pozvali su ga natrag Egipćani iz saiskoga okružja. A onda je kao kralj od one jedanaestorice kraljeva radi kacige po drugi put morao bježati u nizine. Držeći pak, da su ga ljuto uvrijedili, naumi se osvetiti onima.

Psametiha

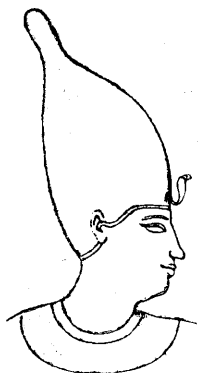
⁵⁸ Etiopljanin Sabak vladao je Egiptom pedeset godina, a kad ga je utvara u snu stala uznemirivati, ode dragovoljno iz zemlje.

koji su ga prognali. Zato upita Letino proročište u gradu Buti, gdje imaju Egipćani najistinitije proročište. I proročište mu odgovori, da će doći osveta od mora, kad se mjedeni ljudi pojave. A on nije mogao nikako vjerovati, da će mu mjedeni ljudi doći u pomoć. Ali za kratko vrijeme zanese bura Jonjane i Karane, koji su bili na plijen izišli, u Egipat; i oni iziđu na suhu zemlju, a na sebi su imali mjedeni oružje. A jedan Egipćanin pođe u nizine te javi Psametihu (jer još nigda nije vidio ljude u mjedenom oružju), da su mjedeni ljudi došli od mora te haraju ravninu. Tada vidi on, da se proroštvo ispunjuje, te primi lijepo Jonjane i Karane pa ih stane nagovarati obećavajući im koješta, ne bi li ostali kod njega. A kad ih nagovori, onda s pomoću onih Egipćana, koji su uz njega pristajali, i tih pomoćnika svlada kraljeve i zavlada cijelim Egiptom.

27. KRALJ AMASIS

(II 172. 173. 177)

172. Pošto je Aprija bio svrgnut, zakralji se Amasis, koji je bio iz saiskoga okružja, a grad, iz kojega je bio, zove se Siuf. Iznajprije su Egipćani Amasisa prezirali te ga nijesu baš poštovali, jer je bio

Amasis

prost čovjek i iz neugledne kuće. Ali poslije ih je Amasis predobio lukavstvom, ne bezumljem. Osim drugoga nebrojenog blaga imao je i zlatnu umivaonicu za noge, u kojoj bi i sam Amasis i svi gosti njegovi svaki put noge prali. Nju on razbije pa načini od nje kip božji, koji postavi na najzgodnije mjesto u gradu. I Egipćani stanu ka kipu dolaziti i veoma ga častili. Dočuvši Amasis, što građani rade, sazove Egipćane te im očituje, da je kip načinjen od umivaonice, u koju su prije Egipćani bljuvali, a sada je veoma časte. Tako, kao umivaonici, reče, da se i njemu dogodilo. Ako je-i bio prije prost čovjek, a ono je sada njihov kralj. Zato neka ga poštuju i cijene. — 173. Tim je načinom predobio Egipćane te su mu rado služili; a poslove je svoje

vršio ovako. Od zore pa sve dok ne bi trg bio pun, otpravljao bi marljivo poslove, koji bi ga čekali, a onda bi pio i podrugivao se gostima i vragovao i šalio se. To mu prijatelji zamjere te ga stanu opominjati govoreći: »Kralju, ne vladaš se dobro, što se upuštaš u

preveliku prostotu. Trebalo bi, da na čestitom prijestolju čestit sjediš i cijeli dan poslove otpravljaš, i tako bi Egipćani znali, da njima vlada velik čovjek, i ti bi bio u većoj slavi; a sada ne živiš nipošto kraljevski«. A on im odgovori ovako: »Oni, koji imaju lukove, natežu ih, kad ih trebaju; jer kad bi bili sve vrijeme nategnuti, pukli bi, te ih ne bi mogli upotrebljavati, kad bi ih trebali. Takav je i čovjek. Ako bi htio da bude uvijek ozbiljnim poslovima zabavljen te se ne bi kadšto i šali prepuštao, nehotice bi ili poludio ili otupio. Znajući to, dajem svačemu svoje«. Tako je prijateljima odgovorio.

177. Za kralja Amasisa kažu da je u Egiptu bilo najveće obilje svega, što rijeka zemlji i što zemlja ljudima daje; tada je bilo u njemu u svemu dvadeset tisuća napučenih gradova. Amasis je i ovaj zakon Egipćanima dao, da treba svake godine svomu okružnomu starješini svaki Egipćanin da dokaže, od čega živi; a tko ne bi to učinio ni dokazao, da pošteno živi, neka se smrću kazni. Taj je zakon Solon Atenjanin iz Egipta uzeo i Atenjanima dao, koji ga se drže jednako, jer mu nema prigovora.

28. KAMBIS I AMASIS

(III 1—3)

1. Na Amasisa je zavojštio Kambis, sin Kirov, vodeći sa sobom osim drugih podložnika i Helene, Jonjane i Eoljane, i to evo za ovaj uzrok. Kambis je poslao u Egipat poslanika te prosio u Amasisa kćer; a na prosidbu ga je nagovorio neki Egipćanin, koji je to učinio, da bi se Amasisu osvetio, što je njega između svih egipatskih liječnika otkinuo od žene i djece te dao u službu perzijsku, kad je Kir preko poslanika zaiskao u Amasisa liječnika očnoga, koji je najbolji u Egiptu. Da bi mu se dakle za to osvetio, svjetovao je Egipćanin Kambisa, neka prosi u Amasisa kćer, da bi se žalostio, ako bi je dao, ili zamjerio se Kambisu, ako mu je ne bi dao. A Amasis zazirući od sile perzijske i budući u strahu nije znao, bi je dao ili je ne bi dao. Jer je znao, da je Kambis ne će imati za ženu, nego za inoću. Tako razmišljajući učini evo ovo. Bila je kći Aprije, predašnjega kralja, velika i lijepa, jedina od svoje kuće, a ime joj je bilo Nitetida. Tu djevojku nakiti Amasis odijelom i zlatom te je pošalje k Perzijancima kao svoju kćer. Ali malo zatim, kad je Kambis dočeka i po ocu nazove, reče mu djevojka: »Kralju, ne znaš, da te je Amasis prevario, koji me je nakitio i poslao, kao da ti svoju kćer daje, ali ja sam uistinu kći Aprije, koji je bio njegov gospodar, ali se on s Egipćanima na nj

digao te ga je ubio». Za tu se riječ i za taj uzrok Kambis, sin Kirov, veoma razljutio te je zavojštio na Egipat. Tako kažu Perzijanci. — 2. A Egipćani, koji Kambisa sebi prisvajaju, kažu, da se on od te Aprijine kćeri rodio; jer je Kir poslao k Amasisu po kćer, a ne Kambis. Ali se varaju. Zacijelo im nije nepoznato (jer ako itko. poznaju Egipćani perzijske običaje), da se prije svega kopile kod njih ne smije zakraljiti, ako zakonit sin živi; a onda, da je Kambis bio sin Kasandane, kćeri Farnaspa, koji je bio Ahemenovac, a ne Egipćanke. Nego oni izvlače istinu, da bi s Kirovom kućom bili u rodu. Tako je tomu. — 3. Pripovijeda se i ova priča, koje ja ne vjerujem, da je jedna Perzijanka došla ka Kirovim ženama, pa kad je vidjela krasne i velike sinove Kasandanine, gdje do nje stoje, nije ih se mogla nahvaliti niti im se nadiviti; a Kasandana, Kirova žena reče: »Mene, koja sam takvim sinovima mati, prezire Kir, a onu, koja mu je iz Egipta došla, poštuje«. Tako je rekla zavideći Nite-tidi; a stariji sin Kambis reče: »Zato ću ja, majko, kad odrastem, u Egiptu ono, što je visoko, poniziti, a što je nisko, povisiti«. Tako je rekao, kad mu je bilo oko deset godina, i žene su se našle u čudu. A on održi to u pameti, pa kad odraste i na prijesto dođe, zavojšti na Egipat.

29. KAMBIS I PSAMENIT

(III 14. 15)

14. Deseti dan, otkad je Kambis uzeo tvrđavu memfisku, metne u predgrađu kralja egipatskoga Psamenita, koji je kraljevao šest mjeseci, i druge Egipćane na sramotu te stane kušati njegovu dušu ovako. Kćer njegovu obuče u ropsko odijelo pa je pošalje po vodu s krčagom, a s njom pošalje i druge djevojke, koje je izabrao između djevojaka prvih ljudi, tako isto obučene kao i kraljevu kćer. Kad su djevojke s jaukom i plačem prolazile mimo oce svoje, drugi svi stanu jaukati i plakati videći sramotu svoje djece, a Psamenit pogledavši ih i poznavši, obori glavu k zemlji. A kad prođu vodonoše, onda pošalje Kambis sina njegova i dvije tisuće drugih Egipćana iste dobi s konopcem oko vrata i s uzdom u ustima, koji su se vodili, da dadu odmazdu za one Mitilenjane, koji su u Memfisu izginuli zajedno s ladom svojom. Tako su bili odredili kraljevski suci, da za svakoga čovjeka deset prvih Egipćana izgine. A on, pogledavši na njih, kad su prolazili, i poznavši sina svoga, gdje ide pred njima u smrt, premda su drugi Egipćani, koji su oko njega sjedili, svi plakali i naricali, on učini ono isto, kao i kod kćeri.

Kad i oni prođu, dogodi se te jedan od njegovih gostiju, čovjek u godinama, koji je sav imutak izgubio te nije imao ništa više od prosjaka, nego je prosjačio u vojske, taj čovjek prođe mimo Psamenita, sina Amasisova, i Egipćanâ, koji su u predgrađu sjedili. A Psamenit, kako ga spazi, zaplače jako te zazove po imenu svoga prijatelja pa se udari u glavu. Bili su pak ondje stražari, koji su sve, što je on kod kojega prohoda činio, Kambisu javljali. Začudivši se Kambis tomu, što je on činio, pošalje k njemu glasnika te ga upita ovako: »Gospodar te Kambis, Psamenite, pita, zašto nijesi zajauknuo ni zaplakao, kad si vidio kćer svoju, gdje je osramočena, i sina, gdje u smrt ide, a prosjaka, koji ti ništa nije u rodu, kao što od drugih čuje, tako si počastio?« Tako ga je upitao, a on odgovori ovako: »Sine Kirov, moja je nevolja bila prevelika, a da bih plakao, ali prijateljeva je nesreća bila vrijedna suza, koji je iz obilja i sreće pao u prosjaštvo na pragu starosti«. Kad mu glasnik to javi, učini mu se, da je pravo rekao. I kao što Egipćani kažu, Kres — koji je također bio pošao s Kambisom u Egipat — stane plakati; a plakati stanu i Perzijanci, koji su kod njega bili. I samoga Kambisa poduzme žalost te zapovjedi odmah, da sina njegova izbave između onih, kojima je valjalo izginuti, a njega iz predgrađa odvedu i k njemu dovedu. — 15. Sina njegova oni, koji su pošli po nj, nijesu više našli u životu, nego je bio prvi ubijen, a samoga Psamenita uzmu i dovedu ka Kambisu. Poslije toga je živio kod njega te mu se nije ništa našao činilo.

30. KAMBIS I PREKSASPO

(III 30. 34. 35)

30. Kao što Egipćani kažu, pobjesni Kambis odmah radi toga zločinstva;⁵⁹ a nije ni prije bio pri sebi. I najprije pogubi brata svoga Smerdisa, koji je bio istoga oca i iste matere. Njega je bio iz Egipta poslao u Perziju od zavisti, što je on jedini od Perzijanaca po prilici za dva prsta nategnuo luk,⁶⁰ koji su donijeli Ihtiofazi

⁵⁹ Kambis je ubio svetoga junca Apisa, koga su Egipćani osobito slavili.

⁶⁰ Kad je Kambis htio zavojsiti na Etiopljane, poslao mu je etiopski kralj luk i poručio ovo: »Kralj etiopski svjetuje perzijskoga kralja, neka tada udari na dugovječne Etiopljane, kad budu i Perzijanci tako lako natezali tako velike lukove. A dotle neka bogovima hvali, što etiopskim sinovima ne daju na um, da bi nastojali još koju zemlju dobiti k svojoj«. Isp. Herodot III 21.

od Etiopljana; a od ostalih ga Perzijanaca nitko nije mogao nategnuti. Kad je Smerdis otišao u Perziju, vidi Kambis u snu ovu utvaru. Utvorilo mu se, da je iz Perzije došao poslanik, koji mu je javio, da Smerdis na kraljevskom prijestolju sjedi i glavom se neba dotiče. Zato se poboji, da ga brat ne bi ubio pa sam zavladao, te pošalje u Perziju Preksaspa, u kojega se od Perzijanaca najvećma uzdao, da ga ubije. On pođe u Susu te ubije Smerdisa, kako jedni kažu, izvedavši ga u lov; drugi pak kažu, da ga je na Crveno more odveo pa utopio.

34. Kaže se, da je jednom kasnije rekao Preksaspu, kojega je osobito poštovao, i koji mu je glasove donosio, i kojega je sin bio peharnik Kambisov, što također nije malena čast, — tomu Preksaspu, kaže se, da je jednom rekao ovo: »Preksaspo, za kakva me čovjeka drže Perzijanci, što li govore o meni?« A on mu odgovori: »Gospodaru, inače te u svemu veoma hvale, samo kažu, da se piću odviše podaješ«. Tako mu reče za Perzijance, a Kambis se razljuti pa reče: »Sada dakle kažu Perzijanci, što se predajem vinu, da budalim te nijesam pri sebi; onda predašnje riječi njihove nijesu bile istinite«. Jer prije jednom sjedeći Kambis u vijeću s Perzijancima i s Kresom upita, kakav im se čini da je on čovjek prema ocu Kiru, a oni odgovore, da je bolji od oca; jer ima sve, što je on imao, i k tome je dobio Egipat i more. Tako su kazali Perzijanci, a Kres, koji je bio nazočan, nije bio zadovoljan tim sudom, nego reče Kambisu: »A meni se čini, sine Kirov, da nijesi kao tvoj otac; jer nemaš još takvoga sina, kakav si mu ti bio«. To je bilo po volji Kambisu, i on je hvalio Kresov sud. — 35. Toga se sjeti on sada te reče u ljutini Preksaspu: »Uvjeri se dakle, govore li Perzijanci istinu ili govoreći to sami budale. Pogodim li ovoga sina tvoga, koji stoji u trijemu, strijelom usred srca, pokazat će se, da Perzijanci ludo govore. Promašim li ga, kaži, da Perzijanci istinu govore, i da ja nijesam pri sebi«. Tako rekavši nategne luk te ustrijeli dječaka; a kad se dječak srušio, zapovjedi, da se para i da se rana ogleda. A kad se strijela našla u srcu, reče ocu dječakovu nasmijavši se s velikim veseljem: »Preksaspo, da se ja nijesam razgoropadio, nego da Perzijanci budale, o tom si se uvjerio. A sada mi reci, jesi li već vidio na svijetu koga, tko bi tako dobro gađao?« Preksaspo videći, da on nije pri sebi, i za svoju se glavu bojeći, reče: »Gospodaru, ni sam bog, mislim, ne bi tako dobro pogodio«.

31. PRSTEN POLIKRATOV

(III 39—43)

39. Kad je Kambis na Egipat vojevao, zavojshte i Lakedemonjani na Sam i na Polikrata,⁶¹ sina Eakova, koji je zavladao Samom poslije bune; i najprije je vladao s braćom Pantagnotom i Silosontom, razdijelivši grad na tri dijela, a kasnije jednoga od njih ubije, a mladega Silosonta protjera, te zavlada čitavim Samom. Onda uhvati vjeru s Amasisom, egipatskim kraljem, te mu stane slati darova i primati ih od njega. I naskoro za kratko vrijeme osili, te mu pukne glas po Joniji i po ostaloj Heladi; jer kamo bi god krenuo vojsku, sve bi mu sretno za rukom pošlo. Imao je sto brodova s pedeset vesala i tisuću strijelaca. Oplijenio bi svakoga ne izuzimajući nikoga; govorio bi naime, da će prijatelju većma ugoditi, ako mu povрати, što mu je oteo, nego ako mu uopće ništa ne otme. Mnogo je otoka osvojio, a mnogo i gradova na suhoj zemlji. I Lezbljane, koji su s čitavom vojskom pomagali Milećanima, pobio je na moru te ih zarobio; i u ropstvu su oni čitav prokop oko zida samskoga iskopali.

40. Velika sreća Polikratova nije mogla Amasisu tajna ostati, nego mu je zadavala brigu. A budući da je sreća njegova još kudikamo veća bivala, napiše mu ovaj list te mu ga pošalje u Sam: »Tako govori Amasis Polikratu: Ugodno je čuti o prijatelju i gostu, da je sretan. Ali meni tvoja velika sreća nije po volji, jer znam, da je bog zavidljiv. I ja volim, da i meni samomu i onima, koji su mi na sreću, jedno za rukom polazi, a drugo zapinje, pa tako sad u sreći sad u nesreći vijek vjekuje, nego da budem u svemu sretan. Jer nijesam još čuo ni za koga, tko je bio u svemu sretan, da ne bi bio napokon svoj vijek zlo svršio te sasvim propao. Zato me slušaj te u toj sreći učini ovako. Razmisli, pa što nađeš, da ti je najdraže, i za čim bi duša tvoja najvećma žalila, to baci tako, te ne će nigda više doći među ljude. Ne bude li se poslije toga sreća s nesrećom izmjenjivala, pomaži si načinom, koji sam ti preporučio«.

41. Pročitavši to Polikrat i vidjevši, da ga Amasis dobro svjetuje, stane razmišljati, za koju bi mu dragocjenost u duši najvećma žao bilo, ako bi je izgubio, te nađe evo ovo. U prstenu je nosio pečat od smaragda, optočen zlatom, koji je bio djelo Teodora, sina Teleklova, Samljanina.⁶² Taj prsten odluči baciti pa evo što učini.

⁶¹ Polikrat, sin Eakov, bio je tiranin na otoku Samu od g. 532—522.

⁶² Teodor Samljanin, sin Teleklov živio je oko g. 600. pr. n. e. Smatrali su ga izumiocem mjedenih kipova, a bio je na glasu i kao zlatar.

Brod s pedeset vesala napuni momcima te pođe na nj pa se zaveze u more. A kad je bio daleko od otoka, skine prsten te ga pred svima, koji su na brodu bili, baci u more. Poslije toga vrati se natrag, a došavši kući, stane žaliti za njim. — 42. A peti ili šesti dan poslije toga uhvati ribar veliku i lijepu ribu te je odluči Polikratu na dar dati. I donesavši je do vrata, reče, da hoće Polikratu na oči da dođe, pa kad je to postigao, preda mu ribu te progovori: »Kralju, uhvativši tu ribu, nijesam htio da je nosim na trg, ako i živim od svojih ruku, nego sam držao, da je samo za te i za tvoje gospodstvo; tebi sam je dakle donio na dar«. Tima se riječima Polikrat obraduje te odgovori: »Baš si dobro učinio i dvostruko ti zahvaljujem na riječima i na daru; i na gozbu te pozivam.« Nato ode ribar sav sretan kući. A kad sluge ribu razrežu, nađu joj u trbuhu Polikratov prsten. I kako ga opaze, odmah ga uzmu te puni radosti odnesu Polikratu pa predajući mu prsten pripovjede, kako se našao. A njega poduzme slutnja, da je to božje djelo, pa napiše u pismu sve, što je učinio, i što mu se dogodilo, te ga pošalje u Egipat. — 43. Pročitavši Amasis pismo, koje mu je od Polikrata došlo, vidi, da čovjek ne može izbaviti čovjeka iz nesreće, što ga čeka, i da Polikrat ne će svoga vijeka dobro svršiti, jer je u svemu sretan, te nađe i ono, što izgubi. Pa poslavši poslanika u Sam, poručí mu, da prekida gostinstvo s njim. To je učinio zato, da mu ne bi Polikrata kao gosta u duši žao bilo, kad ga teška i velika nevolja snađe.

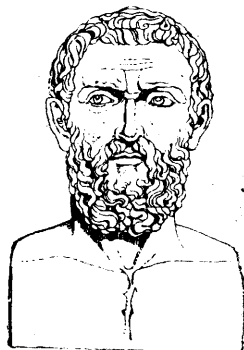
32. PERIJANDAR I NJEGOV SIN

(III 50—53)

50. Pošto je Perijandar⁶³ svoju ženu Melisu ubio, dogodi mu se, osim te nesreće, još i ova. Od Melise je imao dva sina, od kojih je jednomu bilo sedamnaest, a drugomu osamnaest godina. Njih pozove Proklo, otac njihove matere, koji je bio epidaurski vladalac, k sebi te je s njima ljubavno postupao, kao što je i valjalo, jer su bili sinovi njegove kćeri. A kad ih je otpremao i pratio, reče im: »Znate li, djeco, tko vam je mater ubio?« Za tu riječ stariji od njih nije ništa mario; a mladi, kojemu je bilo ime Likofron, ožalosti se na tu

⁶³ Perijandar, sin Kipselov, tiranin korintski živio je od g. 628—585. Predaja ga sad smatra izrazitim tipom tiranina, sad ga ubraja među sedam mudraca, pod čijim se vladanjem Korint uzdigao do velikoga cvata.

riječ tako, te nije svomu ocu, kao ubilcu svoje matere, kad se vratio u Korint, ni riječi progovorio, a kad je otac htio da govori s njim, nije se htio s njim da razgovara, nego je na njegova pitanja šutio. A napokon se Perijandar na nj silno razljuti te ga otjera od kuće. — 51. Poslije toga stane ispitivati starijega sina, što se otac njihove matere s njima razgovarao. A on mu kaže, kako ih je ljubazno dočekao. A one riječi, koju im je Proklo rekao, kad ih je otpremao, nije se sjećao, jer nije mario za nju. Ali Perijandar reče, da nije moguće, da im on ne bi bio što natuknuo, te ga nije prestao obasipati pitanjima. A on se sjeti te reče i to. Razumjevši to Perijandar, nije htio da popusti, nego pošalje poslanika onamo, gdje je njegov otjerani sin živio, te ga zabrani primati u kuću. I kad bi ga jedni otjerali, te bi došao u drugu kuću, otjerali bi ga i od te kuće, jer je Perijandar prijeto onima, koji bi ga primili, i zapovijedao, da ga tjeraju. Tako bi došao i u kuću kojega prijatelja. I oni bi ga kao Perijandrova sina, ako i sa strahom, primili. — 52. Napokon razglasi Perijandar, tko ga ili u kuću primi ili razgovor s njime zametne, treba da Apolonu svetu globu plati, pa odredi, koliku. Na taj razglas nije nitko htio ni da se razgovara s njim ni da ga prima u kuću. Ali ni on sam nije htio da čini ono, što mu je bilo zabranjeno, nego se potucao po trijemovima trpeći nevolju. A četvrti ga dan opazi Perijandar, gdje je ugrezao u neopraništinu i glad, te mu ga bude žao. Pa prošavši se gnjeva, pođe bliže te mu progovori: »Sine, što je ugodnije, tako živjeti, kao sada što živiš, ili ugoditi svomu ocu, pa dobiti vladalačku vlast i blago, koje sada ja imam? Ti, koji si moj sin i bogatomu Korintu kralj, voliš tupački živjeti prkoseći i gnjeveći se na onoga, na koga bi ti se najmanje valjalo gnjeviti. Jer ako se tu kakva nesreća dogodila, s koje ti je žao na me, meni se dogodila, i ja je najvećma trpim, jer sam sâm to učinio. A ti vidiš, koliko je bolje, ako čovjeku zavide, nego ako ga žale, i što znači gnjeviti se na roditelje i na silnije; pa zato idi kući!« Tako ga je Perijandar nagovarao, a on ništa ne odgovori ocu, nego reče, da mu valja bogu svetu globu platiti, što je s njim govorio. A Perijandar vidjevši, da se sinov gnjev ne da izliječiti ni svladati, opremi brod te ga pošalje ispred očiju na Kerkiru,⁶⁴ jer

Perijandar

⁶⁴ Kerkira, sada Krf, bila je korintsko naselje.

je i njom vladao. Poslije toga udari Perijandar na svoga tasta Prokla, koji je tomu bio najvećma kriv, te uzme Epidaur, a Prokla zarobi živa.

53. S vremenom ostari Perijandar te vidi, da ne može više svojih posala vršiti i otpravljati, zato pošalje na Kerkiru po Likofrona, da sjedne na prijestô, jer starijega sina nije držao prikladnim za to, nego mu se činilo, da je odviše tupoglav. A Likofron nije ni odgovorom udostojio onoga, koji mu je tu poruku donio. Ali Perijandru je bilo do toga mladića; zato pošalje po drugi put k njemu sestru njegovu, a svoju kćer, misleći, da će nju najradije slušati. I došavši k njemu, reče mu ona: »Brate, voliš li, da vladalačka vlast drugima pripadne, i kuća se očeva prospe, nego da dođeš pa sam oboje dobiješ? Idi kući te prestani sam sebe mučiti! Samovoljstvo je rđava imovina. Zlo nemoj liečiti zlom! Mnogo ih ima, koji su pravedni, ali opet vole biti mudri nego pravedni, a mnogi, koji su se oko materinstva trudili, izgubili su očinstvo. Vladalačka je vlast nesigurna i mnogi teže na nju, a on je već star i u godinama. Ne daj svojih dobara drugima!« Tako mu je zamamno govorila, kao što ju je bio otac naučio. A on joj odgovori, da ne će nigda doći u Korint, dok bude god čuo, da mu otac živi. Čuvši to od kćeri, pošalje Perijandar po treći put glasnika, da hoće sâm na Kerkiru da ide, a on neka se u Korint vrati i njegovu vlast naslijedi. Na to pristane sin, i Perijandar se stane spremati na Kerkiru, a sin u Korint. Ali Kerkirani saznadu za sve to, pa da ne bi Perijandar u njihovu zemlju došao, ubiju mladića. Za to se Perijandar Kerkiranima htio da osveti.

33. KAMBISOVA SMRT. LAŽNI SMERDIS

(III 61—79)

61. Dok se Kambis, sin Kirov, bavio u Egiptu i pošto je razumom šenuo, podignu na nj bunu dva maga, braća, od kojih je jednoga bio Kambis ostavio za čuvara svoje kuće. On se podigao na nj, jer je vidio, da se Smerdisova smrt taji, i da ima malo Perzijanaca, koji znadu za nju, a ostali misle, da je živ. Na to se osloni pa evo što zasnuje, da bi prisvojio kraljevstvo. Imao je brata, za kojega sam kazao, da je s njim digao bunu, koji je bio obličjem veoma nalik na Smerdisa, sina Kirova, a brata Kambisova, kojega je Kambis ubio. Ali nije bio samo obličjem nalik na Smerdisa, nego mu je bilo i ime Smerdis. Njega nagovori mag Patizit, da će sam sve učiniti za nj, pa ga posadi na kraljevski prijestô. Poslije toga razasalje

glasnike na sve strane, pa i u Egipat pošalje glasnika, da javi vojsci, da joj unapredak treba slušati Smerdisa, sina Kirova, a ne Kambisa. — 62. I glasnici razglase to; i onaj, koji je bio poslan u Egipat, našavši Kambisa i vojsku njegovu u Agbatani u Siriji, stane među nju te oglasi, što mu je Mag naložio. A Kambis, čuvši to od glasnika i pomislivši, da govori istinu, a njega da je izdao Preksaspo (ne izvršivši naloga, kad ga je bio poslao, da ubije Smerdisa), pogleda na Preksaspa te reče: »Preksaspo, tako li si izvršio ono, što sam ti naložio?« A on reče: »Gospodaru, to nije istina, da bi se na te bio digao Smerdis, brat tvoj, ni da bi te od njega ikakva nevolja bud velika bud malena čekala; jer sam ga ja sâm, učinivši onako, kao što si mi bio naložio, svojim rukama sahranio. Ako su dakle mrtvi ustali, očekuj, da će i Astijag Medanin ustati na te; ako li je još onako, kao što je dosad bilo, ne boj se, da će ti od njega kakvi jadi izići. Sada pak mislim, da valja glasnika dostići pa pitati, tko ga je poslao, te nam javlja, da nam treba kralja Smerdisa slušati«. — 63. Tako je rekao Preksaspo. i Kambisu je bilo to po volji; glasnik bude odmah dostignut te dođe. A kad dođe, upita ga Preksaspo: »Čovječe, budući da veliš, da te je poslao Smerdis, sin Kirov, kaži istinu pa idi zdravo, da li ti je Smerdis glavom, došavši na oči, to naložio, ili koji od njegovih slugu?« A on reče: »Ja Smerdisa, sina Kirova, otkad je Kambis pošao u Egipat, nijesam vidio; nego Mag, kojega je Kambis čuvarom svoje kuće učinio, on mi je to naložio, ali je kazao, da mi Smerdis, sin Kirov, nalaže, da vam to javim«. Tako im je kazao, a da nije ništa slagao; a Kambis reče: »Preksaspo, ti si kao pošten čovjek učinio, što sam ti zapovjedio, te nijesi kriv. Ali koji se Perzijanac mogao dići na me i posvoiti Smerdisovo ime?« A on odgovori: »Ja mislim, da razumijem, što se dogodilo, kralju! Mazi su se digli na te, onaj, kojega si ostavio za čuvara svoje kuće, Patizit i njegov brat Smerdis«. — 64. Čuvši Kambis Smerdisovo ime shvati istinu tih riječi i onoga sna, gdje mu se utvorilo u snu, da mu je netko javio, da Smerdis, sjedajući na kraljevski prijestol, glavom se neba dotiče. Pa vidievši, da je uzalud pogubio brata, stane oplakivati Smerdisa. A kad ga oplače i veoma požali čitav taj događaj, skoči na konja, da bi pohitio u Suzu na Maga, što bi brže mogao. A kad je skakao na konja, otpadne poklopac od nožnice mačeve, i goli mu se mač zarine u stegno. Tako se ranio ondje, gdje je sam prije egipatskoga boga Apisa ranio; a budući da mu se činilo, da je rana smrtna, upita Kambis, kako se taj grad zove. I kažu mu, de se zove Agbatana. A još prije mu je bilo kazalo proročište butsko, da će u Agbatani svršiti svoj život. On je mislio, da će u medskoj Agbatani umrijeti u starosti, gdje mu

je bilo svekoliko bogatstvo; a proročište je mislilo, da će u sirskoj Agbatani. Kad dakle tada na svoje pitanje sazna gradu za ime, svladan nesrećom, koja ga je od maga stigla, i od rane, dođe k sebi te shvati proroštvo pa reče: »Tu je Kambisu, sinu Kirovu, suđeno da umre«.

65. Tada je toliko kazao. A oko dvadeset dana kasnije pošalje po najuglednije Perzijance, koji su ondje bili, te im progovori ovako: »Perzijanci, došla je nužda, da vam javim ono, što sam nada sve sakrivao. Kad sam naime bio u Egiptu, utvorilo mi se nešto u snu; kamo sreće da mi se nigda nije utvorilo! A utvorilo mi se, da je došao glasnik od kuće, koji je javio, da se Smerdis, sjedajući na kraljevski prijestô, glavom neba dotiče. Pa pobjavši se, da mi brat ne bi vlasti oteo, učinio sam nešto većma brzo nego mudro; jer sada vidim, da nije čovjeku u vlasti odvratiti ono, što mu je suđeno. Ja luda pošaljem Preksaspa u Susu, da ubije Smerdisa. A kad je bilo toliko zločinstvo učinjeno, živio sam bez straha, nigda ne pomislivši, da će se itko drugi na me dići, pošto je Smerdis smaknut. Ali prevarivši se u svemu, što mi je bilo suđeno, postao sam ubilac svoga brata bez ikakve nevolje, a kraljevstvo mi je sa svim tim oteto. Jer je mag Smerdis bio onaj, za kojega mi je bog u snu javio, da će se dići na me. Ali djelo je učinjeno, i Smerdis, sin Kirov, znajte, ne živi više. A mazi vladaju kraljevstvom, onaj, kojega sam ostavio za čuvara svoje kuće, i njegov brat Smerdis. A onaj, koji bi mi najvećma morao biti na pomoći, gdje su me mazi pogrdili, onaj je kletim zločinstvom poginuo od svoga najbližeg roda. Ali kad ga više nema u životu, onda mi od svih ostalih valja najvećma vama, Perzijanci, na samrti naložiti, što hoću, da mi se učini. Tako dakle prizivajući bogove kraljevske nalažem svima vama, a napose Ahemenovcima, koji su tu, da ne date, da vlast opet k Međanima prijeđe, nego, ako su je prijevarom dobili, da im je vi prijevarom otmete, ako li su je na silu dobili, da je na silu u boju natrag dobijete. A ako to učinite nosila vam zemlja rod, i plodne vam bile žene i stada, a vi bili slobodni zauvijek. Ako li ne sačuvate vlasti niti se upnete, da je sačuvate, ne bilo vam tako, a ktome jošte svakomu Perzijancu bio kraj vijeka takav, kakav je meni«. Tako govoreći, oplakivao je Kambis svoj udes.

66. A Perzijanci, vidjevši svoga kralja, gdje je proplakao, razderu svi haljine, koje su na sebi imali, te stanu iza glasa pariciti. Ali poslije toga, kad se upalila kost i stegno ugnijililo, snade smrt Kambisa, sina Kirova, pošto je kraljevao svega sedam godina i pet mjeseci, a da nije ostavio nikakva poroda ni muškoga ni djevojačkoga. A Perzijanci, koji su bili nazočni, niješu nipošto vjerovali,

da bi vlast bila u Maga, nego su mislili, da je prijevare radi kazao Kambis ono, što je za smrt Smerdisovu kazao, da bi omrzao na nj čitav perzijski narod. Oni su dakle mislili, da je Smerdis, sin Kirov, kralj; jer je Preksaspo veoma poricao, da bi bio Smerdisa ubio. Jer nije mogao bez straha kazati, da je Kirova sina ubio svojom rukom.

67. Mag je po smrti Kambisovoj opirući se na to, što mu je kao sinu Kirovu bilo ime Smerdis, bez brige kraljevao sedam mjeseci, koliko je Kambisu nedostajalo do punih osam godina. U to je vrijeme svima svojim podložnicima učinio velikih dobročinstava, te su nakon smrti njegove čeznuli za njim svi žitelji Azije osim Perzijanaca. Mag je naime razaslao poslanike k svima narodima, kojima je vladao, te je javio, da im ne treba ići na vojsku ni poreza plaćati tri godine. — 68. To je objavio odmah, kako je na vladu došao; a osmi se mjesec izda, tko je, i to ovako. Otan, sin Farnaspov, bio je rodом i imutkom jedan od prvih Perzijanaca. Taj Otan posumnja prvi o Magu, da nije Kirov Smerdis, nego onaj, koji je bio, dovijajući se po tom, što nije izlazio iz tvrđave ni zvao k sebi nikoga od odličnih Perzijanaca. Zato učini evo ovo. Njegovu je kćer, kojoj je bilo ime Fedima, imao prije Kambis za ženu, a tada ju je imao Mag te je živio s njom, kao i sa svima drugima Kambisovim ženama. K toj kćeri dakle pošalje Otan poslanika te je upita, s kim živi, da li sa Smerdisom, sinom Kirovim, ili s kim drugim. A ona mu otporuči, da ga ne poznaje; jer niti je sina Kirova Smerdisa igda vidjela niti zna, tko je onaj, koji s njom živi. A Otan joj poruči po drugi put: »Ako sama Smerdisa, sina Kirova, ne poznaješ, a ti upitaj Atosu, s kim to živite, i ona i ti. Jer ona jamačno poznaje svoga brata«. Na to mu kći otporuči: »Niti mogu govoriti s Atosom niti ijednu drugu ženu, koje sa mnom nastavaju, vidjeti. Jer kako se taj čovjek, bio tko mu drago, zakraljio, razmjestio nas je kud koju«.

69. Čuvši to, uvjeri se Otan još većma o toj stvari te pošalje po treći put poslanika k njoj pa joj poruči: »Kćeri, budući da si plemenita roda, valja da pođeš u pogibao, u koju ti otac nalaže ići. Jer ako to nije Smerdis, sin Kirov, nego onaj, koji se meni čini, da jest, ne valja, da sretno prođe, što s tobom živi i Perzijancima vlada, nego valja da se pokaje. Zato učini ovako. Kad, ležeći s njim, opaziš, da je zaspao, opipaj mu uši. I ako vidiš, da ima uši, znaj, da sa Smerdisom, sinom Kirovim živiš, ako li vidiš, da ih nema, a ti živiš s magom Smerdisom«. Na to mu Fedima otporuči, da će biti u velikoj pogibli, ako to učini. Jer ako on nema uši, pa je uhvati, gdje ga opipava, dobro zna, da će je smaknuti. Ali će ipak to učiniti. I

ona se spremi ocu za volju to učiniti. A magu je Smerdisu odsjekao uši Kir, sin Kambisov, za svoga vladanja za nekakav ne baš malen uzrok. A Fedima, Otanova kći, ispuni sve, što je ocu obećala. Kad joj dođe red, da pođe k Magu (jer po redu idu žene k Perzijancima), pođe k njemu i legne, a kad je Mag tvrdo spavao, opipa mu uši. I vidjevši bez truda i lako, da taj čovjek nema uši, kako dan svane, poruči to ocu.

70. A Otan se udruži s Aspatinom i Gobrijom, koji su bili prvaci perzijski, i u koje se najvećma uzdao, te im pripovjedi čitavu stvar. A oni su već i sami slutili, da je tomu tako, a kad ih je Otan uvjerio, prihvate njegov prijedlog. Onda odluče, da se svatko od njih udruži s Perzijancem, u kojega se najvećma uzda. Tako dovede Otan Intafrena, Gobrija Megabiza, Aspatin Hidarna. A pošto su se našla šestorica, dođe u Susu Darije, sin Histaspov,⁶⁵ iz Perzije, gdje mu je otac bio kraljev namjesnik. A kad dođe, odluče se ona šestorica Perzijanaca i s Darijem udružiti. — 71. Njih se sedmorica sastanu te uhvate vjeru pa se stanu dogovarati. A kad dođe red na Darija, da kaže, što misli, progovori im ovako: »Ja sam mislio, da znam sâm i jedini za to, da mag kraljuje, a Smerdis je, sin Kirov, mrtav. I upravo zato sam se požurio amo, da bih magu o glavi radio. Ali budući da se dogodilo, te i vi znate, a ne samo ja, mislim, da valja odmah raditi, a ne odgađati, jer bi bilo gore«. Na to reče Otan: »Sine Histaspov, ti si sin valjana oca, i čini se, da pokazuješ, da nijesi ništa gori od oca. Ali u tom poslu ne nagli toliko bez razloga, nego ga se opreznije laćaj. Jer valja da nas bude više prije nego ga se latimo«. Na to odgovori Darije: »Liudi nazočni, budete li radili onako, kao što je kazao Otan, znajte, da ćete jedno izginuti, jer će netko iznijeti Magu starajući se za svoj dobitak. Najbolje bi bilo, da ste vi sami za se to učinili. Ali kad ste se odlučili iznositi pred više njih pa i meni povjerili, ili radimo još danas, ili znajte, ako prođe današnji dan, da vas ne će nitko prije mene izdati, nego ja ću sam prijaviti to Magu«.

72. Na to odgovori Otan, kad je vidio, da je Darije nestrpljiv: »Kad nas nagoniš, da naglimo, te ne daš, da odgađamo, kažide, kojim ćemo načinom ući u kraljevski dvor i udariti na njih? Jer da su straže postavljene, znaš jamačno i sâm; ako li ih nijesi vidio, a ono si čuo. Kako ćemo se kroz njih proturiti?« A Darije odgovori ovako: »Otane, koješta ima, što se ne da riječju dokazati, nego djelom: i opet ima koješta, što je riječju moguće, ali odatle ne izide nikakvo slavno d'elo. A vi znajte, da nije nimalo teško prijeći mimo straže, koje su postavljene. Jer u jednu ruku nema nikoga, tko ne

⁶⁵ Isp. o Dariju članak 18. gl. 209. i 210.

bi ljude, kakvi smo mi, propustio, što od bojazni što od straha; a u drugu ruku imam ja najljepši uzrok, te ćemo biti pripušteni, da sam naime upravo došao iz Perzije, pa hoću nekakvu poruku očevu da javim kralju. Jer gdje treba kakvu laž kazati, neka se kaže. Jer na isto teže i oni, koji lažu, i oni, koji istinu govore. Jedni lažu tada, kad hoće laganjem koga da nagovore te korist uhvate, a drugi govore istinu, da bi se po istini dokopali koristi, i da bi im ljudi većma vjerovali. Tako, ako i ne radimo isto, opet na isto težimo. Ako li se ne bi nadali dobitku, tako bi isto onaj, tko istinu govori, bio lažljiv, kao i onaj, tko laže, istinit. Koji nas dakle čuvar drage volje pusti unutra, onomu će biti to onda na korist. A koji nam se usudi suprotiviti, neka nam bude kao neprijatelj; a onda provalimo unutra te se latimo posla«.

73. Nato progovori Gobrija: »Ljudi prijatelji, kada će doći ljepša zgoda, da natrag dobijemo vlast, ili, ako je doista ne budemo mogli natrag dobiti, da umremo? — gdje nama, koji smo Perzijanci, vlada Medanin, čovjek mag, koji ni uši nema. Koji ste bili kod Kambisa, kad je bio bolestan, zacijelo se siećate, čim je na samrti prijetio Perzijancima, ako ne uznastoje, da vlast natrag dobiju. Tada njegovim riječima nijesmo vjerovali, nego smo mislili, da ih je Kambis kazao prijevaru radi. A sada predlažem, da slušamo Darija pa da se s ovoga sastanka ne razidemo, nego da udarimo ravno na maga«. Tako je rekao Gobrija, i svi su mu povlađivali.

74. Dok su se oni tako dogovarali, upravo tada događalo se evo ovo. Mazi odluču Preksaspa učiniti prijateljem zato, što mu je Kambis našao učinio, jer mu je sina ustrijelio, i što je on jedini znao za smrt Smerdisa, sina Kirova, jer ga je svojom rukom ubio, a osim toga je Preksaspo bio veoma ugledan kod Perzijanaca. Zato ga pozovu te ga stanu nagovarati, neka im bude prijatelj i neka se riječju i zakletvom obveće, da će zadržati za se te ne će nikomu iznijeti, kako su oni Perzijance prevarili, obećavajući mu kojekakve darove. Kad je Preksaspo obećao, da će to učiniti, nagovorivši ga na to, stanu Mazi još nešto zahtijevati; oni će sve Perzijance sazvati pred kraljevski grad, a on neka se popne na toranj pa kaže, da njima vlada Smerdis, sin Kirov, i nitko drugi. To su zahtijevali zato, što su niemu Perzijanci najvećma vjerovali, i što je često kazao, da živi Smerdis, sin Kirov, poričući, da bi bio ubijen. — 75. Kad je Preksaspo kazao, da je spreman i to učiniti, sazovu Mazi Perzijance, a njega pošalju na toranj te mu kažu, neka govori. A on zaboravi hofimice, što su oni od njega zahtijevali, pa stane počevši od Ahemena spominjati rod Kirov, a kad dođe do njega, spomene napokon, kolika je dobročinstva Kir učinio Perzijancima; a onda im

kaže istinu govoreći, da ju je prije tajio (jer nije bilo koristi kazivati, što je bilo), ali sada ga nagoni nužda. I tako im pripovjedi, da je Smerdisa, sina Kirova, po Kambisovoj zapovijedi sam ubio, i da Mazi kraljuju. Pa proklevši strašno Perzijance, ako ne dobiju natrag vlasti i ako se ne osvete mazima, skoči strmoglavce s tornja. Tako je poginuo Preksaspo kao čestit čovjek, kakav je bio cijeli svoj život.

76. A ona sedmorica Perzijanaca, kako su odlučili, da će odmah udariti na Mage bez odgađanja, pođu pomolivši se bogovima, a da nijesu ništa znali o tom, što je Preksaspo učinio. A kad su bili u sredini puta, saznadu što je Preksaspo učinio. Onda siđu s puta te se stanu iznova dogovarati, i Otanove su pristaše držale, da ne valja počinjati, dok sve kipi, nego svakako odgoditi, a Darijeve, da valja odmah ići i raditi, kako su odlučili, a ne odgađati. I dok su se prepirali, pojavi se sedam pari sokolova, gdje dva para orlova gone i čupaju i deru. Vidjevši to sva sedmorica pristanu uz Darija i onda osokoljeni pticama pođu ka kraljevskom dvoru. — 77. A kad dođu do vrata, dogodi se ono, što je Darije kazao. Čuvari bojeći se ljudi, koji su bili prvaci perzijski, i ne sluteći, da će oni što takvo učiniti, puste ih unutra, kao da ih je bog pratio, i nitko ih ne upita. A kad dođu na dvor, susretnu uškopljenike, koji su poruke nosili kraju. Oni ih stanu ispitivati, po što su došli, i ujedno prijetiti čuvarima, što su ih pustili unutra, te sedmorici nijesu dali ići dalje. A oni se osokole te trgnu noževe pa probodu one, koji su ih priječili, smjesta, a onda pohite u dvoranu.

78. Maga su tada obadva bila upravo unutra dogovarajući se o onom, što je Preksaspo učinio. Pa kad opaze uškopljenike, gdje su uzavreli i stali vikati, pohite obojica opet natrag, a kako doznadu, što biva, stanu na obranu. Jedan skine luk, a drugi pograbi koplje. I onda se pobiju jedni s drugima. Onomu, koji je uzeo luk, nije bilo koristi od njega, jer su neprijatelji bili blizu te su ih zaokupili. A onaj se drugi stane braniti kopljem te pogodi Aspatina u stegno, a Intafrena u oko. Intafren je izgubio oko od te rane, ali nije umro. Tako ih je jedan mag ranio, a onaj drugi, kad mu luk nije bio ni od kakve koristi, pobjegne u sobu, u koju se išlo iz dvorane, te hoće da zatvori vrata. Ali s njim uđu i dvojica od sedmorice, Darije i Gobrija. Gobrija uhvati maga, a Darije je stajao ne znajući, što da čini, od straha, da ne bi pogodio Gobrije, jer je bila tmina. A Gobrija, videći, da bez posla stoji, upita ga, zašto ne prione. A on reče: »Bojim se, da ne bih tebe pogodio«. A Gobrija odvrati: »Udaraj mačem, pa makar obojicu«. I Darije posluša te udari mačem i pogodi slučajno maga. — 79. Ubivši mage i odsjekavši im glave,

ostave svoje ranjenike ondje zato, što su bili slabi, i zato, da bi čuvali tvrđavu, a petorica pohite s glavama magâ uz viku i buku te stanu prizivati ostale Perzijance pripovijedajući, što su učinili, i pokazujući glave, pa ubiju svakoga maga, koji im je u susret došao. A Perzijanci čuvši, što su sedmorica učinila, i kako su ih mazi bili prevarili, pomisle, da valja i njima tako isto raditi, te trgnu mačeve pa poubijaju sve mage, gdje su kojega našli. I da nije noć nadošla, ne bi bili ostavili u životu nijednoga maga. Taj dan svetkuju svi Perzijanci najvećma od svih dana te slave veliko slavlje, koje zovu Perzijanci »ubistvo maga«; tada ne smije nijedan mag izići na vidjelo, nego ostaju kod kuće toga dana.

34. DARIJE POSTAJE KRALJ

(III 80—86)

80. Kad se utišao nemir nakon pet dana, sastanu se oni, koji su se bili digli na mage, na dogovor o državnim poslovima, i govorili su se govori, koje gdje koji Heleni ne vjeruju, ali opet su se govorili. Otan je svjetovao, neka se vlast preda narodu perzijskomu, govoreći ovako: »Ja mislim, da ne smije više jedan od nas samovladalac biti, jer ne bi bilo ni dobro ni probitačno. Ta znate, kolika je bila narasla Kambisova obijest, a kušali ste i magovu obijest. A kako bi samovlada i bila uredna stvar, kad može bez računa činiti, što hoće? Ta i najbolji čovjek, kad dobije tu vlast, može iz običnoga mišljenja izići. Obijest se rodi u njemu od dobara, koja uživa, a zavist je i onako od naravi u čovjeku. A kad ima to dvoje, ima svaku zloću. Jer čini kojekakva zločinstva koja od obijesti, kad je zasićen, koja od zavisti. A ipak bi trebalo, da čovjek vladalac bude bez zavisti, jer ima sva dobra. Ali on je prema svojim građanima upravo protivan tomu. Jer zavidi najboljima, što su živi i zdravi, a raduje se najgorim građanima, i opadanja najradije sluša. On je najmrzovoljastiji čovjek. Diviš li mu se s mjerom, ljuti se, što ga osobito ne poštuješ, poštuje li ga tko osobito, ljuti se, jer misli, da mu se udvorava. A sad ću kazati, što je najgore. Zakone otačke ruši, žene siluje, ljude ubija bez suda. A narodna se vlada ponajprije najljepše zove: jednakopravnost, a onda ne čini ništa toga, što čini samovladalac. Službe vrši po ždribeu, o službovanju daje račun, a odluke iznosi pred narod. Ja dakle mislim, da se okanimo samovlade te narodu vlast damo. Jer u mnoštvu je sve«.

81. Tako ih je Otan svjetovao; a Megabiz ih je nagovarao, neka nekolicini vlast predadu, govoreći ovako: »Što je Otan kazao protiv

samovlade, to neka je i u moje ime rečeno, ali što nas nagovara, da mnoštvu vlast predamo, ne pogađa najbolje. Jer nema ništa nerazumnije ni objesnije od zaludne svjetine. Da bi dakle ljudi, koji su se vladaočeve obijesti izbavili, obijest neobuzdane svjetine na se navukli, ne može se nikako podnijeti. Jer ako on što čini, s razlogom čini, a u nje nema ni razloga. Ta kako će u onoga biti razloga, koji se nije ni naučio ni sam iskusio što valjano, nego navali pa tjera stvari bez razuma kao bujica? Naroda neka se dakle oni drže, koji po Perzijance zlo misle, a mi izaberimo između najodličnijih ljudi nekolicinu te predamo njima vlast. Jer ćemo među njima i mi sami biti. A od najboljih ljudi valja da najbolje odluke dolaze».

82. Tako ih je Megabiz svjetovao; a treći ih je Darije svjetovao govoreći ovako: »Što je Megabiz kazao za mnoštvo, mislim, da je dobro kazao, ali za vladu nekolicine nije dobro kazao. Jer budući da nam je troje na izbor, koje uzmimo da je svako najbolje, naime najbolja vlada naroda i najbolja vlada nekolicine i najbolja samovlada, ja velim, da je ovo kudikamo najbolje. Vlada li jedan čovjek, i to onaj, koji je najbolji, ne može biti ništa bolje od njega. Jer budući da je takav, vlada bez prigovora narodom, i odluke protiv neprijatelja zataje se tako najbolje. A gdje ih nekolicina vlada, budući da ih više hoće da budu vrsni za državu, nastaju rado lična neprijateljstva. Hoteći naime svatko sâm prvi da bude, i njegova da vrijedi, zameću se među njima velika neprijateljstva, od kojih nastaju svađe, a od svađa krvoproliće. A od krvoprolića dođe do samovlade, i tako se vidi, da je to najbolje. Gdje pak narod vlada, ne može biti, a da ne bi nastala zloća. A gdje ima zloće za državu, tu ne nastaju neprijateljstva među zlima, nego velika prijateljstva. Jer oni, koji kvare državu, kvare je složno. Tako biva, dok netko narodu na čelo ne stane pa tomu kraj ne načini. Zato mu se narod divi, i tako on najedamput postane samovladalac. I tako se također vidi, da je samovlada najbolja. A da jednom riječju sve kažem, otkud nam je došla sloboda, i tko nam ju je dao? Da li narod ili nekolicina ili samovladalac? Ja dakle mislim, kad nas je oslobodio jedan čovjek.⁶⁶ da nam se valja toga držati, a osim toga, da nam ne valja otačkih zakona rušiti, koji su dobri. Jer ne bi bilo protično».

83. Tako su se dakle tri savjeta kazala, a četvorica od sedmorice pristanu uz posljednji. A kad se nije prihvatio savjet Otanov, koji je htio Perziјancima jednakopravnost za pribavi, progovori on ovako: »Ljudi drugovi, vidi se, da treba da jedan od nas postane

⁶⁶ Perzijance je oslobodio Kir; isp. članak 12. gl. 125.

kralj, bilo da mu ždrijebom kraljevstvo zapadne, ili da damo narodu perzijskom na volju, koga on hoće da izabere, ili kakvim drugim načinom. Ali ja se ne ću s vama za to otimati. Jer ne ću ni da vladam ni da budem pod vlašću. Ali pod taj uvjet odstupam od vlade, da ne budem nikomu od vas pod vlašću ni ja sam ni moji potomci. Kad je on to kazao, pristanu šestorica na taj uvjet, i on se nije s njima otimao, nego je izišao isred njih. I još i sada je ta kuća jedina od Perzijanaca slobodna, i samo je toliko pod vlašću, koliko sama hoće, ali ne krši zakona perzijskih. — 84. A ostala se šestorica stanu dogovarati, kako bi najprikladnije kralju vlast odredili. I odluče Otanu i svima njegovim potomcima, ako na drugoga koga od sedmorice kraljevstvo prijeđe, svake godine davati na dar medsko odijelo⁶⁷ i sve darove, koji se kod Perzijanaca najvećma cijene. A zato su mu odlučili to davati, što je on prvi zavjeru zasnovao i što ih je složio. Takve su darove Otanu odredili, a ovo odrede za sve: da može u kraljevski dvor ući svatko od sedmorice, tko god hoće, bez prijave, ako kralj upravo ne spava sa ženom, i da se kralj ne smije oženiti ničijom kćerju osim onih, koji su s njim digli bunu. A za kraljevstvo odluče ovako: Kojea konj za istoka suncanoga⁶⁸ prvi zarže, kad ih budu u podgrađu jahali, onaj će imati kraljevstvo.

85. Darije je imao za konjušara lukava čovjeka, kojemu je bilo ime Ebar. Tomu čovjeku reče Darije, kad su se razišli: »Ebare, mi

Darije, sin Histaspov i buntoonici

⁶⁷ Medsko je odijelo duga vunena halja s rukavima i laka, šarena, po svoj prilici svileni kabanica. To je bilo službeno odijelo prvih dostojanstvenika, a mogao ga je podjeljivati samo kralj.

⁶⁸ Konj je bio posvećen Mitri, bogu sunca; isp. bilj. 33. Zato je rzanje imalo pokazati Mitrinu volju.

smo radi kraljevstva odlučili ovako raditi. Kojega konj prvi zarže za istoka sunčanoga, kad ih budemo jahali, onaj će imati kraljevstvo. Zato ako znaš za kakvo lukavstvo, učini, da mi dobijemo tu čast, i nitko drugi. A Ebar mu odgovori ovako: »Gospodaru, ako do toga stoji, da budeš kralj ili ne, ne boj se za to, nego budi bezbrižan, jer ne će nitko drugi biti kralj nego ti. Takve su vradžbine u menek. A Darije reče: »Znaš li dakle za takovo lukavstvo, valja da ga spremiš i ne odgađaš, jer će se sutradan odlučiti«. Na te riječi učini Ebar evo ovo. Kako nastane noć, izvede jednu kobilu, koju je Darijev konj najvećma volio, u podgrađe, gdje je priveže, pa dovede Darijeva konja te ga najprije često obvede oko nje tako blizu, te se kobile doticao, a napokon dade konju, da je opase. — 86. A kad je svitalo, dođu šestorica na konjima, kako su se bili dogovorili, te stanu jahati podgrađem. A došavši na ono mjesto, gdje je predašnje noći bila kobila privezana, potrči konj Darijev onamo te zarže. A kako konj to učini, sijevne i grom udari iz vedra neba. Ta znamenja, koja su se jedno za drugim dogodila Dariju, potvrdila su ga, jer su se kao po dogovoru dogodila. I oni drugi skoče s konja te se poklone Dariju.

35. INTAFREN

(III 118. 119)

118. Od sedmorice, koji su se bili na maga podigli, dogodi se jednomu, Intafrenu, te umre odmah poslije bune, i to za ovaj grijeh. On dođe u kraljevski dvor te hoće da govori s kraljem. Pa i zakon je bio takav, da oni, koji su se bili na maga digli, ulaze ka kralju bez glasnika, ako kralj upravo sa ženom ne spava. Zato Intafren nije dao, da ga tko prijavi, nego, kako je bio jedan od sedmorice, htio je da uđe. Ali mu vratar i prijavljivalac zabrane, jer kralj sa ženom spava. A Intafren misleći, da lažu, izvadi sablju te im odsiječe uši i nosove pa ih naniže na konjevu uzdu, koju im sveže oko vrata, i tako ih pusti. — 119. A oni se pokažu kralju te kažu uzrok, za koji im se to dogodilo. A kralj se poboji, da se nijesu sva šestorica dogovorila za to djelo; zato pozove svakoga napose k sebi te ih stane ispitivati, povlađuju li to, što je učinjeno. A kad vidi, da on to nije po dogovoru s njima učinio, uhvati Intafrena samoga i sve sinove i rođake njegove misleći pouzdano, da on sa svojim rodnom o buni na njega radi, te ih baci u smrtnu tamnicu. A žena je Intafrenova dolazila pred vrata kraljeva te bi plakala i naricala. I budući da je uvijek to isto činila, skloni Darija. te se

smiluje pa joj po glasniku poruči: »Ženo, kralj ti Darije daje, da jednoga od uhvaćenih rođaka izbaviš, kojega god hoćeš«. A ona razmisli te mu odgovori — »Daje li mi kralj život jednoga, izbiram između sviju brata«. Čuvši to Darije, začudi se tomu odgovoru te joj poruči: »Ženo, kralj te pita, za koji si uzrok muža i djecu pustila, a brata izabrala, da ti ostane u životu, koji ti je dalje od sinova i manje mio od muža?« A ona mu odgovori: »Kralju, muža mogu drugoga dobiti, ako bog hoće, i djecu drugu, ako tu izgubim. Ali brata ne mogu nikako drugoga dobiti, jer mi otac i mati više ne žive. Zato sam tako kazala«. Dariju se sviđi njezin odgovor te njoj za volju pusti ne samo onoga, za kojega je molila, nego i najstarijega sina, a ostale poubija sve. Tako je jedan od sedmorice odmah pomenutim načinom poginuo.

36. SMRT POLIKRATOVA

(III 120—125)

120. Po prilici za vrijeme Kambisove bolesti dogodilo se evo ovo. Sardski je namjesnik bio Oret, čovjek Perzijanac, kojega je Kir bio postavio. Tomu se čovjeku prohtjelo učiniti opako djelo. Jer premda mu Polikrat Samljanin nije ništa učinio, niti je čuo uvredljive riječi od njega niti ga je vidio prije, ipak mu se prohtjelo uhvatiti ga i ubiti, i to, kao što ih najviše kaže, za ovaj uzrok. Pred kraljevim su vratima sjedili jednoč Oret i jedan drugi Perzijanac imenom Mitrobat, koji je bio namjesnik okružja daskilejskoga; njih dvojica udare iz razgovora u svađu i svađajući se, koji je od njih bolji, reče Mitrobat Oretu rugajući se: »Ti hoćeš da budeš čovjek, a kad tamo nijesi dobio kralju otoka Sama, koji k tvojemu okružju pripada i koji se tako lako pokori, te ga je jedan od otočana s petnaest oklopnika, pobunivši se, dobio i sada mu je vladalac«. Jedni kažu, kad je on to čuo, da ga uvrijedila ta poruka, te nije toliko zahtio, da se osveti onomu, koji je to rekao, koliko da ubije, bilo što mu drago, Polikrata, radi kojega je čuo tu sramotu. — 121. A manje ih kaže, da je Oret poslao u Sam glasnika, da za nekakvu stvar moli (za što, ne kaže se), i Polikrat je upravo ležao u dvorani, a kod njega je bio Anakreont Tejanin.⁶⁹ I bud hotimice, što je Oretovu moć prezirao, bud slučajno — kad dođe glasnik Oretov te

⁶⁹ Anakreont je bio glasovit lirski pjesnik, koji je živio u 6. vijeku pr. n. e. Pjesme su njegove bile gotovo sve ljubavne.

stane govoriti, Polikrat, koji je bio upravo k stijeni okrenut, niti se okrene niti mu odgovori. — 122. Ta se dva uzroka za smrt Polikratovu spominju, i svatko može vjerovati, kojemu hoće. Oret dakle, koji je sjedio u Magneziji na rijeci Meandru, pošalje Mirsa, sina Girova, čovjeka Lidanina, u Sam s porukom, jer je doznao za Polikratovu namjeru. Polikrat je naime, koliko mi znamo, bio prvi Helen, koji je išao za vlašću na moru, osim Minosa Knošanina,⁷⁰ i ako je tko drugi prije njega morem vladao. A od roda, koji se ljudski zove, bio je Polikrat prvi; i on se pouzdano nadao, da će Jonijom i otocima zavladatai. Doznajući dakle Oret, da on o tom radi, pošalje mu ovu poruku: »Oret govori Polikratu ovako: Čujem, da radiš o velikim stvarima, ali nemaš novaca prema svojim osnovama. No ti učini ovako, pa ćeš uzvisiti sebe, a spasiti i mene. Jer meni kralj Kambis radi o glavi, kao što mi se pouzdano javlja. Dodi dakle do mene i po blago moje, kojega jedan dio sam zadržim, a drugi meni ostavi. I koliko je do novaca, zavladatai ćeš čitavom Heladom. Ne vjeruješ li mi za blago, a ti pošalji čovjeka, koji ti je najvjerniji, i ja ću mu ga pokazati«.

123. Čuvši to Polikrat, razveseli se te pristane. I budući da ga je velika želja za blagom vukla, pošalje najprije, da ga ogleda, Meandrija, sina Meandrijeva, zemljaka svoga, koji mu je bio pisar. To je onaj, koji je kratko vrijeme poslije toga sav nakit iz dvorane Polikratove, koji je bio vrijedan, da mu se diviš, dao na dar u hram Herin. Oret pak čuvši, da se valja ogledaču nadati, učini ovako: osam kovčega napuni kamenja osim veoma malena prostora do krajeva, a povrh kamenja metne zlata, pa zatvorivši kovčege držao ih je spremne. A Meandrije dođe te ih ogleda pa javi Polikratu. —

124. I on se stane spremati onamo, premda su ga i vidjoci i prijatelji veoma odvrćali, i premda je ktome i kći njegova u snu vidjela evo ovakvu utvaru. Utvorilo joj se, da otac njezin u zraku visi, te ga Zeus umiva, a sunce pomazuje. Vidjevši tu utvaru, trudila se svakojako, da ne bi Polikrat pošao k Oretu, pa i kad je već ušao u lađu s pedeset vesala, još ga stane kobiti. A on joj zaprijeti, ako se sretno vrati, da će dugo vremena djevodati. Ali ona se stane moliti, da bi se to dogodilo; jer voli duže djevodati nego sirotovati. — 125. Ali Polikrat odbije svaki savjet te otplovi k Oretu vodeći sa sobom osim mnogo drugih prijatelja i Demokeda, sina Kalifontova, čovjeka Krotonjanina, koji je bio liječnik te je umio najbolje liječiti od svih ljudi svoga vremena. A došavši Polikrat u Magne-

⁷⁰ Minos, sin Zeusov i Europin, bio je vladalac na Kreti. Prijestolnica bila mu je grad Knos.

ziju pogine jadno, kao što nije bilo dostojno ni njega ni ponosa njegovga. Jer osim sirakuških vladalaca⁷¹ nijedan drugi helenski vladalac nije vrijedan, da se s Polikratom isporedi u veličanstvu. A pošto ga je Oret pogubio tako, te nije dostojno spominjati, nabije ga na kolac. A pratiocje njegove, koji su bili Samljani, pusti pa reče, neka mu budu zahvalni, što su slobodni, a tuđine i robove zadrži kao robove. Tako je Polikrat viseći ispunio svu utvaru kćerinu, jer ga je Zeus umivao, kad je god kišilo, a sunce ga je pomazivalo, jer mu je tijelo puštalo mokrinu. To je bio konac one velike sreće Polikratove.

37. LIJEČNIK DEMOKED

(III 129. 130. 132—137)

129. Dogodi se, te kralj ugane nogu u lovu, kad je s konja skakao, i to silno, jer je gležanj izišao iz zglavaka. Budući da je već otprije kod sebe imao Egipćane, za koje se mislilo, da su najbolji liječnici, liječili su ga oni. Ali previjajući silom nogu, činili su zlo još veće. Već sedam dana i sedam noći nije Darije mogao da zaspi od bola. A kad je već osmi dan bolovao, javi mu netko, što je prije još u Sardu čuo o vještini Krotonjanina Demokeda. Kralj zapovjedi, da ga odmah k njemu dovedu. I kad ga nađu negdje među Oretovim robljem sasvim zapuštena, dovedu ga u puta okovana i u dronjke obučena. — 130. Kad je bio doveden pred kralja, upita ga Darije, umije li tu vještinu. A on nije htio da prizna bojeći se, ako se izda, da će biti sasvim lišen Helade. Ali Darije je poznao, da je umije, nego se pretvara; zato zapovjedi onima, koji su ga doveli, da bičeve i oстане donesu. Nato prizna veleći, da je ne umije dobro, ali drugujući s liječnikom naučio se ponešto toj vještini. Poslije toga mu se kralj povjeri, a on stane helenske lijekove upotrebljavati i davati mu najprije jake, a onda blage lijekove, i tako učini, te ga je počeo san hvatati, i u kratko ga vrijeme izliječi, premda se kralj nije nadao, da će mu se igda više noga izravnati. Potom mu Darije dade na dar dvojica zlatna puta; a on ga upita, hoće li da mu nevolju predvostruči zato, što ga je izliječio. Dariju se milila ta riječ te ga pošalje k svojim ženama. I uškopljenici, koji su ga vodili, kazivali su ženama, da je to onaj, koji je kralju život spasio. I svaka je od njih zgrabila zdjelom zlata iz kovčega te

⁷¹ Sirakuški vladaoći Gelon i Hijeron, koji su jedan za drugim vladali (484.—467.), bili su silni i bogati i veliki promicatelji znanosti i umjetnosti.

darivala Demokeda, i to tako bogato, te je sluga, koji ga je pratio, po imenu Skiton, pobirajući statere, koji su padali iz zdjela, svu silu zlata nabrao.

132. Pošto je Demoked izliječio Darija, imao je u Susi veliku kuću i za kraljevim je stolom jeo i svega je imao, samo što se nije smio u Heladu vratiti. I kad su se egipatski liječnici, koji su prije liječili kralja, imali na kolje ponabijati, što ih je helenski liječnik nadmudrio, zagovori ih on pred kraljem te im spase život. Tako je izbavio i vraća Elejca, koji je bio s Polikratom pošao, a sada je bio sasvim zapušten među robovima. Jer Demoked je bio veoma mio kralju.

133. Kratko vrijeme poslije toga dogodi se opet ovo. Atosi, Kirovoj kćeri, a Darijevoj ženi, izraste na sisi čir, koji pukne te se stane dalje širiti. Dok je bio manji, sakrivala ga je od stida i nije htjela nikomu da kaže. Ali kad joj je pozlilo, pozove Demokeda te mu ga pokaže. I on reče, da će je izliječiti, ako se zakune, da će mu i ona učiniti, za što je zamoli; ali je ne će moliti za ništa, što bi joj bilo na sramotu. — 134. Poslije toga je stane liječiti te je ozdravi; a onda je naputi te Atosa jednom u ložnici progovori Dariju ovako: »Kralju, premda imaš toliku moć, opet besposličiš te ne nastojiš nikakva naroda ni moći pridobiti Perzijancima. Pa ipak treba, da se čovjek koji je mlad i gospodar velikomu blagu, istakne i što učini, da bi i Perzijanci vidjeli, da čovjek njima vlada. A na dvostruku bi ti korist bilo, kad bi tako radio: Perzijanci ne bi samo znali, da im je čovjek na čelu, nego bi se i trošili u ratu te ne bi, besposličevići radili ti o glavi. Sada možeš još kakvo djelo učiniti, dok si mlad. Jer dokle raste tijelo, raste i duševna snaga, a kad stari tijelo, stari i duševna snaga te se za svakj posao zatupljuje«. Tako je govorila po naputku, a on joj odgovori ovako: »Ženo, što si spomenula, sve to namjeravam i sam učiniti. Odlučio sam načiniti most s ove obale na onu pa na Skite vojevati. I to će se u kratko vrijeme izvršiti«. Na to reče Atosa: »Gle, na Skite zasad ne idi; njih ćeš imati, kad budeš htio; nego zavojšti na Heladu. Jer želim, da mi Lakonke i Argivke i Atičanke i Korinćanke, o kojima sam čula, budu sluškinje. I čovjeka imaš prikladnijega od sviiju, da te svagdje u Heladi upućuje i vodi, onoga, koji ti je nogu izliječio«. A Darije odgovori: »Ženo, kad dakle hoćeš, da se s Helenima najprije ogledamo, mislim, da je najbolje, da najprije nekoliko Perzijanaca zajedno s onim, kojega ti spominješ, kao uhode k njima pošaljem, koji će kod njih sve ispitati i ogledati i nama javiti. A potom, kad budem sve dobro znao, krenut ću na njih«.

135. Tako je rekao, i kako je rekao, tako i učini. Čim dan svane, pozove petnaest odličnih Perzijanaca te im naloži, neka idući za

Demokedom obidu primorje helenske zemlje, ali neka gledaju, da im Demoked ne uteče, nego da ga svakako natrag dovedu. Nato pozove samoga Demokeda te ga zamoli, da bi vodio Perzijance i pokazao im cijelu helensku zemlju i vratio se natrag. Ocu i braći neka nosi na dar sve svoje blago, koje će mu on mnogostruko vratiti. A tima će darovima dodati tovarni brod, pun kojekakvoga blaga, koji će s njim ploviti. Darije mu je to obećao, kao što ja mislim, bez ikakve prijevare. Ali Demoked se poboji, da ga Darije kuša, te nije odmah htio da primi, što mu se davalo, nego reče, da će svoje blago tu ostaviti, da bi ga imao, kad natrag dođe, ali tovarni brod prima, koji mu Darije za darivanje braće daje. Pošto je Darije i njemu to naložio, pošalje ih na more. — 136. I oni se spuste u Fenikiju, i to u grad Sidon, te spremne odmah dvije trijere, a osim njih napune i velik brod kojekakva blaga. A pošto je sve bilo spremnjeno, otplove u Heladu, gdje su pristajali i primorje ogledali i sve bilježili, a kad su najviše znamenitih mjesta ogledali, doplove u Tarent u Italiji. Ali tu pootkida Demokedu za volju Aristofilid, tarentski kralj, medskim brodovima krme, a same Perzijance zatvori kao uhođe. A dok su oni bili zatvoreni, pobjegne Demoked u Kroton. A kad je on već bio u svojoj domovini, pusti Aristofilid Perzijance te im vrati, što im je bio s brodova uzeo. — 137. Nato otplove Perzijanci otud za Demokedom te dođu u Kroton, gdje ga nadu na trgu te ga hoće da uhvate. Od Krotonjana su jedni bili spremni, da ga predadu, bojeći se perzijske moći, a drugi ga stanu otimati i štapovima Perzijance biti; oni im pak progovore ovako: »Ljudi Krotonjani, gledajte, što radite! Vi otimate čovjeka, koji je kralju utekao! Hoće li kralj Darije tu uvredu prezreti? Kako će vam to, što činite, biti na korist, ako nam ga otmete? Na koji ćemo grad prije nego na ovaj zavojštiti? Koji ćemo prije nastojati da pokorimo?« Ali tima riječima nijesu mogli Krotonjana nagovoriti, nego izgubivši Demokeda i brod, koji su sa sobom vozili, otplove natrag u Aziju te nijesu više htjeli dalje da plove i helensku zemlju ogledaju, pošto su izgubili vođu. Samo to im, kad su odlazili, Demoked naloži, neka Dariju kažu, da je Demoked Milonovu kćer isprosio. Ime Milona rvača bilo je naime na glasu kod kralja. A zato, činj mi se, da se Demoked s tom ženidbom požurio i veliko blago potrošio, da bi Darije vidio, da je on i u svojoj domovini na glasu.

38. DARIJEVA KABANICA

(III 139—141)

139. Kad je Kambis, sin Kirov, vojevao na Egipat, došlo je bilo mnogo Helena u Egipat, jedni, kao što se čini, da za platu vojuju, a gdje koji i samo zato, da zemlju vide. Među njima je bio i Silosont, sin Eakov, a Polikratov brat, koji je bio iz Sama prognan. Toga Silosonta nađe tamo evo ovakova sreća. On uzme i obuče crvenu kabanicu te pođe s njom u Memfisu na trg. Vidjevši ga Darije, koji je bio kopljonoša Kambisov i još bez ikakva velika ugleda, prohtjelo mu se kabanice te pristupi k njemu pa hoće da je kupi. A Silosont videći, da Darije toliko želi kabanicu, reče kao bogom nadahnut: »Ja je ne prodajem ni za kakvu cijenu, nego ti je dajem onako, ako zbilja treba, da bude tvoja«. Tomu se Darije obraduje te uzme kabanicu. — 140. Silosont je držao za usrde, što mu je dao kabanicu. S vremenom pak umre Kambis, i sedmorica se podignu na maga, i između sedmorice bude Darije kralj. Doznajući Silosont, da je kraljevstvo prešlo na onoga čovjeka, kojemu je on negda u Egiptu na njegovu molbu dao kabanicu, pođe u Susu te sjedne u predvorju kraljevskoga dvora pa reče, da je Darijev dobroćinac. To čuje vratar te javi kralju. A on se začudi te reče: »A koji me je Helen dobroćinstvom zadužio, gdje odskora vladam, a došao nije k nama gotovo još nitko od njih, dužan pak, rekao bih, nijesam nijednomu Helenu ništa! Ipak ga dovedite, da vidim, zašto to govori.« Vrtar dovede Silosonta, i kad stupi pred kralja, upitaju ga tumači, tko je i što je učinio, te veli, da je dobroćinac kraljev. I Silosont pripovjedi sve, što se s kabanicom dogodilo, i da je on onaj, koji mu ju je dao. Na to reče Darije: »Preplemeniti čovječe, ti li si onaj, koji je meni, kad nijesam imao još nikakve vlasti, dar dao, ako je i bio malen, ali zahvalnost je moja ista, kao da sada otkud kakav velik dar dobijem. Zato ti dajem obilje zlata i srebra; neka ti ne bude nigda žao, što si Dariju, Histaspovu sinu, dobro učinio«. A Silosont reče: »Ne davaj mi, kralju, ni zlata ni srebra, nego izbavi i daj mi moju domovinu Sam, koja je sada, pošto je brata moga Polikrata Oret ubio, u vlasti roba našega. Nju mi daj bez krvoprolića i zarobljivanja«. — 141. Čuvši to Darije, pošalje vojsku s vodom Otanom, koji je bio jedan od sedmorice, te mu naloži, da izvrši, što je Silosont molio. I Otan pođe na more te spremi vojsku.

39. ZOPIR

(III 150—160)

150. Kad je pomorska vojska bila otišla na Sam, odmetnu se Babilonjani, pošto su se bili veoma dobro pripravili. Za vladanja magova i za bune sedmorice, u cijelo to nemirno vrijeme, pripravljali su se na podsjedanje. To su nekako kradom činili. A pošto su se očito odmetnuli, učine ovo. Osim matere izabere svatko još jednu ženu, koju je htio, iz svoje kuće, a ostale izvedu sve na jedno mjesto, te ih podave. Onu jednu izabrao je svatko za to, da bi mu jelo gotovila. A ostale su podavili, da im ne bi hrane potrošile. — 151. Saznavši Darije za to i sakupivši svu svoju moć, zavojšti na njih pa došavši do Babilona, stane podsjedati Babilonjane,⁷² koji nijesu ništa marili za podsjedanje. Penjući se na branike od zida, podsmijevali su se i podrugivali Dariju i vojsci njegovoj; i jedan od njih reče ove riječi: »Što sjedite tu, Perzijanci? — ne ćete li da odete? Jer tada ćete nas dobiti, kad se mazge omazge«. Tako je rekao taj Babilonjanin misleći, da se mazga ne će nigda omazgiti.

152. Pošto je već godina i sedam mjeseci prošlo, dosadi Dariju i cijeloj njegovoj vojsci, što nije mogla uzeti Babilona; a ipak je Darije sva lukavstva i sve načine protiv njih upotrebio; pa opet nije mogao uzeti Babilona. Osim drugih lukavstva upotrebio je i ono, kojim ih je Kir bio dobio. Ali Babilonjani su bili veoma na oprezu te ih nije mogao dobiti. — 153. Napokon se u dvadesetom mjesecu Zopiru, sinu Megabiza, koji je bio jedan od one sedmorice, koji su maga srušili. — toga Megabiza sinu Zopiru dogodi se evo ovaj znak. Jedna od mazgi, koje su mu hranu nosile, omazgi se. Kad mu se to javilo, i kad je sam Zopir vidio mašče, jer nije htio da vjeruje, zabrani onima, koji su ga vidjeli, da nikomu ne kažu, što se dogodilo, te stane o tom razmišljati. I po riječima onoga Babilonjanina, koji je u početku kazao, da kad se mazge omazge, tada će se tvrđava uzeti, po tim riječima činilo se Zopiru, da se Babilon može uzeti, jer je zacijelo po božjoj volji on tako kazao, i njemu se mazga omazgila. — 154. Budući da mu se činilo, da je Babilonu već suđeno, da bude uzet, pođe k Dariju te ga upita, da li mu je mnogo do toga, da Babilon uzme. Pa čuvši, da mu je mnogo do toga, stane razmišljati, kako bi ga on uzeo, da bi to njegovo djelo bilo; jer se kod Perzijanaca junaštva veoma cijene i uzvišuju čovjeka. Ali je vidio, da ga ne može nikakvim drugim načinom pokoriti, nego ako sam sebe nagrdi pa k Babilonjanima prebjegne. I nije mu bilo teško

⁷² Kako je Babilon bio zauzet, vidi o tom članak 16., gl. 191. Drugi put bio je zauzet g. 519. Kasnije se Babilon još jednom odmetnuo.

nagrditi se neizlječljivom grdinjom. Odreže naime nos i uši, ostriže nagrdno kosu, išiba se te pođe k Dariju. — 155. Dariju bude veoma žao, kad vidi najodličnijega čovjeka tako nagrđen, te skoči sa stolca pa zaviče i upita ga, tko ga je i zašto tako nagrdio. A on reče: »Nema čovjeka osim tebe, koji bi imao toliku moć te bi meni to učinio; niti je koji tuđin to učinio, kralju, nego ja sam sâm, ne mogući podnositi, da se Asirci Perzijancima podsmijevaju. A kralj odgovori: »Nesretni čovječe, najružnijem si djelu nadjenuo najljepše ime, gdje veliš, da si se onih radi, koji se podsmijevaju, neizlječljivo nagrdio. Hoće li se, luđače, zato, što si se nagrdio, neprijatelji prije predati? Nijesi li šenuo razumom, što si sam sebe nagrdio?« A on reče: »Da sam ti kazao, što hoću da učinim, ne bi mi bio dao. Zato sam to na svoju ruku učinio. Ne bude li dakle tvoje pomoći nedostajalo, uzet ćemo Babilon. Ja ću, naime, odmah prebjeći u grad i kazati, da si mi ti to učinio. I nadam se, da ću ih uvjeriti, da je tomu tako, i da ću dobiti vojske. A ti postavi deseti dan, pošto ja u grad uđem, tisuću momaka, za koje ti ne će biti žao, ako izginu, na vrata, koja se Semiramidina zovu. Potom opet sedmi dan od toga desetoga postavi ih dvije tisuće na vrata, koja se Ninska zovu. A od toga sedmoga dana čekaj dvadeset dana, a onda ih povedi opet četiri tisuće te ih postavi na vrata, koja se Haldejska zovu. A ni onima predašnjima ni ovima ne davaj nikakva oružja za obranu osim noževa; samo njih im daj. Odmah poslije toga dvadesetoga dana zapovjedi svoj ostaloj vojsci, da sa svih strana udari na grad. a Perzijance postavi na vrata, koja se Belova, i na ona, koja se Kisijska zovu. Ja se, naime, nadam, kad velika djela učinim, da će mi Babilonjani, kao što sve drugo, tako i ključe od vrata povjeriti. A što treba poslije toga činiti, bit će meni i Perzijancima na brizi«.

156. Naručivši mu to pođe k vratima obzirući se, kao da je uistinu prebjeg. Videći ga ljudi s tornjeva, koji su na toj strani stražu čuvali, sidu brzo pa, otvorivši malo jedno krilo vratno, upitaju ga, tko je i što ište. A on im kaže, da je Zopir i da dolazi kao prebjege k njima. Čuvši to, odvedu ga vratari k općinskom vijeću babilonskomu. A kad dode onamo, stane jadikovati govoreći, da mu je Darije učinio ono, što je on sam sebi učinio, a učinio mu je zato, što ga svjetovao, neka vojsku kući vodi, jer se nije našao nikakav put, da bi se grad uzeo. »A sada sam«, reče, »došao vama Babilonjanima na najveću korist, a Dariju i vojsci njegovoj i Perzijancima na najveću štetu; jer me nije zabadava tako nagrdio. Ja znam sve putove njegovih osnova«.

157. Tako je govorio. A Babilonjani videći čovjeka, koji je kod Perzijanaca bio najodličniji, bez nosa i usiju, puna masnica i krvlju

okaljana, pomisle, da zacijelo istinu govori i da im je došao u pomoć, te su bili spremni povjeriti mu ono, što je zahtijevao. Zahtijevao je pak vojske. A kad je to od njih dobio, radio je onako, kako se bio s Darijem dogovorio. Deseti dan izvede vojsku babilonsku te opkoli onu tisuću momaka, za koje je Dariju naručio, neka ih najprije postavi, pa ih poubija. Vidjevši Babilonjani, da se njegova djela s riječima podudaraju, veoma su se radovali te su bili spremni činiti sve po njegovoj volji. A on počeka određene dane te izabere opet Babilonjana, koje izvede, pa poubija one dvije tisuće Darijevih vojnika. Vidjevši i to djelo, Babilonjani imali su svi Zopira na jeziku hvaleći ga. A on počeka opet određene dane te izvede Babilonjane na određeno mjesto pa opkoli i poubija one četiri tisuće. A kad je i to učinio, bio je Zopir Babilonjanima sve, i oni ga učine zapovjednikom vojske i čuvarom zida. — 158. A kad je Darije po dogovoru sa svih strana jurišao na zid, tada je Zopir cijelo svoje lukavstvo pokazao. Babilonjani se popnu na zid te stanu odbijati Darijevu vojsku, koja je jurišala, a Zopir otvori vrata, koja se Kisijska, i ona, koja se Belova zovu, te pusti Perzijance u grad. Koji su Babilonjani opazili, što se dogodilo, utekli su u hram Zeusa Bela; a koji nijesu opazili, ostali su svaki na svom mjestu, dok nijesu i oni vidjeli, da su izdani.

159. Tako se Babilon po drugi put uzeo. A kad je Darije Babilonjane svladao, poruši najprije njihov zid oko grada i istavi sva vrata, jer kad je prije Kir Babilon uzeo, nije učinio ni jedno ni drugo. Onda Darije do tri tisuće najodličnijih ljudi nabije na kolje, a ostalim Babilonjanima dopusti, da u gradu nastavaju. A da bi Babilonjani imali žena, da im se ne bi rod zatro, (jer su Babilonjani svoje žene, kao što je u početku i spomenuto, podavili bojeći se za hranu) evo što Darije učini. On zapovjedi susjednim narodima, da dopreme u Babilon žena, i to koliko koji, te se svega pedeset tisuća žena sabralo. Od tih su se žena rodili sadašnji Babilonjani.

160. A Zopira po Darijevu sudu nije nitko od Perzijanaca u junaštvu prestigao, ni od kasnijih ni od predašnjih, osim jedinoga Kira. Jer s njim se još nijedan Perzijanac nije usudio isporučiti. I veli se, da je Darije često kazao, da bi volio, da Zopir nije nagrđen, nego da bi dvadeset Babilona k tomu jednomu dobio. A poštovao ga je veoma. Svake bi mu godine dao darova, koji se kod Perzijanaca najvećma cijene, i Babilon mu je dao, da upravlja njim, a da mu ne šalje poreza, sve do njegove smrti, i ktome još koješta. Toga je Zopira sin Megabiz, koji se u Egiptu s Atenjanima i njihovim saveznicima bio. A toga je Megabiza sin Zopir, koji je iz Perzije u Atenu prebjegao.

40. ARISTIJA

(IV 14. 15)

14. Za Aristiju⁷³ kažu, da u rodu nije ni za kojim građaninom zaostajao. Jednoć pođe on u Prokonesu⁷⁴ u valjaonicu pa umre u njoj, a valjar zaključa svoju radionicu te pođe to javiti mrtvačevim rodacima. A kad se već raznio glas po gradu, da je Aristija umro, opre se onima, koji su to kazivali, čovjek Kizičanin, koji je došao iz grada Artake, pripovijedajući, da se sastao i govorio s njim na putu u Kizik. Tako se taj čovjek opirao, a rođaci mrtvačevi dođu k valjaonici s onim, što je bilo potrebno, da ga sahrane. Ali otvoriši kuću, ne nađu Aristiju ni mrtva ni živa. Istom sedme godine poslije toga pojavi se on opet u Prokonesu i spjeva onu pjesmu, koju sada Heleni pjesmom o Arimaspima zovu, a spjevavši je nestane ga po drugi put. — 15. To se u tim gradovima pripovijeda; a za ovo znam, da se Metaponćanima u Italiji dogodilo dvjesta četrdeset godina, otkad je Aristije po drugi put nestalo, kao što sam ja u Prokonesu i u Metapontu izračunao. Metaponćani kažu, da im se sam Aristija prikazao u zemlji i kazao, neka Apolonu žrtvenik sagrade i kip do njega postave, koji neka se zove kipom Aristije⁷⁵ Prokonešanina. Apolon je, naime, od svih Italijana samo k njima došao, a on ga je pratio; sada je Aristija, a tada, kad je pratio boga, bio je gavran.⁷⁶ To rekavši iščezne, a Metaponćani pošalju u Delfe pitati boga, što znači prikaza toga čovjeka. Pitija im odgovori, neka slušaju prikazu, jer će im biti na korist, ako je poslušaju. I oni prihvate to te izvrše. I sada stoji kip, koji se zove kip Aristijin, upravo do žrtvenika Apolonova, a oko njega rastu lovoričke; žrtvenik pak stoji na trgu. Toliko neka bude o Aristiji rečeno.⁷⁷

⁷³ Aristija, sin Kaistrobijev, iz ostrva Prokonesa u Propontidi pohodio je razne narode na sjevernoj obali Crnoga mora i prikazao njihove običaje u pjesmi »O Arimaspima«. Aristijina pjesma, koju je Herodot čitao, izgubila se posve.

⁷⁴ Prokones je otok na Propontidi s glasovitim kamenolomima mramora; sada Marmora.

⁷⁵ Ovdje je Aristija (Ἀριστέας) identificiran s Aristejem (Ἀρισταῖος) sinom Apolonovim, čuvarom poljodjelstva i stočarstva.

⁷⁶ Gavran je bio Apolonu posvećen.

⁷⁷ Ta priča opominje na Pitagorin nauk o metempsihozi, t. j. o seobi duša ljudskih u različne životinje. Metapont je pored Krotona (u Italiji) bio glavno sjelo Pitagorina nauka.

41. SKITSKI OBIČAJI

(IV 60. 61. 64. 67. 68. 70. 73)

60. Žrtve prinosе Skiti istim načinom ma kojemu bogu i ma kakve bile bez razlike, i to ovako. Žrtvena životinja stoji svezanih prednjih nogu, a prinosnik, koji stoji za životinjom, potegne za kraj konopa te je obori, i dok životinja pada, priziva on boga, kojemu prinosi žrtvu; potom joj metne zamku oko vrata pa turivši štap u nju kreće i davi životinju, a da ne zapali vatre niti je osveti niti izlije naljeva. A kad je zadavi i oguli, stane je kuhati. — 61. Budući da ima u skitskoj zemlji veoma malo drva, kuhaju meso ovako. Kad ogule žrtvene životinje, izvade im kosti iz mesa: onda pomeću meso u kotlove, kakvi su kod njih u običaju, ako ih imaju; ti su kotlovi najvećma nalik na lezbičke vrčeve, samo su mnogo veći; zatim zapale pod njima kosti životinjske te kuhaju meso. Ako li nemaju kotla, a oni pomeću sve meso u trbuh životinji te priliju vode pa zapale kosti pod njom. Kosti gore veoma dobro, a u trbuh ide lako meso bez kosti. I tako vò sam sebe kuha, i ostale životinje također. A kad je meso skuhanо, baci onaj, koji prinosi žrtvu, prvine mesa i dreba od sebe. Prinosе pak osim ostale stoke ponajviše konje.

64. Ratni su običaji njihovi evo ovakvi. Kad Skit prvoga čovjeka ubije, pije krvi njegove. A koliko ih u boju poubija, toliko glava donese kralju svomu. Jer tko donese glavu, dobije dio plijena, koji zaplijene, a tko je ne donese, ne dobije ga. Oguli je pak ovako. Prorézavši kožu oko ušiju unaokolo uzme glavu te je istrese; onda ostruže volovskim rebrom meso s kože te je stane strojiti rukama, a kad je ustroji, upotrebljava je za ručnik; i objesi je o uzde konju, kojega sam jaše, pa se gizda. Jer tko ima najviše ručnika od kože, onaj se drži za najboljega čovjeka. A mnogi prave od tih koža i haljine, sašivajući ih kao i kozie kože. Drugi opet gule s desnica ubijenih neprijatelja kožu zajedno s noktima te prave tuncima korice. Čovječja je dakle koža i debela i svijetla, svjetlija i bjelja gotovo od svake druge kože. A gdje koji i cijele ljude ogule te razapnu kože na drvima pa ih na konjima sa sobom nose. Takav je običaj u njih.

67. Vračara ima u Skita mnogo, koji vraćaju u vrbovo prućе, i to evo ovako. Donesavši velike svežnjeve prućа metnu ih na zemlju te ih razvrgnu. Onda polažu prut za prutom te vraćaju; govoreći to, sabiraju opet prućе te ga iznova prut do pruta polažu. To im

je vraćanje od otaca. A Enari mužoženci kažu, da im je Afrodita vračarstvo dala. Jer oni vraćaju u lipov lik. Rascijepivši lipu na troje opleću joj lik oko svojih prsta, a onda ga raspleću te vraćaju. — 68. Oboli li skitski kralj, pošalje po tri najuglednija vračara, koji pomenutim načinom vraćaju. I ponajviše kažu, da se ovaj ili onaj kraljevskim ognjištima krivo zakleo, i napominju kojega pučanina imaju na umu. A kraljevskim se ognjištima zaklinju Skiti naročito tada, kad hoće da se najvećom zakletvom zakunu. Onaj dakle, za kojega kažu, da se krivo zakleo, bude uhvaćen i doveden. I kad dođe, okrive ga vračari, da njihovo vraćanje pokazuje, da se kraljevskim ognjištima krivo zakleo, i zato je kralj obolio. A on poreče, da bi se bio krivo zakleo, pa se stane tužiti. Onda pošalje kralj po druge vračare, i to po dva puta toliko. Ako ga i oni vraćajući okrive, da se krivo zakleo, odrube mu odmah glavu, a imutak njegov dobiju prvi vračari. Odriješe li ga vračari, koji kasnije dođu, pozovu se drugi vračari, a za njima opet drugi. Ako većina njih toga čovjeka odriješe, treba da prvi vračari sami poginu.

70. Vjeru hvataju Skiti evo ovako, kad je s kim hvataju. U velik zemljan pehar naliju vina i krvi onih, koji vjeru hvataju, ubodavši šilom ili narezavši nožem malco kožu, a zatim umoče u čašu mač i strijele i sjekiru i koplje. Učinivši to, stanu se teško zaklinjati, a onda piju i sami oni, koji hvataju vjeru, i najodličniji od pratilaca njihovih.

73. A kad tko umre, voze ga najbliži rođaci na kolima oko priatelj; i svatko ih primi i počasti pratioce, i mrtvaca ponudi svačim tako isto, kao i ostale. Četrdeset dana voze se tako ljudi, a onda se pokopaju. Nakon pokopa pak očišćaju se.

42. ZALMOKSIS

(IV 94—96)

94. Geti, koji su najhrabriji i najmirniji od Tračana, drže, da ne umiru, nego da ide onaj, koji pogine, k bogu Zalmoksisu, kojega gdiekoji Gebeleizisom zovu. A svake pete godine izaberu ždrijehom nekoga, kojega pošalju kao poslanika k Zalmoksisu naručujući mu, što od boga mole; a evo kako ga pošalju. Jedni stanu u vrstu držeći tri koplja, a drugi uhvate onoga, koji se šalje k Zalmoksisu, za ruke i noge te ga dignu uvis pa spuste na koplja. Probode li se te umre, čini im se, da im je bog milostiv; ako li ne umre, okrive poslanika, da je kukavica, te mjesto njega pošalju drugoga. Naručuju mu pak,

kad je još živ. Ti isti Tračani strijeljaju, kad grmi i sijeva, uvis prema nebu te prijete bogu, i drže, da nema nikakva drugog boga osim njihova. — 95. Ali kako sam ja čuo od Helena, koji na Helespontu i na Pontu nastavaju, taj je Zalmoksis bio čovjek i rob Pitagore, sina Mnesarhova, Samljanina. Tu je, oslobodivši se, velik imutak stekao pa otišao u svoju domovinu. A Tračani su kukavno živjeli i nerazumni bili; zato je taj Zalmoksis, koji je poznao život jonski i običaje, koji nijesu bili za Tračane, kako se družio s Helenima i s Pitagorom, koji nije bio najmanji mudrac helenski, taj je Zalmoksis spremio dvor, u kojem je dočekivao najodličnije građane te ih gostio i učio, da ne će ni on ni njegovi ni potomci njihovi nigda umrijeti, nego će doći na takvo mjesto, gdje će vječno živjeti i svako dobro uživati. Ali dok je on činio ono, što je spomenuto, i to govorio, gradio je podzemsku sobu. A kad je soba bila gotova, iščezne između Tračana te siđe dolje u podzemsku sobu, gdje je boravio tri godine. I oni su čeznuli za njim i žalili ga, kao da je mrtav. A četvrte se godine pojavi Tračanima, i tako su vjerovali, što im je Zalmoksis kazivao. To je, kažu, učinio. — 96. A ja, što se toga i podzemске sobe tiče, niti ne vjerujem niti pravo vjerujem, nego mislim, da je taj Zalmoksis mnogo godina prije Pitagore živio. Ali bilo da je bio koji čovjek Zalmoksis, bilo da je on domaći bog getski, o njemu ništa više.

43. AMAZONKE

(IV 21. 110—117)

21. Preko rijeke Tanaisa nije više skitska zemlja, nego prvi dio pripada Sauromatima, koji nastavaju od zatona Meotskoga prema sjeveru petnaest dana hoda u zemlji, u kojoj ne raste ni divlje ni pitomo drveće. Više njih u drugom dijelu nastavaju Budini u zemlji, koja je sva kojekakvim drvećem zarasla.

110. A o Sauromatima se evo ovo pripovijeda. Kad su Heleni s Amazonkama ratovali — Amazonke zovu Skiti Oiorpata, što znači u helenskom jeziku ubilice muževa, jer oior znači muž, a pata ubijati — tada su, pripovijeda se, Heleni pobijedivši u boju na Termodontu⁷⁸ na tri broda odvezli sve Amazonke, koliko su ih god mogli živih uhvatiti, ali na moru navale Amazonke na ljude te ih pobacaju s brodova. Nego budući da nijesu poznavale brodova niti su znale upotrebljavati vesla ni jedra ni krmu, gonio ih

⁷⁸ Termodont je rijeka u Kapadokiji, koja utječe u Crno more.

Ratovanje Helena s Amazonkama

je val i vjetar. Tako dođu u Meotsko jezero⁷⁹ i u mjesto Kremne, koje je u zemlji slobodnih Skita. Tu se Amazonke iskrcaju te zapute u zemlju, gdje je bilo ljudskih naselja. I prvo konjsko stado, na koje su se namjerile, zaplijene i razdijele među se pa stanu na tim konjima plijeniti po skitskoj zemlji. — 111. Skiti nijesu mogli razumjeti te stvari, jer nijesu poznavali ni jezik njihov ni odijelo ni pleme, nego im je bilo začudo, otkud su došle; pa držeći, da su to mladi ljudi, pobiju se s njima. A dokopavši se poslije bitke mrtvaca, vide, da su žene. I vijećajući odluče, da ih nitko ne će više ubijati, nego će k njima poslati najmlađih između sebe po prilici toliko, koliko je i njih bilo. Ti neka stanu blizu njih pa čine, što budu i one činile. Ako li ih budu gonile, neka se ne biju s njima, nego bježe. A kad prestanu, neka opet dođu pa stanu blizu njih. To su odlučili Skiti, jer su htjeli, da bi im djece rodile. — 112. Mladići otiđu te učine onako, kako im je naloženo bilo. A Amazonke, vidjevši, da nijesu ni za kakvu prijevaru došli, puste ih u miru. I svaki se dan jedna vojska drugoj bliže primicala. Imali pak nijesu ni mladići, kao i Amazonke, ništa osim oružja i konja, nego su se, kao i one, hranili lovom i plijenom. — 114. Napokon se obje vojske slože te su zajedno živjeli, i svaki je imao za ženu onu, kojoj je prvi put obljubio lice. Jeziku se žena muževi nijesu mogli naučiti, ali žene su jezik muževa razumjele. A kad su se razumjeli, progovore muževi Amazonkama ovako: »Mi imamo roditelje i blaga imamo. Zato ne živimo više duže ovako, nego idimo u svoj narod te živimo ondje! A žena ne ćemo imati drugih nego vas«. A one odgovore na to: »Mi ne bismo mogle živjeti s vašim ženama, jer u nas nije isti običaj, kao u njih. Mi strijeljamo i bacamo koplja i jašemo, a ženskih posala ne razumijemo. A vaše žene ne čine ništa od toga, što smo nabrojile, nego ostaju na kolima te obavljaju ženske poslove, a u lov ne idu ni ikud drugud. Ne bismo se dakle mogle s njima

⁷⁹ Meotsko jezero = Azovsko more.

slagati. Nego ako hoćete, da vam budemo žene i da se pravedni pokažete, idite k roditeljima, uzmite svoj dio imutka, te dođite pa živimo samo za se!« — 115. Mladići ih poslušaju te učine tako. A kad se s dijelom imutka, koji im je pripadao, vrate k Amazonkama, progovore im žene ovako: »Mi se bojimo i plašimo, što moramo živjeti u ovom kraju, gdje smo vam otele oce i vašu zemlju veoma oštetile. Nego kad hoćete, da vam budemo žene, zajedno s nama učinite ovo! Otidimo iz ove zemlje pa se naselimo s one strane rijeke Tanaisa!⁸⁰ — 116. Mladići ih poslušaju i to te prijedu Tanais pa putujući tri dana od Tanaisa prema istoku, a tri od Meotskoga jezera prema sjeveru, dođu u onaj kraj, u kojem sada nastavaju, te se nasele ondje. I zato sauromatske žene žive po starom običaju, i u lov izlaze na kojima zajedno s muževima, a i bez muževa, i u rat polaze i oblače se onako, kao i muževi. — 117. Jezikom govore Sauromati skitskim, ali pokvarenim od starine, jer mu se Amazonke nijesu bile dobro naučile. Kod ženidbe se drže evo ovoga običaja. Nijedna se djevojka ne udaje, dok ne ubije neprijatelja. Gdje koje ostare i umru, a da se nijesu udale, jer ne mogu zakona izvršiti.

Amazonka

44. SKITSKA RATNA VARKA

(IV 102. 120. 125—128. 131. 132)

Kad je Darije zauzeo Babilon, zavojšti na Skite, da im se osveti, što su g. 633. za kralja Kijaksara provaliti u Mediju te pobili u boju one, koji su im na put stali, i tako počeli nepravdu.

102. Vidjevši Skiti, da sami ne mogu odoljeti Darijevoj vojsci u pravom boju, (120) odluče ne zametati prave bitke, nego ustupati i uzmicati pa studence, mimo koje bi prolazili, i izvore zasipati i travu iz zemlje čupati, i podijeliti se na dvoje.

125. A kad Darije, idući što je najbrže mogao, sa svojom vojskom u Skitiju dođe, namjeri se na oba druga dijela Skita i pođe

⁸⁰ Tanais je Don.

za njima, a oni su uzimali tako, te su uvijek jedan dan puta pred njim bili. I budući da Darije nije prestao od potjere, bježali su Skiti, kao što je bilo odlučeno. — 126. A kad je to dugo trajalo te nije htjelo da prestane, pošalje Darije konjanika k skitskomu kralju Idantirsu te mu poruči evo ovo: »Čudnovati čovječe, što uvijek bježiš, kad možeš jedno ili drugo činiti? Ako misliš, da si dosta jak, da se svojom silom opreš, a ti stani te ostavi tumananje pa se bori. Ako li vidiš, da si preslab, a ti opet ostavi bijeg te donesi svomu gospodaru zemlje i vode⁸¹ na dar pa dođi k njemu na razgovor«. — 127. Na to mu skitski kralj Idantirso otporuči ovo: »Ja radim ovako, Perzijanče! Niti sam igda prije pred kojim čovjekom od straha pobjegao, niti sada pred tobom bježim. I ništa nijesam učinio, što ne bih i u miru obično činio. A zašto ne ću odmah da se bijem s tobom, i to ću ti kazati. Mi niti imamo gradova niti su nam polja zasijana, te nijesmo u strahu za njih, da će se uzeti ili poharati; zato se ne trebamo žuriti, da se pobijemo s vama. Ako li svakako hoćete, da brzo do toga dođe, eno vam grobova naših otaca! Potražite ih i kušajte ih raskopavati pa ćete vidjeti, hoćemo li se za grobove s vama boriti ili ne ćemo. Prije pak, ako nam se ne sviđa, ne ćemo se biti s tobom. Toliko o boju. A za gospodare svoje držim samo Zeusa, svoga oca, i Hestiju, skitsku kraljicu. Tebi ću pak mjesto zemlje i vode poslati takve darove, kakvi ti pripadaju; a što si kazao, da si moj gospodar, to ćeš mi skupno platiti«.

128. Poslanik ode, da dojavu to Dariju, a kraljevi skitski čuvši za ropstvo planu gnjevom. Onaj dio, koji se bio sa Sauromatima združio, i kojemu je bio na čelu Skopasis, pošalju k Jonjanima, koji su most preko Istra čuvali,⁸² da se s njima dogovaraju; a oni, koji su ostali, odluče, da ne će više amo tamo voditi Perzijanaca, nego kad god po žito pođu, navalit će na njih. Vrebajući dakle vojnike Darijeve, kad bi po žito pošli, učinili bi onako, kao što su bili odlučili. I konjanici bi skitski svaki put pobili konjanike perzijanske, koji bi pribjegli k pješacima, i pješaci bi im pomogli; a Skiti bi se, protjeravši konjanike, vratili bojeći se pješaka. I po noći su Skiti tako provaljivali.

131. Napokon zapadne Darije u oskudicu. A skitski kraljevi, saznajući to, pošalju po poslaniku Dariju na dar pticu, miša, žabu i pet strijela. Perzijanci upitaju poslanika, što znače ti darovi. A

⁸¹ Zemlje i vode se davalo u znak predaje.

⁸² Most preko Istra, kojim je prešla Darijeva vojska, sagradili su Jonjani. Njega je, po kraljevoj zapovijedi, valjalo čuvati šezdeset dana. Ako se vojska za to vrijeme ne bi vratila, slobodno im je otploviti u domovinu. Isp. Herodot IV 98.

on im odgovori, da mu ništa drugo nijesu naložili, nego da preda pa što prije može otići; sami Perzijanci neka pogode, što ti darovi znače, ako su mudri. — 132. Čuvši to, stanu se Perzijanci domišljati. Darije je mislio, da mu Skiti daju sebe i zemlje i vode, tumačeći darove ovako: miš živi u zemlji te se hrani istim plodom, kao i čovjek, žaba živi u vodi, ptica je najvećma nalik na konja, a sa strijelama predaju mu svoju obranu. To je kazao Darije; ali tomu se opirao Gobrija, jedan od one sedmorice, koji su maga svrgli, tumačeći darove ovako: »Ako vi, Perzijanci, ne postanete ptice te ne poletite k nebu, ili miševi te se ne zavučete u zemlju, ili žabe te ne poskačete u jezera, ne ćete se vratiti natrag, nego će vas ove strijele pogoditi«.

45. TRAČKI OBIČAJI

(V 3—8)

3. Trački je narod poslije indskoga najveći na svijetu. Kad bi imao jednoga gospodara ili kad bi bio složan, bio bi nepredobitan i kudikamo najjači od svih naroda po mom mišljenju. Ali to nije moguće i teško da će se igda dogoditi, pa zato i jesu slabi. Imena imadu mnoga, u svakom kraju drugo. Ali u običajima se svi posve podudaraju osim Getâ, Traužana i onih, koji više Krestonjana⁸³ nastavaju. — 4. Što rade Geti, koji vjeruju u besmrtnost, kazao sam već. Traužani vrše ostalo sve, kao i ostali Tračani, a kod rođenja i smrti rade evo ovo. Kad se tko rodi, sjednu rođaci oko njega te stanu jadikovati, koliko mu nevolja valja podnijeti, kad se rodio, nabrajajući sve ljudske nevolje. A kad tko umre, zakopaju ga uz šalu i radost spominjući, kolikih se nevolja izbavio i da je u potpunom blaženstvu. — 5. A oni, koji više Krestonjana nastavaju, rade ovako. Svatko ima mnogo žena. I kad tko umre, stanu se žene njegove ljuto pripraviti, a prijatelji se njihovi živo starati za to, koju je od njih muž najvećma ljubio. A onu, koja dobije tu čast te se odabere, stanu blagoslivati ljudi i žene, a najbliži je rođak zakolje nad grobom i onda se zakopa zajedno s mužem. A ostale se žaloste, jer im je to najveća sramota.

6. A kod ostalih je Tračana taj običaj, da djecu prodavaju u tuđinu. Djevojaka ne čuvaju, nego dopuštaju, da se druže s muškarcima, s kojima ih je volja. Ali žene čuvaju veoma, i od rodi-

⁸³ Krestonjani su po mišljenju Herodotovu ostatak starih Pelazga. Isp. Herodot I 57.

telja ih kupuju za velike novce. Izbodenu biti drži se za plemenito, ne biti izbodenu za neplemenito.⁸⁴ Bez posla biti najdičnije je, zemlju težiti najsramočnije. Od rata i plijena živjeti najdičnije je. — 7. To su najznamenitiji običaji njihovi. A bogove poštuju samo ove: Aresa, i Dionisa i Artemidu. Ali kraljevi njihovi, suprotno ostalim građanima, poštuju Herma najvećma od svih bogova i zaklinju se samo njim i kažu, da su Hermovi potomci. — 8. Bogataši se njihovi zakopavaju ovako. Tri dana izlože mrtvaca i oplaču ga, a onda zakolju kojekakve žrtve te se goste. Zatim ga spale ili inače zakopaju u zemlju te naspu grob pa započnu kojekakve igre, kod kojih su najveće nagrade za dvoboj prema njegovoj vrsti. Tako zakopavaju Tračani mrtve.

46. RADL JIVA PEONJANKA

(V 12—15)

12. Pigres i Mantija, ljudi Peonjani,⁸⁵ koji su htjeli da budu vladaoci peonski, dođu u Sard, kad je Darije prešao u Aziju, i dovedu sa sobom svoju sestru, koja je bila velika i lijepa. Tu dočekaju zgodu, kad je Darije sjedio na sudu pred lidskim gradom, te učine evo ovo. Sestru nakite što su ljepše mogli te je pošalju po vodu sa sudom na glavi, a rukom je vodila konja i predivo prela. Kad je tako prolazila, bude Darije na nju pozoran, jer ono, što je radila, nije bio ni perzijski ni lidski ni ikojega naroda azijskog običaj. A bivši pozoran na nju, pošalje nekoliko kopljanika, da vide, što će s konjem raditi. I oni pođu za njom. A kad ona dođe na vodu, napoji konja, a onda napuni sud vodom te prođe istim putem, i na glavi je nosila vodu, a rukom je vodila konja i vreteno je vrtjela. — 13. Darije se začudi onomu, što je čuo od uhoda i što je sam vidio, pa zapovjedi, da je preda nj dovedu. A kad je dovedu, dođu i braća njezina, koja su daleko to gledala. I na pitanje Darijevo, otkud je ona, odgovore mladići, da su Peonjani, a ona je njihova sestra. Onda ih upita, kakvi su ljudi Peonjani i gdje prebivaju i zašto su došli u Sard. A oni mu stanu kazivati, da su došli, da mu se predadu, a Peonija je na rijeci Strimonu, a Strimon⁸⁶ je nedaleko od Helesponta, a oni su potomci trojanskih Teukrana.⁸⁷

⁸⁴ Tetoviranje spominje i Ksenofont u *Anabazi* V 4, 32.

⁸⁵ Peonjani su narod razgranjen po Makedoniji i Trakiji.

⁸⁶ Strimon je rijeka u Trakiji, sada Struma.

⁸⁷ Po svjedočanstvu Herodotovu (VII 20) provalili su Teukrani i Mižani prije trojanskoga rata u Evropu te utemeljili naselje na Strimonu. Pigres i Mantija hoće dakle Dariju da dokažu, da su Peonjani njegovi stari podložnici, jer su iz Azije u Evropu prešli.

A kad mu sve to iskažu, upita ih, da li su ondje i sve žene tako radljive. I oni mu s veseljem i to potvrde, da je tako; ta zato su to i učinili. — 14. Onda Darije napiše list Megabazu,⁸⁸ kojega je u Trakiji za vojvodu ostavio, te mu zapovjedi, da Peonjane iz njihovih prebivališta podigne i k njemu dovede, i njih i djecu i žene njihove. I odmah pohiti konjanik s tom viješću na Helespont, gdje se preveze na drugu stranu, te preda list Megabazu. A kako ga ovaj pročitao, pribavi provodiča iz Trakije te udari na Peoniju. — 15. Čuvši Peonjani, da Perzijanci na njih idu, sakupe se te im pođu u susret k moru misleći, da će Perzijanci s te strane kušati da provalje. Peonjani su dakle bili spremni, da se Megabazovoj vojsci opru. Ali Perzijanci čuvši, da su Peonjani na okupu i da prilaz s morske strane čuvaju, krenu s provodičima gornjim putem te udare, a da Peonjani nijesu opazili, na gradove njihove, u kojima nije bilo ljudi. Pa kako su na prazne gradove udarili, lako ih uzmu. A Peonjani, kad su čuli, da su gradovi uzeti, odmah se rasprše te krenu svaki svojoj kući pa se predaju Perzijancima i budu iz svojih prebivališta podignuti i u Aziju odvedeni.

47. PERZIJSKI POSLANICI U MAKEDONIJI

(V 17—21)

17. Pokorivši Peonjane pošalje Megabaz poslanike u Makedoniju, sedam Perzijanaca, koji su poslije njega bili najodličniji u vojsci. — 18. Kad su Perzijanci, koji su bili k Aminti poslani, k njemu došli i preda nj izišli, zaištu za kralja Darija zemlje i vode. A on im to obeća i pozove ih na čast, pa pripravivši sjajnu gozbu, počasti Perzijance kao prijatelje. A kad je bilo poslije gozbe, kažu Perzijanci natpijajući se: »Domaćine Makedonče, kod nas je Perzijanaca običaj, kad veliku gozbu pripravljamo, da tada i inoče i vjenčane žene za stô dovodimo. Kad si nas dakle ljubazno dočekao i sjajno nas častiš pa i zemlje i vode kralju Dariju daješ, učini po našem običaju«. Na to reče Aminta: »Perzijanci, kod nas nije taj običaj, nego da su ljudi odijeljeni od žena. Ali kad vi, koji ste gospodarili, ištete, bit će vam i to«. Rekavši to, pozove Aminta žene. I one dođu na poziv te posjedaju jedna do druge nasuprot Perzijancima. Perzijanci pak vidjevši lijepe žene, reku Aminti, da to, što

⁸⁸ Poslije povratka iz Skitije otide Darije sam na brodu u Aziju, a zapovjednikom ostavi u Evropi Perzijanca Megabaza, da pokorava primorska plemena i grčke naseljenike, koji nisu htjeli da budu pod međskom vlašću.

je učinio, nije nipošto mudro; bolje bi bilo, da žene uopće nijesu došle, nego što su dôšle, ali ne sjede do njih, nego nasuprot njima na bolest njihovim očima. I Aminta im od sile reče, neka sjednu do njih. Žene poslušaju, a Perzijanci, kako su se bili odviše napili vina, stanu ih odmah za prsi hvatati, a gdje koji ih se usudio i ljubiti. — 19. Aminta je to mirno gledao, makar je teško podnosio, jer se odviše bojao Perzijanaca. Ali Amintin sin, Aleksandar, koji je bio nazočan te je to gledao, budući mlad i ne poznavajući nevolja, nije se mogao više uzdržati, nego reče, gnjeveći se, Aminti: »Oče, ti se pokori starosti te otiđi pa počivaj i okani se pića, a ja ću ostati tu i sve, što treba, gostima davati«. Na to reče Aminta, koji je razumio, da ima Aleksandar nešto na umu: »Sine, razumijem tvoje riječi, jer si gnjevan; ti hoćeš, kad se ja udaljim, nešto zla da učiniš. Ja te dakle molim, da ništa zla ne učiniš ovim ljudima, da nas ne upropastiš, nego gledaj mirno, što biva. A što veliš, neka ja otiđem, slušat ću te«. — 20. Kad je Aminta nakon te molbe otišao, reče Aleksandar Perzijancima: »Gosti, sa ženama ovima sasvim vam je prosto činiti, što vas je volja, hoćete li svima da ljubite lice ili ma kojima od njih. To stoji do vas samih. Sada pak, budući da već dolazi vrijeme počinka i vidim, da ste se dobro no nakitili vina, pustite ove žene, ako vam je milo, da se okupaju, a onda ćete ih natrag dobiti«. Te su riječi bile po volji Perzijancima; a kad su žene izišle, pošalje ih Aleksandar u ženske sobe. Nato obuče golobradih ljudi toliko na broj, koliko je žena bilo, u njihove haljine te im dade noževe pa ih dovede unutra i reče Perzijancima: »Perzijanci, doista ste cijelom čašću počašćeni; sve, što smo imali, i osim toga, što smo god naći i dati vam mogli, sve smo vam dali; pa i ovo, što je najveće od svega, matere svoje i sestre prepuštamo vam, da sasvim vidite, da vas poštujemo onako, kako zaslužujete, i da javite kralju, koji vas je poslao, da vas je Helen, namjesnik njegov u Makedoniji,⁸⁹ lijepo dočekaio i stolom i posteljom.« Rekavši to, posadi Aleksandar uz svakoga Perzijanca po jednoga Makedonca, kao da je žena. A ovi su ih, kad su ih se htjeli Perzijanci da mašaju, poubijali. — 21. Tako su poginuli i oni i družina njihova. Jer s njima su bila i kola i sluge i velika svakakva priprema. Sve je iščezlo zajedno sa svima njima. Nedugo zatim stali su Perzijanci te ljude brižno tražiti, no Aleksandar ih lukavo utiša davši im mnogo novaca i sestru svoju, kojoj je bilo ime Gigeja. To je dao Aleksandar Perzijancu Bubari, koji je bio na čelu onima, koji su tražili poginule. Tako se smrt tih Perzijanaca zabašurila.

⁸⁹ Aleksandar zove svoga oca namjesnikom perzijskoga kralja, da bi se kod Perzijanaca još većma udvorio.

48. ARISTAGORA U SPARTI

(V 49—51)

Perzijske je ratove potaknuo ustanak jonskih gradova. Vođa ustanka, miletski vladalac Aristagora, tražio je pomoć u Sparti, a kad su ga Spartanci protjerali, obratio se na Atenjane.

49. Aristagora, vladalac miletski, došao je dakle u Spartu, kad je Kleomen vladao. I idući k njemu na dogovor imao je, kao što Lakedemonjani kažu, mjedenu ploču, na kojoj je bio okrug čitave zemlje urezan i čitavo more i sve rijeke.⁹⁰ A došavši k njemu stane mu ovako govoriti: »Kleomene, ne čudi se, što sam se požurio te sam ovamo došao; jer stvari stoje ovako. Što su jonski sinovi robovi, a ne slobodni, sramota je i žalost za nas same, a od ostalih najpače za vas, jer ste na čelu Heladi. Zato, tako vam bogova helenskih, izbavite Jonjane iz ropstva, koji su ljudi vaše krvi. A lako vam može to za rukom poći. Jer barbari nijesu bojevnici, a vi ste u vojevanju prvi, što se junaštva tiče. Boj je njihov ovaki: luk i kratko koplje. U boj idu u gaćama i s kapom na glavi.⁹¹ Tako ih je lako svladati. Pa i blaga imadu stanovnici one zemlje, koliko ga drugi svikoliki nemaju, najprije zlata pa srebra i mjedi i šarena odijela i stoke i roblja. To možete sve, ako vas je volja, sami imati. Nastavaju pak jedni do drugih, kao što ću ti ja pokazati, do Jonjana evo Liđani, koji nastavaju u plodnoj zemlji te imaju premnogo novaca«. Tako govoreći pokazivao je na okrug zemaljski, koji je sa sobom imao na ploči urezan. »A Liđana«, nastavi Aristagora svoje kazivanje, »drže se evo na istoku Frižani, koji su najbogatiji na stoci i na poljskim plodinama od svih, za koje ja znam. Frižana se drže Kapadočani, koje vi Sircima zovete. Njihovi su susjedi Kiličani, koji dopiru do ovoga mora, u kojem je evo otok Kipar. Oni plaćaju kralju pet stotina talanata godišnjega danka. Kiličana se evo drže Armenjani, koji su također na stoci bogati, a Armenjana Matijenci, koji evo u ovoj zemlji prebivaju. Njih se evo drži zemlja Kisijska, u kojoj je evo na rijeci Hoaspu grad Susa, gdje veliki kralj živi, i gdje su njegove riznice. Ako taj grad uzmete, možete se mirne duše i sa Zeusom u bogatstvu natjecati. Dakle za zemlju ne veliku ni baš plodnu i malena opsega treba da odgodite bojeve s Mesenjanima, koji su vam dorasli, i s Arkadanima i s Argivcima, koji nemaju nikakva zlata ni srebra, o što može čovjeka

⁹⁰ Prvi, koji je načinio geografsku kartu, bio je jonski filozof Anaksi-mandar; usavršio je taj izum Hekatej; i po njegovoj je karti bila jamačno načinjena Aristagorina.

⁹¹ Kako su Perzijanci bili oružani, vidi se iz Herodota VII 61.

natjerati želja da se bije i umire. Kad možete lako postati gospodari cijele Azije, hoćete li drugo što birati?» To je kazao Aristagora, a Kleomen mu odgovori: »Goste Milećanine, odgovor odgađam na treći dan«.

50. Dotle su tada došli; a kad dode dan određen za odgovor, te se sastanu na određenom mjestu, zapita Kleomen Aristagoru, u koliko se dana od jonskoga mora dode ka kralju. Tada se prevari Aristagora, koji je inače bio lukav te je njega dobro obmanjivao. Jer mu nije valjalo istinu kazati, ako je htio da Spartance izvede u Aziju, a on ju je ipak kazao, da se naime u tri mjeseca onamo dode. Ali ga Kleomen, kad je Aristagora htio o putu da govori, prekine pa reče: »Goste Milećanine, odlazi iz Sparte prije zapada sunca; jer što kažeš, nije povoljno za Lakedemonjane, gdje hoćeš da ih tri mjeseca puta od mora odvedeš«. — 51. To reče Kleomen pa se vrati kući. A Aristagora uzme granu pribjegarsku⁹² te pođe u Kleomenovu kuću i unišavši kao pribjegar zamoli Kleomena, da ga sasluša, a dijete da ukloni. Jer je uz Kleomena stajala njegova kći, kojoj je bilo ime Gorga. Ona mu je bila jedino dijete, a bilo joj je osam ili devet godina. A Kleomen mu reče, neka kaže, što hoće, i neka se ne ustručava djeteta radi. Tada mu počne Aristagora najprije deset talenata nuditi, ako učini ono, što ište. A kad Kleomen to odbije, pođe Aristagora dalje te mu stane sve više novaca nuditi, dok mu nije pedeset talenata ponudio; a tada poviče dijete: »Oče, podmitit će te stranac, ako ne ustaneš i odeš«. I Kleomen se obraduje opomeni djeteta te pođe u drugu sobu, a Aristagora ode sasvim iz Sparte, a da nije više našao prilike, da još više kaže o putu ka kralju.

49. PRIČA O KIPSELOVCIMA

(V 92)

U Korintu se održalo kraljevstvo do 8. vijeka pr. n. e. Kraljevstvo je zamijenila oligarhijska vlada porodice Bakhijada (748), koja je izvodila svoje podrijetlo od kralja Bakhisa. Oligarhiju je oborio Kipsel (657—627), a Kipsela je naslijedio sin njegov Perijandar 627—587). Za tih se tirana uspeo Korint do vrhunca svoje vlasti i kročio naprijed u svakom pogledu.

92. Korinski je grad bio ovako uređen. Bila je oligarhija, i oligarsi, koji su se Bakhijadi⁹³ zvali, upravljali su gradom i udavali

⁹² Pribjegarska je grana maslinova grana, bijelom vunom obavita, koju pribjegar u ruci drži.

⁹³ Kad su se Dorani u Pelopones doselili, istjerao je Heraklovac Alet iz Korinta kraljevsku porodicu Sisifovaca i sam kraljevstvo osvojio. Za

se i ženili između sebe. Amfionu, jednomu od tih ljudi, rodi se kći, koja je bila hroma, a ime joj je bilo Labda. Budući da se njom nitko od Bakhijada nije htio da oženi, dobije je Eetion, sin Ehekratov, iz dema Petre, a starinom Lapit i potomak Kenejev. Ali mu se od te žene nijesu rodila djeca ni od druge. Zato pođe u Delfe, da pita za porod. I kako uđe, odmah ga Pitija pozdravi ovim riječima:

*Nitko te, Eetione, ne poštuje, koliko vrijediš.
Labda rada, i rodit će hrid,⁹⁴ a ta će se srušiti
Na vladare gradske, i teško će kazniti Korint.*

Što se Eetionu proroklo, dođe nekako do ušiju Bakhijadima, koji su već prije dobili proroštvo za Korint, ali ga nijesu razumjeli, a smjeralo je na isto, kao i Eetionovo; glasilo je pak ovako:

*Oró gnijezdo na timoru⁹⁵ vije, izleći će lava.
Silnika strašna, a ovaj će mnogima koljena pobit.
Pamtite dakle to, Korinćani, kojim na krasnom
Vrelu Pireni je stan i na velebnom visu Korinta.*

To je dakle proroštvo, koje su Bakhijadi prije dobili, bilo neshvatljivo; a tada, kad su čuli proroštvo, koje je Eetion dobio, shvatili su odmah i predašnje, da se slaže s Eetionovim. A kad su i ono shvatili, šutjeli su, jer su htjeli da ubiju dijete, koje bi se Eetionu rodilo. Kako je dakle žena rodila, pošalju desetoricu između sebe u selo, u kojem je Eetion prebivao, da ubiju dijete. Oni odu u Petru i stupivši u dvorište Eetionovo zaištu dijete. A Labda ne znajući ništa, zašto su došli, nego misleći, da istu dijete od prijateljstva k ocu njegovu, donese ga i preda jednomu od njih u ruke. Dogovorili su se pak na putu, da onaj, koji prvi dijete primi, baci ga na tle. A kad ga Labda donese i preda, učini bog, te se dijete

njim je vladalo još deset kraljeva. Peti je bio Bakhis, po kojem se čitav rod njegov nazivao Bakhijadi. Po smrti desetoga kralja Telesta bude kraljevska vlast ukinuta, i svake bi se godine između Bakhijada izabrao jedan pritan. Ta je oligarhija trajala devedeset godina, sve do g. 657. Te godine zavlada Kipsel, koji je vladao trideset godina, a za njim sin njegov Perijandar, koji je vladao do godine 587. Ali malodobni sinovac njegov Psametihi bude uz pomoć Spartanaca svladan, i opet uvedena oligarhija.

⁹⁴ Pitija kaže, da će Labda roditi hrid zato, što je Eetion bio iz Petre (pećine).

⁹⁵ »Oró na timoru«, grč. αἰστός ἐν πέτρῃσι, gdje prva riječ glasi po prilici onako, kao Eetion, a druga onako, kao rodno mjesto Eetionovo.

onomu čovjeku, koji ga je primio, nasmjehne, a njemu, opazivši to, bude nekako žao ubiti ga, pa ga preda drugomu, a ovaj trećemu. Tako ga sva desetorica jedan drugomu predadu, jer ga nijedan nije htio da ubije. Napokon povrate dijete materi pa iziđu napolje. A na vratima stanu i počnu jedan drugoga koriti i kriviti, a najvećma onoga, koji ga je prvi primio, što nije učinio onako, kao što su se bili dogovorili, dok napokon poslije nekoga vremena ne odluče opet unići i svi zajedno ubiti dijete. Ali je bilo suđeno, da od Eetionova roda Korintu zlo nastane. Labda je naime sve to slušala stojeći baš kod vrata. I pobojavši se, da se ne bi premislili pa po drugi put uzeli i ubili dijete, odnese ga i sakrije na mjestu, koje joj se najskrovitije činilo, u kovčegu, znajući, ako se povrate te ga stanu tražiti, da će sve pretražiti. Pa tako se i dogodilo. Oni dođu te ga stanu tražiti, ali kad ga ne nađu, odluče vratiti se i kazati onima, koji su ih poslali, da su učinili sve, što su im bili naložili. Onda se vrate pa kažu tako. A Eetionov je sin rastao, i budući da je utekao toj pogibli, dobio je od kovčega (kypsel) ime Kipsel. A kad je odrastao i upitao proročište, dobio je u Delfima dvostruko sretan odgovor, u koji je uzdajući se pokušao i zavladao Korintom. A proroštvo je bilo ovo:

*Blagoslovljen je muž, što silazi do kuće moje,
Kipsel, Eetionov sin, kralj slavnog Korinta,
Sâm on kralj i sinci, al' nipošto sinci sinova.*

To je bilo proroštvo. A kad je Kipsel vladalačku vlast dobio, bio je ovakav čovjek. Mnogo je Korinćana protjerao, mnogima je imutak oteo, a kudikamo najviše ih je poubijao. A pošto je trideset godina vladao i svoj život sretno svršio, bio mu je nasljednik u vladalačkoj vlasti sin njegov Perijandar. Perijandar je u početku bio blaži od svoga oca, a kad se preko poslanika dogovorio s Trasibulom, miletskima vladaoce, postao je još kudikamo krvoločniji od Kipsela. On je naime k Trasibulu poslao glasnika te ga upitao, kojim bi načinom najsigurnije uredio stvari, da bi mogao najbolje gradom upravljati. A Trasibul izvede onoga, koji je od Perijandra došao, izvan grada; tu stupi na posijanu njivu, i dok je prolazio usjevom, zapitivao je glasnika sveuvijek iznova, pošto je iz Korinta došao, i kad bi god opazio koji klas, gdje nadvisuje druge, svaki bi ga put odbio i bacio, dok nije tim načinom najljepšu i najbujniju čest usjeva uništio. A kad je njivom prošao, odašalje glasnika ne poručivši ni riječi. Kad se glasnik vratio u Korint, bio je Perijandar željan čuti, što mu Trasibul poručuje. A on reče, da mu Trasibul nije ništa poručio, nego se čudi, kakomu ga je čovjeku poslao, koji nije pri

sebi, nego sam sebi štetu čini, pa stane kazivati, što je vidio, da je Trasibul radio. Ali Perijandar je razumio ono, što je on učinio, i razabrao, da mu poručuje, neka odlične građane poubija.⁹⁶ I otad je stao veoma okrutno postupati s građanima. Što ih Kipsel nije poubijao i prognao, to je Perijandar dovršio; i jednoga je dana svukao sve korinške žene poradi svoje žene Melise.⁹⁷ Kad je naime k Tespoćanima na rijeku Aheront⁹⁸ poslao poslanike, da upitaju mrtvačko proročište⁹⁹ za zalog nekoga prijatelja, pojavi se Melisa, ali reče, da ne će ni naznačiti ni kazati, na kojem mjestu zalog leži, jer joj je zima i gola je; a od onih haljina, koje je s njom ukopao, nema joj nikakve koristi, jer nijesu spaljene. A za svjedočanstvo, da to po istini govori, neka mu bude to, da je Perijandar hljebove na studenu peć metnuo. Kad se javilo Perijandru (kojemu je znamenje bilo istinito, jer je Melisu mrtvu obljubio), odmah poslije te vijesti oglasi, neka u svetinju Herinu izidu sve žene korinške. I one pođu kao na svetkovinu u najljepšem nakitu, a on postavi potajno svoje kopljonoše te dade svući sve bez razlike, i slobodne i sluškinje, a haljine snese u jamu, gdje ih Melisi posveti i spali. A kad je to učinio i po drugi put poslao poslanike, naznači sjena Melisina, na koje je mjesto metnula zalog prijateljev.

50. ONESIL I NJEGOV ŠTITONOŠA

(V 108. 110—114)

Na otoku Kipru bilo je devet znatnih gradova i devet kraljeva. Salaminski kralj Onesil, čuvši, da su se Jonjani odmetnuli od Perzijanaca, stane nagovarati ostale Kiprane, da i oni zajedno s njim isto to učine. I ostale je sve nagovorio, a Amatunćanima, koji ga nijesu htjeli da slušaju, dođe pod grad te ih stane podsjedati.

108. Dok je Salaminjanin Onesil Amatunćane podsjedao, bude mu javljeno, da Artibije, odličan Perzijanac, veliku vojsku perzijsku na brodovima protiv Kipra vodi. Čuvši to razaslaše Onesil glasnike k Jonjanima pozivajući ih u pomoć. I Jonjani nijesu dugo

⁹⁶ Što Herodot pripovijeda o Trasibulu i Perijandru, to su rimski analisti prenijeli na Tarkvinija Ohologa i sina njegova Seksta. Isp. Liv. I 54.

⁹⁷ Melisa je bila kći epidaurskoga tiranina Prokla. Nju je Perijandar u gnjevu ubio. Isp. članak 32. gl. 50.

⁹⁸ Rijeka Aheront u Tesprotiji (u Epiru) teče jezerom, koje se zove Aherusija, a utječe u ambrački zaljev. Aheront zvala se i poznata mitska rijeka u podzemnom svijetu.

⁹⁹ Mrtvačko je proročište mjesto, gdje se duše mrtvih pozivaju, da bi na svijet došle i proricala.

oklijevali, nego dođu s velikom vojskom. A kad su Jonjani bili na Kipru, prešli su i Perzijanci na brodovima iz Kilikije pa išli na Salaminu.

110. A kad su došli u salaminsku ravninu, razvrstaju kraljevi kiparski svoju vojsku te postavе ostale Kiprane protiv ostalih neprijatelja, a između Salaminjana i Soljana izaberu najbolje pa ih postavе protiv Perzijanaca. A protiv Artibija, vojvode perzijskoga, postavi se svojevóljno Onesil. — 111. Artibije je jahao konja, koji je bio naučān propinjati se na oklopnika. Čuvši za to, reče Onesil svomu štitonoši, koji je bio rodom Karanin, a u boju veoma vistan i inače pun junaštva: »Čujem, da Artibijev konj, propinjući se nogama i gubicom, obara svakoga, na koga skoči. Odluči dakle i reci mi odmah, koga hoćeš da dočekaš i udariš, da li konja ili samoga Artibija«. Na to reče njegov momak: »Kralju, ja sam spreman učiniti i oboje i samo jedno, i uopće ono, što ti nalažeš. Ali ću ti opet kazati, što se meni čini da je probitačnije za tebe. Kralj i vojvoda mislim da treba da se s kraljem i vojvodom bori. Jer ako ubiješ čovjeka, koji je vojvoda, velika ti je slava, i opet ako on tebe, — što se ne dogodilo! — od ravna u dostojanstvu umrijeti je polak nesreće. A mi sluge treba da se borimo s drugim slugama i s konjem, kojega se vještina nemoj plašiti, jer ti ja obećavam, da se ni na jednoga čovjeka više ne će propeti«.

112. Tako reče i odmah poslije toga pobiju se vojske na kopnu i na moru. Na moru su se Jonjani toga dana odlikovali i Feničāne pobili, a među njima su se istakli Samljani. A kako se na kopnu vojske sukobe, udari jedna na drugu te zametnu boj. Tada se s obojicom vojvoda dogodilo evo ovo. Kad je na Onesila išao Artibije jašući svoga konja, Onesil po dogovoru sa svojim štitonošem udari samoga Artibija; a kad je konj digao noge na Onesilov štit, tada ga Karanin srpastim mačem udari te odsiječe konju noge. — 113. Artibije, vojvoda perzijski, padne dakle zajedno s konjem na mjestu. A kad su se i ostali pobili, ostavi ih Stesenor, vladalac kurijski, sa svojom ne malenom četom ljudi na cjedilu. Za te se Kurane kaže, da su argivski naseoci. A pošto su ih Kurani na cjedilu ostavili, učine odmah i salaminska bojna kola isto, što su Kurani učinili. I onda Perzijanci nadvladaju Kiprane. A kad je vojska u bijeg nagla, padne osim drugih mnogih i Onesil, sin Hersisov, koji je učinio, te su se Kiprani odmetnuli, i solski kralj Aristokipar, sin Filokipra,¹⁰⁰

¹⁰⁰ Plutarh pripovijeda, da je Solona, kad je na Kipar došao, vrlo lijepo dočekaо Filokipar, jedan od tamošnjih kraljeva, koji je imao malen grad utemeljen od Demofonta, sina Tesejeva, kod rijeke Klarija na mjestu utvrđenom, ali neugodnom i rđavom. Pa budući da je bila blizu

i to onoga Filokipra, kojega je Atenjanin Solon, kad je na Kipar došao, u pjesmi proslavio najvećma od svih vladalaca. — 114. Onesilu odsijeku Amatunćani zato, što ih je podsjedao, glavu te je odnesu u Amatunf pa objese nad vratima. I kad je glava visjela i već šuplja bila, doleti u nju roj pčela te je napuni saćem. A kad se to tako dogodilo, upitaju Amatunćani za nju proročište, koje im reče, neka glavu skinu i ukopaju, a Onesilu neka svake godine prinese žrtve kao heroju, i ako tako uzrade, bit će im na korist. Amatunćani su tako radili sve do moga vremena.

51. POČETAK SPARTANSKOGA DVOKRALJEVSTVA

(VI 52)

52. Lakedemonjani kažu, ne slažući se ni s jednim pjesnikom, da ih je sam Aristodem, sin Aristomaha, sina Kleodejeva, sina Hilova, kad je bio kralj njihov, doveo u tu zemlju, u kojoj sada nastavaju, a ne Aristodemovi sinovi. A kratko vrijeme iza toga rodila je Aristodemu žena, kojoj je bilo ime Argeja, a bila je, kako kažu, kći Autesia, sina Tisamena, sina Tersandra, sina Polinikova, i to blizance, a pošto je Aristodem doživio, da su se djeca rodila, oboli i umre. Tada odluče Lakedemonjani po običaju starijega dječaka učiniti kraljem. Ali nijesu znali, kojega bi od njih dvojice izabrali, jer su slični i jednaki bili. Ne mogući ih dakle raspoznati, ili i prije toga, zapitaju mater. A mati reče, da ih ni sama ne raspoznaje. Ona je dakako znala to kazati, ali je željela, ne bi li obojica postali kraljevi. Budući dakle da su Lakedemonjani bili u neprilici, zato pošalju u Delfe pitati, što bi s tim učinili. A Pitija im zapovjedi, da oba dječaka smatraju kraljevima, ali da većma poštuju starijega. Tako im je Pitija odgovorila, a Lakedemonjani nijesu ništa manje bili u neprilici, kako bi starijega našli, dok ih nije svjetovao neki Mešenjanin, kojemu je bilo ime Panit. Taj je Panit svjetovao Lakedemonjane, neka pripaze na mater, a oni će znati sve, što traže i hoće da nađu; ako li se bude i ona kolebala radeći sad ovako sad onako, bit će im jasno, da ni ona ništa više ne zna, pa će drugim putem udariti. I Spartanci po savjetu toga Mešenjanina

lijepa ravnina, nagovori ga Solon, da grad svoj premjesti onamo i učini ga ugodnijim i većim. I pomogao mu je kod utemeljenja. I sam spominje to utemeljenje, jer oslovivši u elegiji Filokipra kaže: »Sada ti Soljanima dugo vremena ovdje vladaj i prebivaj u tom gradu i rod vaš. A mene neka na brzom brodu od slavnoga otoka zdrava prati Kiprida ljubicama ovjenčana. I za ovo utemeljenje neka mi hvalu i lijepu slavu dâ i povratak u moju otadžbinu. Isp. Plutarh, Sol. 26.

pripaze na mater Aristodemove djece te nađu, da jednako poštuje prvenca i hranom i pranjem, ali nije znala, zašto paze na nju. Onda uzmu dječaka, kojega je mati odlikovala, pa ga kao prvenca stanu hraniti na općinski trošak. I nadjenu mu ime Euristen, a onomu drugomu Proklo. A kad su odrasli, premda su bili braća, kažu, da su jedan drugomu bili neprijatelji cijelo vrijeme života svoga, i njihovi potomci ostaju tako isto u neprijateljstvu.

52. PODRIJETLO I SVRGNUĆE SPARTANSKOGA KRALJA DEMARATA

(VI 61—70)

Darije razasla je glasnike po Heladi, da traže za kralja zemlje i vode. Mnogi su dali, što je Perzijanac tražio, a od otočana i Eginjani. Atenjani misleći, da su Eginjani to učinili od neprijateljstva prema njima, da bi zajedno s Perzijancima na njih zaratili, pođu u Spartu i optuže Eginjane, da su time, što su učinili, izdali Heladu. Na tu tužbu prijeđe Kleomen, kralj spartanski, na Eginu, da pohvata one Eginjane, koji su bili najviše krivi.

61. Dok je Kleomen bio na Eginu i cijeloj Heladi o dobru radio, Demarat ga je opadnuo, ne toliko od brige za Eginjane, koliko od zavisti i mržnje. A Kleomen, kad se vratio s Eginu, stane snovati, kako bi Demarata svrgao s kraljevstva, i evo zbog čega navali na nj. Ariston, kralj spartanski, oženio se dva puta, ali nije imao djece. I budući da nije dopuštao, da bi on tomu kriv bio, oženi se po treći put, i to ovako. Imao je prijatelja Spartanca, kojega je od svih građana najvećma volio. Taj je čovjek imao ženu kudikamo najljepšu od svih žena u Sparti, i to najljepša je postala od najružnije. Kad je naime bila ružna obličja, dojkinja je njezina, budući da je to bila kći bogatih roditelja, pa ipak ružna, a osim toga videći, da se roditelji poradi njezine rugobe žaloste, sve ovo uzevši na um, evo što je dojkinja zamislila. Nosila ju je dan na dan u Heleninu svetinju, koja je na mjestu, koje se Terapna¹⁰¹ zove, više Febove svetinje. A kad bi je dojkinja donijela, metnula bi je pred kip pa boginju molila, da izbavi dijete od rugobe. I kad je jednom dojkinja izlazila iz svetinje, kaže se, da joj se pojavila žena, koja je zapita, što nosi u naručju. I na njezinu riječ, da nosi dijete, reče, neka joj ga pokaže, no nije htjela, jer su joj roditelji zabranili ne pokazivati ga nikomu. Ali ona reče, neka joj ga svakako pokaže. I videći, da je

¹⁰¹ Terapna zvala se strmenita visočina jugoistočno od Sparte. Tu su po priči bili pokopani Menelaj i Helena te imali zajednički hram (Menelaon).

toj ženi mnogo do toga stalo, da ga vidi, pokaže joj dojkinja dijete. A ona pogladi djetetu glavu pa reče, da će biti najljepša od svih žena u Sparti. Od toga dana promijenilo joj se obličje. I kad je bila za udaju, oženi se njom Aget, sin Alkidov, upravo onaj Aristonov prijatelj. — 62. Budući da je Aristona morila ljubav k ovoj ženi, evo što zamisli. On obeća prijatelju, kojega je ova žena bila, da će mu dati na dar od svega svoga blaga nešto, što on sam izabere, a prijatelj neka mu tako isto dade nešto za uzdarje. I on, ne bojeći se ništa za svoju ženu, kad je i Ariston imao ženu, pristane na to. I oni potvrde to zakletvom. Potom dade Ariston ono, bilo što mu drago, što je Aget od Aristonova blaga izabrao, pa zatraži uzdarje od njega, a kad tamo hoće prijatelju ženu da odvede. Ovaj mu reče, da je osim toga jedinoga na sve ostalo pristao. Ali kako je bio prisiljen zakletvom i lukavom prijevarom, dopusti mu, da je odvede. — 63. Tako se Ariston po treći put oženio, pošto je drugu ženu pustio. I prije vremena, kad se još nije ispunilo deset mjeseci, rodi ta žena, i to onoga Demarata. Jedan mu sluga, kad je sjedio u vijeću s eforima, javi, da mu se sin rodio. A on, znajući za vrijeme, kad se oženio, i na prste brojeći mjesece, reče zaklevši se: »Ne može biti moj«. To su čuli efori, ali tada nijesu marili za to. A dijete je raslo, i Aristonu je bilo žao, što je ono kazao, jer se posve uvjerio, da je Demarat njegov sin. Demaratom ga je pak zato prozvaao, što se prije toga sav narod spartanski bogovima pomolio,¹⁰² da bi se Aristonu, koji se odlikovao između svih kraljeva, koji su u Sparti bili, dijete rodilo.

64. Zato mu se nadjenulo ime Demarat. S vremenom umre Ariston, i Demarat primi kraljevsku čast. Ali se čini, da je suđeno bilo, da se ono razglasi i Demarata s prijestolja svrgne, i to ovako. Kleomen je Demarat veoma omrzao već prije, kad je odveo vojsku iz Eleusine,¹⁰³ a osobito tada, kad je Kleomen prešao na Eginu, da kazni one Eginjane, koji su pristali uz Medane. — 65. Da bi se osvetio, dogovori se Kleomen s Leutihidom, sinom Menara, sina Agisova, koji je pripadao istoj kući kao i Demarat, da će ga učiniti kraljem mjesto Demarata, a on će poći s njim na Eginjane. A Leutihid je bio veoma velik neprijatelj Demaratu; i to evo zašto. Leutihid se bio zaručio s Perkalom, kćerju Hilona, sina Demarmenova, a Demarat je Leutihida prevario za nevjestu otevlši sam prije Perkalu i uzevši je za ženu. Zato je Leutihid zamrzio na Demarata. A tada Leutihid na Kleomenovo nagovaranje optuži Demarata, da nepravo kraljuje Spartancima, jer nije Aristonov sin. A poslije optužbe spomene za

¹⁰² Demarat od *δημος* narod i *ἀπαθαι* moliti se.

¹⁰³ Isp. Herodot V 75.

dekaz onu riječ, koju je Ariston rekao tada, kad mu je sluga javio, da mu se sin rodio, a on se, izbrojivši mjesece, zakleo i rekao, da nije njegov. Na tu se riječ Leutihid oslanjao dokazujući, da Demarat nije Aristonov sin, nego nepravo Spartom kraljuje, a pozivao se na one efore, koji su tada sjedili u vijeću i čuli one Aristonove riječi. — 66. O tom nastane prepiranje, dok napokon Spartanci ne odluče upitati proročište u Delfima, da li je Demarat Aristonov sin. Pošto se to po želji Kleomonovoj povjerilo Pitiji, predobije Kleomen Kobona, sina Aristofantova, čovjeka u Delfima veoma moguća, a Kobon podgovori proročicu Perijalu, da kaže, što je Kleomen htio. Tako je dakle Pitija na pitanje poslanikâ odgovorila, da Demarat nije Aristonov sin. Ali se vremenom to razglasilo, i Kobon je bio protjeran iz Delfa, a proročica Perijala svrgnuta sa časti.

67. Tako je dakle Demarat bio svrgnut s prijestolja; a pobjegao je iz Sparte k Medanima poradi te sramote. Pošto je bio svrgnut s prijestolja, vršio je službu, za koju je bio izabran. I kad su bile gimnopedije,¹⁰⁴ gdje je Demarat bio gledalac, Leutihid, koji je već sam bio kralj mjesto njega, pošalje slugu te za podsmijeh i ruganje upita Demarata, kako se vrši služba poslije kraljevanja. A njega to pitanje zaboli te odgovori, da je on već oboje iskušao, a Leutihid nije; a to će pitanje Lakedemonjanima biti uzrok ili beskrajnjoj nesreći ili beskrajnjoj sreći. Nato se zamota te ode s igrališta u svoju kuću, gdje odmah spremi i žrtvuje Zeusu govedo pa pozove svoju mater. — 68. I kad je došla, metne joj na ruke droba¹⁰⁵ te je stane zaklinjati govoreći ovako: »O majko, tako ti ostalih bogova i ovoga Zeusa, čuvara kućnoga,¹⁰⁶ zaklinjem te, kaži mi po istini, tko je zapravo moj otac. Leutihid je u prepiranju kazao, da si bila trudna od predašnjega muža, kad si k Aristonu došla. A drugi, koji još budalastije govore, kažu, da si došla k jednomu sluzi, i to k oslaru, i da sam ja njegov sin. Ja te dakle zaklinjem, tako ti bogova, kaži mi po istini. Jer ako si i učinila ono, što se pripovijeda, nijesi sama učinila, nego i mnoge druge, a osim toga puno se govorilo po Sparti, da Ariston nije imao snage, jer bi bile i predašnje žene njegove rodile«.

69. Tako je govorio, a ona mu odgovori ovako: »O sine, budući da me salijećeš molbama, da ti istinu kažem, sve ću ti po istini ka-

¹⁰⁴ Gimnopedije od γυμνός gô i παις dječak, velika svetkovina u slavu Apolonu. Kor golih dječaka o toj je svetkovini igrao i tjelesne vježbe izvodio.

¹⁰⁵ Što je Demarat metnuo droba materi na ruke, taj je obred izvršio zato, što je zaklinje, da mu istinu kaže.

¹⁰⁶ Zeus, čuvar kućni (ἐπειτός, pazi i na to, da porodica ostane čitava i čista.

zati. Kad me je Ariston doveo u svoju kuću, treće noći iza prve dođe k meni utvara nalik na Aristona, i pošto je ležala sa mnom, stane me kititi vijencima, koje je sa sobom imala. A kad je otišla, onda dođe Ariston. I vidjevši me s vijencima na glavi, upita, tko mi ih je dao. Ja mu odgovorim, da ih je on dao, ali on stane poricati. A ja sam se zaklinjala i kazala, da nije lijepo, što poriče; jer je malo prije došao i legao sa mnom i dao mi vijence. I videći, da se zaklinjem, razabrao je Ariston, da je to božje djelo. Pa i za vijence se pokazalo, da su iz svetinje, koja kod dvorišnih vrata stoji, a zovu je Astrabakovom.¹⁰⁷ I vrači su razlagali, da je sam taj heroj bio. Tako znaš, sine, sve, što želiš saznati. Ili si se od toga heroja rodio, i heroj Astrabak je tvoj otac ili Ariston, jer u toj sam te noći začela. A što ti najvećma prigovaraju neprijatelji, da je Ariston, kad mu se javilo, da si se ti rodio, što su mnogi čuli, sam kazao, da nijesi njegov, jer se vrijeme, deset mjeseci, još nije ispunilo, on je bacio tu riječ ne razumijevajući tih stvari. Jer žene rađaju i iza devet mjeseci i za sedam mjeseci i ne ispuni svaka deset mjeseci. A ja sam tebe, sine, iza sedmoga mjeseca rodila. A vidio je i sam Ariston ne dugo vremena za tim, da je nerazborito bacio tu riječ. Za drukčije pripovijedanje o svom rođenju nemoj mariti; jer sada znaš pravu pravcatu istinu. A s oslarima neka samomu Leutihidu i onima, koji to govore, žene djecu rađaju».

70. Tako je govorila; a on doznajući, što je htio, uzme, što treba za put, pa otputuje u Elidu, ali je kazao, da putuje u Delfe, da pita proročište. A Lakedemonjani posumnjaju, da Demarat misli na bijeg, te pođu za njim. Ali Demarat im iz Elide uteče na Zakint. No Lakedemonjani prijeđu i onamo te ga uhvate i sluge mu uzmu. Ali Zakintčani ga nijesu htjeli da predadu, i on prijeđe odanle u Aziju ka kralju Dariju, koji ga krasno primi te mu daje zemlje i gradova. Tako je Demarat došao u Aziju, i takva je bila njegova sudbina, pošto se kod Lakedemonjana kojekako zborom i tvorom proslavio, pa i u Olimpiji četveroprežnim kolima njima na slavu dobit dobio, što je učinio jedini on od svih kraljeva, koji su igda u Sparti bili.

53. KLEOMENOV LUDILO

(VI 75. 84)

75. Kleomen, kralj spartanski, koji je i prije bio suludast, odjednom pomahnita. I kad bi se s kojim Spartancem sastao, udario bi ga

¹⁰⁷ Astrabak i brat njegov Alopek našli su drveni kip Artemide Ortije, što ga je negda Orest iz Tauride kući donio, a ugledavši ga, šenuli umom. Zato su im Lakedemonjani sagradili svetinju.

palicom po licu. Budući da je to radio i mahnit bio, metnu ga njegovu rođaci u klade. A kad jednom opazi, da je njegov čuvar sam bez drugih, zamoli ga za nož. Čuvar mu ga najprije nije htio da dade, a on mu stane prijetiti, što će mu poslije učiniti, dok se čuvar ne poplaši prijetnje (jer je bio helot¹⁰⁸), te mu dade nož. A kako Kleomen dobije nož, počne se od golijeni derati. Parajući po dužini meso, pođe od golijeni k stegnima, a od stegana ka kukovima i slabinama, dok ne dođe do trbuha, koji također raspori, i tako umre, kao što najviše Helena kaže, zato, što je Pitiju nagovorio, da preporuči ono, što se Demaratu dogodilo, a kao što jedini Atenjani kažu, zato, što je, kad je u Eleusinu provalio, gaj onih boginja poharao, a Argivci kažu, da je umro zato, što je iz svetinje Argove Argivce, koji su onamo utekli iz boja, izveo i posjekao i sam gaj bezobzirce popalio.— 84. A sami Spartanci kažu, da nije nijedan bog Kleomena mahnitošću kaznio, nego je družeći se sa Skitima, stao piti suho vino¹⁰⁹ i zato je pomahnitao. Skiti su naime nomadski, pošto je Darije provalio u njihovu zemlju, željeli, da mu se osvete. Zato pošalju poslanike u Spartu, da bi učinili savez i dogovorili se, da bi sami Skiti uzduž rijeke Fasisa kušali u Mediju provaliti, a Spartanci od Efesa pošli u zemlju i onda na jednom se mjestu sastali. Kad su Skiti za to došli, kažu, da se Kleomen s njima odviše družio, a družeći se više nego je išlo, naučio se od njih suho vino piti. I zato misle Spartanci, da je pomahnitao. Otad, kao što sami kažu, kad hoće jače vino piti, kažu: »Natoči skitski«. Tako pripovijedaju Spartanci o Kleomenu. A meni se čini, da je Kleomen tim dao odmazdu za Demarata.

54. PRAVEDNI GLAUKO

(VI 86)

Pošto je Demarat bio svrgnut s prijestolja, preuzeo je kraljevsku čast Leutihid, sin Menarov. Njega uzme Kleomen te ponovo pođe na Eginu. Videći, da su oba kralja na njih došla, Eginjani se nijesu više opirali. I kraljevi izaberu desetoricu najodličnijih Eginjana, pa ih odvedu i dadu na čuvanje najvećim neprijateljima eginjskima, Atenjanima. Poslije Klemenove smrti potuže se Eginjani u Sparti na Leutihida, i on pođe s njima u Atenu, da zaište natrag taoce. Budući da Atenjani nijesu htjeli da ih vrate, ispriповijedi im Leutihid ovu pripovijetku:

86. Pripovijeda se kod nas u Sparti, da je u Lakedemonu tri roda ljudska prije mene živio Glauko, sin Epikidov. Za toga se čo-

¹⁰⁸ Heloti su upravo stariji stanovnici, kojima je pripadao grad Helos u Lakoniji. Spartanci su ih pokorili i zarobili; od njih preneseno je ime heloti na sve ljude, koje su Spartanci pokorili i zarobili.

¹⁰⁹ Heleni su vino miješali s vodom.

vjeka pripovijeda, da se u svemu odlikovao, a osobito je bio na glasu sa svoje pravednosti, kao nitko od svih, koji su u to vrijeme u Lakemonu živjeli. A kad je vrijeme došlo, evo što mu se dogodilo. Jedan je Milećanin došao u Spartu i htio da se s njim sastane pa mu počeo ovako govoriti: »Ja sam Milećanin, a došao sam, da iskusim tvoju pravednost, Glauko! Jer buduću da je po cijeloj Heladi pa i po Joniji tvoja pravednost bila na velikom glasu, stao sam razmišljati, kako Joniji svagda pogibli prijete, a Pelopones sigurno stoji, i kako se nigda ne može vidjeti, da bi blago u istim rukama ostajalo. Tako razmišljajući i to na umu imajući, odlučio sam polovinu svega svoga imanja unovčiti i kod tebe ostaviti, jer dobro znam, da će mi kod tebe biti sigurno pohranjeno. Ti mi dakle i novce primi i ovaj znak uzmi pa ga čuvaj. A tko ih s tim znakom natrag zaište, niemu ih vrati«. To je kazao stranac, koji je iz Mileta došao, a Glauko primi povjerenom blago onako, kako su se bili dogovorili. A dugo vremena za tim dođu u Spartu sinovi onoga, koji je ostavio novce, pođu Glauku, pokazuju znak te zaištu natrag novce. A on ih odbije pa im odgovori ovo: »Niti se sjećam toga niti me isto, što vi kazujete, navodi, da bih znao za to, ali ako se sjetim, hoću da učinim sve, što je pravo. Ako sam primio, hoću da pošteno vratim, ako pak nijesam ni primio, postupit ću s vama po zakonima heleniskima«. Milećani se vrate žalosni, kao da su izgubili novce, a Glauko pođe u Delfe, da upita proročište. I na njegovo pitanje, da li bi zakletvom novce prisvojio, ukori ga Pitija ovim stihovima:

*Glauko, čuj, Epidikov sine! Ta koristi začas
Zakletvom sladat i tuđe blago za se zadržat.
Kuni se dakle; tã smrt i muža pravorotna čeka.
Al' ima zakletve sin,¹¹⁰ bez imena, ne ima rùkù
Ni nogù: on će brzo poteći i zahvatit jednom
Tvoju kuću i rod, te će sve istrijebit stubòkom.
Ali muža pravorodna rod je kasnije sretan.*

Čuvši to, zamoli Glauko boga, da mu oprost, što je kazao. A Pitija reče, da je isto iskušati boga i učiniti. I Glauko pošalje po strance iz Mileta pa im vrati novce. A sada ću kazati, zašto sam vam, Atenjani, tu pripovijest stao pripovijedati. Od Glauka nema sada ni potomka ni kuće, koja bi se za Glaukovu držala, nego je stubokom istrijebljen iz Sparte. Zato nije dobro ništa drugo misliti o ostavi, nego predati je, kad se natrag ištek.

¹¹⁰ Sin Zakletve: osvetnik krive zakletve; bez imena i obličja, ali očevidan u svom djelovanju.

55. EPIZELOVA SLJEPOĆA

(VI 117)

117. U maratonskoj je bitki poginulo barbara oko šest tisuća i četiri stotine, a Atenjana sto deveset i dva. A dogodilo se i nekakvo čudo, da je Atenjanin Epizel, sin Kufagorin, u vrevi, boreći se kao junak, izgubio oči, a da nije nigdje na tijelu bio ni udaren ni uboden, i od toga je vremena bio slijep cijeli svoj vijek. Čuo sam pak, da je on o tom događaju kazivao, da mu se učinilo, da je preda nj stupio velik čovjek hoplit,¹¹¹ kojemu je brada cijeli štit zasjenjivala. I ta je utvara mimo njega prošla, ali njegova je druga ubila. Tako sam doznao, da je Epizel kazivao.

56. ALKMEONOVCI

(VI 124. 125. 127—130)

124. Alkmeonovci¹¹² su već od davnina bili ugledni u Ateni, a osobito su od Alkmeona i opet od Megakla postali ugledni. Alkmeon je naime, sin Megaklov, bio Lidanima, koji su iz Sarda od Kresa k proročištu delfskome dolazili, na ruku te im je rado pomagao. I Kres, čuvši od Lidana, koji su k proročištu polazili, da mu dobro čini, pozove ga u Sard. A kad dođe, pokloni mu zlata, koliko ga svojim tijelom može najedamput iznijeti. A Alkmeon k takvom daru izmisli i učini još ovo. On obuče velik hiton i spusti njedra duboko, a čizme obuče što je najveće mogao naći, i tako pođe u riznicu, u koju su ga vodili. Tu navalni na rpu zlatnoga pijeska te natrpa najprije uz golijeni toliko zlata, koliko su ga čizme hvatale, onda napuni sva njedra zlatom, i u kosu na glavi naspe pijeska, a osim toga uzme ga u usta; a kad je izlazio iz riznice, jedva je vukao čizme i svačemu je bio sličniji nego čovjeku, jer su mu usta bila nabrekla, i sav je bio nadut. Kad ga Kres opazi, nasmije se i dade mu sve ono i osim toga dade mu još ne manje od onoga. Tako se ova kuća veoma obogatila, i ovaj Alkmeon počne četveroprežna kola držati te dobije dobit u Olimpiji.

125. U drugom rodu poslije toga podigao je tu kuću Klisten, sikionski vladalac, te je postala kudikamo uglednija kod Helena nego što je prije bila. Klisten, sin Aristonima, sina Mirona, sina Andri-

¹¹¹ Hoplit je teško oružan vojnik u pješadiji.

¹¹² Alkmeonovci su jedna od najuglednijih plemićkih porodica u Ateni, koja potječe od Alkmeona, praunuka Nestorova.

jina, imao je kćer, kojoj je bilo ime Agarista. Nju je htio da dade onomu za ženu, koga nađe najboljega od sviju Helena. Kad su dakle bile olimpijske igre, na kojima je Klisten četveroprežnim kolima dobit dobio, razglasi, koji se Helen drži za vrijedna, da bude Klistenov zet, neka šezdeseti dan ili i prije dođe u Sikion, jer će Klisten odlučiti ženidbu u godini dana počevši od šezdesetoga dana. Tada su svi Heleni, koji su se dičili sobom i otadžbinom svojom, stali dolaziti na prosidbu.¹¹³ I Klisten im je upravo za to i trkalište i rvalište načinio. — 127. A kad su u određeni dan došli, Klisten zapita najprije svakoga za otadžbinu i rod, a onda ih zadrži godinu dana te im stane iskušavati junaštvo i ćud i obrazovanost i vladanje, družeći se i sa svakim posebice i sa svima skupa. I na rvališta izvodio je mlađe od njih, a najvećma ih je na zajedničkoj gozbi iskušavao. Jer koliko ih je vremena zadržavao, cijelo to vrijeme činio je sve to i zajedno ih je sjajno častio. A najvećma su mu se milili oni, koji su iz Atene došli, a od njih cijenio je najvećma Hipoklida, sina Tisandrova, i zbog junaštva i što je starijom bio u rodu korintskim Kipselovcima. — 128. A kad dođe određen dan za svadbu i za to, da kaže Klisten sam, koga između sviju izbira, zakolje Klisten stotinu goveda pa počasti i same prosce i sve Sikionjane. A kad je bilo iza gozbe, stanu se prosci nadmetati u glazbi i u društvenim govorima. I dok su sve više pili, reče Hipoklid, koji je ostale najvećma zabavljao, neka mu svirač zasnira za igranje, i svirač ga posluša, a on zaigra. I možda je njemu samomu bilo po volji, kako je

Periklo

¹¹³ Herodot spominje četrnaest odličnih prosaca; među njima i Atenjane: Megakla, sina Alkmeonova i Hipoklida, sina Tisandrova, najbogatijega i najljepšeg Atenjanina.

igrao, ali Klisten je sve to sumnjivo motrio. Zatim Hipoklid časak stane, a onda kaže, neka mu donesu stô, a kad je stô došao, stane na njemu igrati najprije na lakonsku, pa opet na atičku, a napokon se na stolu postavi na glavu te stane nogama igrati. Klisten se za prvoga i drugoga igranja njegova, premda ga je zbog toga igranja i besramnosti mrzilo, da bi mu Hipoklid još zet postao, ipak uzdržavao te se nije htio na nj da osiječe. A kad ga je vidio, gdje je stao nogama igrati, nije se više mogao uzdržati, nego reče: »Sine Tisandrov, ali ženidbu si zaigrao«. A Hipoklid prihvati pa reče: »Ne mari Hipoklid«. — 129. Otad je to poslovica. A Klisten učini mir te prozbori svima ovako: »Ljudi prosici kćeri moje, ja vas sve cijenim i vama svima, ako bi moguće bilo, htio bih da ugodim te ne bih jednoga jedinog od vas izabrao, a ostale zabacio. Ali nije moguće svima po volji učiniti, jer o jednoj jedinog djevojci odlučujem; zato dajem svakomu od vas, koga od te ženidbe odbijam, talenat srebra na dar. što me je počastio ženeći se mojom kćerju i od kuće izbivao. A za Alkmeonova sina Megakla udajem kćer svoju Agaristu po običaju atenskom«. I kad je Megaklo kazao, da je uzima, obavio je Klisten ženidbu.

130. Tako se svršio izbor prosaca, i tako su Alkmeonovci došli na glas po cijeloj Heladi. Iz toga se braka rodio Klisten, koji je file i vladu naroda u Ateni postavio, a ime je imao od oca materina, od Sikionjanina Klistena. Osim toga rodio se Megaklu i Hipokrat, a Hipokratu drugi Megaklo i druga Agarista, koja je imala ime od Klistenove Agariste. Ona se udala za Ksantipa, sina Arifronova, i kad je bila trudna, usnila je, da je rodila lava, i za nekoliko je dana rodila Ksantipu Perikla.

57. ARTABANOV GOVOR

(VII 10)

10. Pošto je Mardonije¹¹⁴ u skupštini Perzijanaca toliko preporučio Kserksovu nakanu, da zavojšti na Atenjane, zašuti. A dok su ostali Perzijanci mučali te se nijesu usudili kazati, da misle drukčije, nego se predlagalo. Artaban, sin Histaspov, a stric Kserksov, uzdajući se u to prihvatiti riječ te progovori ovako: »Kralju, ako se ne kažu misli protivne jedna drugoj, nije moguće, da čovjek bolju izabere, nego valja prihvatiti onu, koja se kazala; ako li se kažu, moguće je to, kao što čisto zlato samo po sebi ne raspoznajemo, nego

¹¹⁴ Mardonije, sin Gobrijin; a zet Darijev bio je perzijski vojskovođa.

kad ga otaremo uz drugo zlato, raspoznavajemo, koje je bolje. Ja sam i oca tvojega, a brata mojega, Darija svjetovao, neka ne ratuje na Skite, koji nigdje na svijetu u gradu ne žive. Ali on se nadao, da će Skite pastire pokoriti, te nije mene slušao, nego pošao u rat, iz kojega se vratio, pošto je mnogo valjanih vojnika izgubio. A ti, kralju, hoćeš da ratuješ na narod, koji je kudikamo bolji od Skita i za koji se kaže, da je i na moru i na kopnu veoma hrabar. A kakva je u tom pogibao, valja da ti kažem. Veliš, da ćeš načiniti most preko Helesponta pa vojsku Evropom u Heladu povesti. Neka bi se dogodilo, te bi bud na kopnu bud na moru bio pobijeden ili na oba mjesta! — Jer se za te ljude kaže, da su bojeviti; a to se može i po tom vidjeti, što su toliku vojsku, koja je s Datisom i Artafernom došla u atičku zemlju, sami Atenjani uništili.¹¹⁵ Ipak neka im ne bi na oba mjesta za rukom pošlo, nego ako svojim brodovima udare na nas pa pobijedivši u boju otplove u Helespont i onda poruše most, što je kralju, već pogibao. Ja to nipošto ne izmišljam u svojoj glavi, nego sudim po nevolji, koja nas malo nije stigla, kad je otac tvoj, načnivši most preko Bospora tračkoga i preko rijeke Istra, prešao na Skite. Tada su Skiti svakojako molili Jonjanine, da poruše most, kojima je bilo povjereno čuvati most na Istru. I da je tada Histijej, miletski vladalac, pristao uz ostale vladaoce, i ne usprotivio se, Perzijanci bi bili propali. Ipak je strahota i čuti, da je do jednoga čovjeka sva kraljeva moć stajala. Zato nemoj ni u kakvu takvu pogibao zaći bez ikakve nevolje, nego slušaj mene. Sada raspusti ovu skupštinu. Pa kad ti se sviđi, pošto sam o tom razmisliš, kaži, što ti se čini, da je najbolje. Jer dobro svjetovati se nalazim, da je najveći dobitak. Ako bi se naime štogod i usprotivilo, odluka je sa svim tim dobra, a samo je slučaj obara. Onaj pak, koji se zlo svjetuje, ako mu je sreća mila, nahodi nahod, ali odluka je njegova sa svim tim loša. Vidiš, kako bog presilne stvorove gromom gađa te ne da, da se ponose, a maleni mu ništa ne smetaju. Vidiš, kako baš najveće kuće i najveća drveta obaraju tresovi. Jer bog rado ruši sve, što je preveliko. Tako može i veliku vojsku malena uništiti, ako naime bog od zavisti strah ili grom među njih baci, te poginu kukavno. Jer bog ne da, da se tko ponosi do njega jedinoga. Žurba u svakoj stvari rađa pogreškama, od kojih rado velika šteta dolazi; a u strpljenju ima probitaka, ako se odmah i ne čini, da ih ima, ali s vremenom će se već naći. Tako dakle tebe, kralju, svjetujem. Ti pak, Mardonije, sine Gobrijin, prestani govoriti prezirno o Helenima, jer ne zaslužuju, da se o njima zlo govori. Što naime Helene rušiš, podbadaš samoga kralja na rat. I samo za to čini mi se, da se toliko trudiš. Ali neka

¹¹⁵ To je bilo u kolovozu g. 490. kod Maratona.

ne bude tako — jer je rug najveća strahota. Kod njega su dvojica, koji krivo čine, a jedan, koji krivo trpi. Rugač čini krivo, što bijedi onoga, koji nije nazočan, a drugi čini krivo, što vjeruje prije, nego pravo ispita. A onaj, koji nije nazočan, kad se govori, trpi evo ovako krivo, što ga jedan obruži, a drugi ga drži za zla. Nego ako svakako valja na taj narod ratovati, dobro, kralj sam neka ostane u zemlji perzijskoj, a mi založimo obojica svoju djecu, pa ti idi sam u rat izabравši ljude, koje hoćeš, i uzevši vojsku, koliku te je volja. I ako sve onako, kao što ti kažeš, kralju za rukom pođe, neka se pobijaju moja djeca, a s njima i ja; ako pak onako, kao što ja proričem, neka se to dogodi tvojima, a s njima i tebi, ako se povратиš. A ne ćeš li na ovo da pristaneš, nego svakako s vojskom da ideš na Heladu, velim, da će oni, koji ovdje ostanu, čuti, da je Mardonije veliko zlo učinio Perzijancima te ga psi i ptice razdiru gdje god u zemlji atenskoj ili pak u lakedemonskoj, ako ne već prije na putu, pa ćeš vidjeti, na kakav narod nagovaraš kralja da ratuje». To je kazao Artaban.

58. LIDANIN PITIJE

(VII 27—29. 38. 39)

27. Kad je Kserkso na svom putu u Sard doveo vojsku do staroga frigijskog grada Kelene, dočekaо ga je Lidanin Pitije, sin Atisov, te prekrasno počastio svu vojsku i samoga Kserksa pa mu se ponudio, da hoće da mu dâ novaca za rat. Kad ga je Pitije nudio novcima, upita Kserkso nazočne Perzijance, tko je Pitije i koliko ima novaca, kad ga njima nudi. A oni mu odgovore: »Kralju, to je onaj, koji je ocu tvojemu Dariju dao na dar zlatnu platanu i lozu; on je još i sada iza tebe najbogatiji čovjek, za kojega mi znamo». — 28. Začudivši se posljednjim riječima, upita Kserkso sam po drugi put Pitija, koliko ima novaca. A on reče: »Kralju, niti ću ti zatajiti niti graditi se, da ne znam za svoj imutak, nego kako znam, tako ću ti pravo kazati. Kako sam doznaо, da silaziš k moru helen-skому, htio sam da ti dam novaca za rat; zato sam ih prebrojio te našao, da imam srebra dvije tisuće talenata, a zlata četiri milijuna Darijevih dukata,¹¹⁶ manje sedam tisuća. I to ti sve dajem na dar. A ja imam od robova i od zemljišta dovoljno za život». — 29. To mu je kazao, a Kserkso se tim riječima obraduje pa reče: »Priјatelj Lidanine, otkad sam izišao iz perzijske zemlje, do toga se časa nijesam sastao ni s jednim čovjekom, koji bi htio da počasti

¹¹⁶ Darijev dukat (stater) iznosio je 20 helenskih drahama.

vojsku moju, ili koji bi bio pred mene došao pa sâm od sebe htio da me ponudi novcima za rat, osim tebe. A ti si krasno počastio vojsku moju i velikim me novcima nudiš. Zato dakle ja tebi evo ove časti dajem. Prijateljem te svojim činim i četiri milijuna dukata dopunit ću ti te od svoga dati sedam tisuća, da četirma milijunima ne bude nedostajalo sedam tisuća, nego da ti svota bude potpuna. Imaj sam, što si sam dobio, i staraj se, da budeš uvijek takav. Jer uzradiš li tako, ne će ti ni sada ni unapredak žao biti».

38. Kad je Kserkso vodio vojsku iz grada, dođe opet Lidanin Pitije, uplašivši se one nebeske pojave¹¹⁷ i osokoljen onim darovima, ka Kserksu pa mu progovori ovako: »Gospodaru, ja bih te htio da zamolim za nešto, što je tebi lako učiniti, a meni bi bilo mnogo«. Kserkso, koji je mislio, da će sve prije moliti nego ono, što je zaiskao, reče, da će učiniti, samo neka kaže, što ište. A on, kad je to čuo, osokoli se te progovori ovako: »Gospodaru, ja imam pet sinova, i svima je zapalo, da s tobom vojuju na Heladu. Smiluj se dakle, kralju, na me starca te mi jednoga od sinova pusti iz vojske, najstarijega, da bude čuvar moj i imutka moga. A ostalu četvoricu vodi sa sobom pa izvršivši ono, što imaš na umu, vrati se natrag«.

39. Ali Kserkso se silno razljuti te odgovori ovako: »Nesretni čovječe, dok idem ja sam u rat na Heladu i vodim sa sobom svoje sinove i braću i rođake i prijatelje, usudio si se spomenuti za svoga sina ti, koji si moj rob, te bi valjalo, da s cijelom kućom svojom zajedno sa ženom sa mnom ideš? Dobro dakle znaj, da u ušima ljudskima prebiva duša; i ako čuje dobro, napunja veseljem tijelo; ako li čuje tomu protivno, uskipi. Tada, kad si dobro učinio i još me takvim nudio, ne ćeš se pohvaliti, da si dobročinstvima kralja prestigao. A kad si se na bezobraštinu dao, ne ćeš zaslužene kazne primiti, već manju nego si zaslužio. Tebe i četvoricu tvojih sinova spasava tvoje dočekanje. Ali onaj jedan, kojega najvećma voliš, izgubit će za kazan život«. Kako je to kazao, odmah zapovjedi onima, koji su bili za takav posao određeni, da nađu od Pitijevih sinova najstarijega te ga na dvije polovine rasijeku pa jednu polovinu metnu s desne, a drugu s lijeve strane puta, a po sredini neka prođe vojska. Pošto su oni to učinili, krene vojska dalje.

¹¹⁷ Misli pomrčinu sunca, koja se spominje u knj. VII 37.

59. BIČOVANJE HELESPONTA

(VII 33—35)

Budući da je Kserkso naumio prevesti perzijsku vojsku u Heladu kopnom, valjalo je graditi mostove preko Helesponta iz Azije u Evropu.

33. Na Hersonesu, koji je na Helespontu, među gradom Sestom i Maditom, proteže se u more širok rt nasuprot Abidu. — 34. K tomu rtu, a od Abida gradili su mostove oni, kojima je bilo naloženo, jedan od bijeloga lica Feničani, a drugi od bibla Egipćani. Ima pak sedam stadija od Abida do suprotnoga brijega.¹¹⁸ A kad su mostovi bili načinjeni, dođe velika bura, koja sve to razbije i razdere. — 35. Kad je Kserkso to čuo, rasrdi se pa zapovjedi, da se Helespont trista puta udari bičem, i da se u more spuste jedne negve. A čuo sam, da je s njima poslao i žigare,¹¹⁹ da žigošu Helespont. No doista im je naloženo bilo, da bičujući govore barbarski i preuzetno: »Gorka vodo, gospodar ti ovu kaznu naređuje, što si mu zlo učinila, a da ti se od njega nije nikakvo zlo dogodilo. I kralj će Kserkso prijeći preko tebe, htjela ti ili ne htjela. A s pravom ti nijedan čovjek ne prinosi žrtava, jer si mutna i slana rijeka«. Tako je zapovjedio, da se more kazni, a onima, koji su bili na čelu gradnji mostova preko Helesponta, zapovjedi, da odsijeku glave. I učinili su tako oni, kojima je ta neugodna čast zapala, a mostove su gradili drugi graditelji.

60. KSERKSO I DEMARAT

(VII 101—105)

Ogledavši svu svoju vojsku kod tračkoga grada Doriska, pozove Kserkso Demarata, bivšega spartanskog kralja, koji je zajedno s njim pošao u rat na Heladu, te ga zapita ovo:

101. »Demarate, sada sam te rad pitati nešto, što mi je na umu. Ti si Helen, i kao što čujem od tebe i od ostalih Helena, s kojima se sastajem, ni iz najmanjega ni iz najslabijega grada. Sada mi dakle reci, hoće li se Heleni oprijeti i na mene vojevati. Jer kao što ja mislim, da se slože svi Heleni i ostali ljudi, koji prema za-

¹¹⁸ Danas iznosi širina tom mjestu preko 10 stadija (oko 1,5 km).

¹¹⁹ Žigari su bili ljudi, koji su pobjegle robove, kad su se opet uhvatili, žigosali usjalim gvožđem. Kserkso postupa dakle s Helespontom kao s robom svojim.

padu nastavaju, nijesu dosta jaki, da bi mojoj navali odoljeli, jer nijesu složni. Ali ipak hoću da čujem i od tebe, što o njima misliš.

Tako ga je upitao. A on mu odgovori: »Kralju, hoćeš li, da ti po istini kažem, ili onako, kao što je tebi drago«. A kralj mu reče, neka po istini kaže, jer mu ne će biti manje mlio nego je prije bio. — 102. Kad je Demarat to čuo, stane ovako govoriti: »Kralju, kad hoćeš, da ti svakako po istini kažem govoreći tako, te me kasnije ne ćeš uhvatiti u laži, čuj! Heladi je odvajkada siromaštvo rođen drug, a krepost je k tomu dobivena, po mudrosti i po oštrom zakonu stečena. Njom se Helada služi te se brani i od siromaštva i od gospodstva. Ja hvalim sve Helene, koji u onim dorskim krajevima prebivaju, a ovo ne ću kazati o svima, nego samo o Lakedemonjanima. Oni najprije ne će nipošto pristati na ono, što ti išteš, da bi Heladu zarobio, a zatim oni će na te vojevati, pa pristajali svi ostali Heleni za tobom. A što se broja tiče, ne pitaj, koliko ih ima, te mogu to učiniti. Jer izišlo ih u boj tisuću ili manje ili i više, oni će se s tobom boriti«.

103. Čuvši to, nasmije se Kserkso pa reče: »Demarate, kakvu si riječ kazao, da će se tisuću ljudi s tolikom vojskom boriti! Ti kažeš, da si sam bio kralj tih ljudi, pa dede reci mi: bi li se htio odmah s deset ljudi da boriš? A ipak, ako je u vašoj državi sve onako, kao što ti razlažeš, treba da ih ti, kao njihov kralj, dočekaš dva puta toliko po vašim zakonima. Jer ako se svatko od njih može boriti s desetoricom od moje vojske, onda ištem, da se ti možeš s dvadesetoricom. I tako bi se obistinilo ono, što govoriš. Ako ste pak takovi i toliki, koliki ste ti i oni Heleni, koji k meni dolaze, pa se opet toliko dičite, onda ćeš riječ, koju si kazao, biti zaludna hvala. Jer evo vidi, čemu je sva prilika! Kako bi tisuću ili i pedeset tisuća ljudi, koji su svi jednako slobodni, a ne pod vlašću jednoga jedinoga, moglo tolikoj vojsci odoljeti? Jer nas na jednoga dolazi više od tisuće, ako njih ima pet tisuća. A da su pod vlašću jednoga jedinog, kao i mi, bili bi, bojeći se njega, i preko svoje naravi bolji i išli bi gonjeni bičem u manjem broju u boj s većim brojem; a kad su pušteni slobodni, ne će ni jedno ni drugo učiniti. A ja mislim, da se mnoštvom i izjednače, teško bi se Heleni sa samim Perzijancima borili. Samo kod nas biva ono, što ti spominješ, ali ne često, nego rijetko. Ima Perzijanaca među mojim kopljonošama, koji će se s trojicom Helena zajedno htjeti da bore. Njih ti ne poznaješ, zato toliko blebećeš«.

104. Na to reče Demarat: »Kralju, naprijed sam znao, ako po istini kažem, da ti ne ću ugoditi. A kad si me natjerao, da kažem čistu istinu, kazao sam ono, što se Spartanaca tiče. Ali da sam ja

sa sadašnjim svojim položajem zadovoljan, a na njih da mrzim, sam najbolje znaš, koji su mi čast i dostojanstvo otačko oteli pa me bje-guncem bez domovine učinili, a otac me je tvoj primio i dao mi žitak i kuću. A razborit čovjek valja da dobrohotnost, koja mu se pokazuje, ne odbija, nego nadasve cijeni. A ja se ne zatječem, ni da se mogu s desetoricom ljudi ogledati ni s dvojicom, a svojevoljno ne bih se ni s jednim u boju ogledao. Ako bi pak nužda bila ili me kakva velika nagrada mamila, najvolio bih se boriti s jednim od onih ljudi, koji kažu, da je svaki od njih za tri Helena. Tako i Lakedemonjani, boreći se pojedince, ni za kim ne zaostaju, a na okupu najveći su junaci od sviju ljudi. Jer ako i jesu slobodni, nijesu sasvim slobodni. Nad njima je gospodar zakon, kojega se još kudikamo većma boje nego tvoji tebe. Što god on zapovijeda, čine, a zapovijeda svagda isto, neka ne bježe ni pred kakvim mnoštvom ljudi iz boja, nego ostaju na svom mjestu pa ili pobijede ili poginu. Ako se pak tebi čini, da blebećem, što to govorim, hoću o ostalom unapredak da šutim. I sada sam progovorio samo na tvoju zapovijed. Ali neka bude po tvojoj volji, kralju!

105. Tako mu je odgovorio, a Kserkso je to uzeo za šalu te se na nj nije razljutio, nego ga milostivo otpustio.

61. SPERTIJA I BULIS

(VII 135. 136)

Kad su Darijevi poslanici došli u Atenu i u Spartu, da bi zatražili zemlje i vode, bace ih Atenjani u bezdan, a Spartanci u bunar. Budući da Spartanci, prinoseći žrtve, nijesu otad mogli dobiti povoljna znamenja, razglase, bi li koji Lakedemonjanin htio za Spartu da umre. Na taj se poziv jave Spartanci Spertija i Bulis i izjave, da su Kserksu voljni dati odmazdu za Darijeve glasnike. I Spartanci ih pošalju ka kraju, gdje ih je čekala sigurna smrt.

135. Toliko junaštvo tih ljudi zaslužuje, da mu se diviš, a i te riječi. Idući u Susu, dođu ka Hidarnu, koji je bio rodom Perzijanac i vojvoda azijskih primoraca. I on ih dočeka i pogosti pa ovako upita: »Ljudi Lakedemonjani, zašto se žacate kralju postati prijatelji? Ta vidite, kako kralj zna valjane ljude poštivati, ako mene i moju čast pogledate. Tako bi i od vas, ako biste se kralju predali, kad kod njega vrijedite za valjane ljude, svakomu kralj dao vlast u helenskoj zemlji«. Na to oni odgovore ovako: »Hidarno, savjet, što nam ga daješ, nije jednak, jer jedno si od onoga, što nas svjetuješ, iskušao, a drugo nijesi iskušao. Što je rob, znaš, a slobode još nijesi iskušao, da li je slatka ili nije. Jer kad bi je isku-

šao, ne bi nas savjetovao, da se kopljima za nju borimo, nego sje-kirama«. — 156. Tako su Hidarnu odgovorili. A kad su onda došli u Susu i stupili pred kralja, najprije su im kopljonoše kazale i nago-nile ih, neka padnu na koljena, da se kralju poklone, ali oni reku, da ne će to nigda učiniti, pa makar ih turili u zemlju na glavu; jer niti je kod njih običaj klanjati se čovjeku niti su za to došli. A kad su se toga izbavili, progovore ovako: »Kralju Medana, poslali su nas Lakedemonjani, da ti za glasnike, koji su u Sparti poginuli, damo njihovu odmazdu« — i što još k tomu pripada. Ali na te riječi kaže Kserkso plemenito, da on ne će biti kao Lakedemonjani. Jer oni su tim, što su ubili glasnike, povrijedili ono, čega se svi ljudi drže, a on ne će učiniti ono, što njima prigovara, niti ubivši njih, Lakedemonjane od krivnje izbaviti.

62. HELENSKI POSLANICI KOD GELONA U SIRAKUZI

(VII 157—162)

Opasnost, koja je prijetila Heladi od Kserksa, ujedinila je He-lene iz matere zemlje u savez protiv Perzijanaca. Saveznici pošalju poslanike k ostalim Helenima tražeći pomoć za Heladu, pa tako i na Siciliju k tiraninu Gelonu.

157. Kad su poslanici helenski došli u Sirakuzu, izidu pred Ge-lona te stanu govoriti ovako: »Poslali su nas Lakedemonjani i nji-hovi saveznici, da te pozovemo u pomoć protiv barbarina, o kojem si jamačno već čuo, da ide na Heladu. Perzijanac je načinio most preko Helesponta te vodi čitavu istočnu vojsku iz Azije pa hoće da zarati na Heladu. On kaže doduše, da ide na Atenu, ali ima na umu cijelu Heladu pokoriti. Budući dakle da si ti veoma silan i da je ne najmanji dio Helade tvoj, kad Sicilijom vladaš, pomaži oni-ma, koji se bore za slobodu Helade, i bori se i ti za nju. Jer ako se cijela Helada složi, to čini veliku četu, i sposobni smo navali odoljeti. Ako pak jedni od nas uz neprijatelje pristanu, a drugi ne htjednu pomagati, a valjanih ljudi u Heladi bude malo, onda se dakako treba bojati, da će cijela Helada pasti. Jer ne nadaš se, ako nas Perzijanac u boju svlada i pokori, da ne će k tebi doći, nego se naprijed čuvaj. Ako nama pomažeš, sebi pomažeš. A što se dobro razmisli, ono se obično rado dobro i svrši«. — 158. Tako su govo-rili. A Gelon se osiječe na njih pa reče: »Ljudi Heleni, preuzetno ste govorili pa opet ste se usudili mene pozivati, da vam dođem u pomoć protiv barbarina. A kad sam vas ono ja zamolio, da mi po-

mognete protiv barbarske vojske, kad se bila zametnula razmirica s Karhedonjanima,¹²⁰ i zaklinjao vas, da se ubistvo Dorijske, ¹²¹ sina Anaksandridova, Egeštanima osvetite, i obećavao, da će vam pomoći osloboditi trgovišta, od kojih su vam tolike koristi i probici nastali, nijeste došli, ni meni da pomognete ni Dorijskevo ubistvo da osvetite, pa da je bilo do vas, sve bi to bilo barbarima u vlasti. Ali se opet za nas dobro i na bolje okrenulo. A sada, gdje je rat opet k vama došao, sjetili ste se napokon Gelona. Ali premda ste me uvrijedili, ne ću biti kao vi, nego sam spreman poslati u pomoć dvjesta trijera i dvadeset tisuća oklopnika i dvije tisuće konjanika i dvije tisuće streljača i dvije tisuće praćara i dvije tisuće lakih konjotrača.¹²² I žita obećavam da ću davati za čitavu helensku vojsku, dok rata ne svršimo. Ali to obećavam pod pogodbom, da budem zapovjednik i vođa Helena protiv barbarina. Inače niti ću sam doći niti druge poslati».

159. Kad je to čuo Sijagar, poslanik lakedemonjski, nije mogao odoljeti, nego reče: »Doista bi glasno zacvilio Pelopovac Agamemnon,¹²³ kad bi čuo, da je Spartancima vođenje oteo Gelon i Sirakušani! Ne, to nemoj više ni spomenuti, da ćemo ti vođenje predati, nego ako hoćeš Heladi da pomažeš, znaj, da će ti Lakedemonjani zapovijedati. Ako pak ne ćeš, da ti zapovijedaju, a ti se prodi i pomoći«. — 160. Nato im Gelon, kad je čuo nemile riječi Sijagrove, učini ovaj posljednji prijedlog: »Priatelju Spartance, kad uvreda čovjeku u srce side, rado srdžbu izvodi. Ali premda si u svom govoru pokazao preuzetnost, ne ćeš me skloniti, da bih u odgovoru nepristojan postao. Kad je vama toliko stalo do vođenja, trebalo bi, da bude i meni stalo još većma od vas, jer sam vođa mnogo puta veće vojske i kudikamo većega broja brodova. No budući da se vi u svom govoru tomu tako opirete, hoću i ja nešto popustiti od predašnjega zahtijevanja. Ne biste li vođe pješачkoj vojsci bili vi, a pomorskoj ja? Ako pak vi želite biti vođe na moru, hoću ja na kopnu. Treba dakle ili da na to pristanete, ili da se vratite bez ovakvih saveznika«.

¹²⁰ Karhedonjani su stanovnici grada Kartage.

¹²¹ Dorijske, sin kralja Anaksandrida i brat Leonidin, poveo je oko g. 500. koloniju u Tripolis, ali su ga Kartažani odande protjerali. Zato se zaputio po istom poslu na Siciliju, gdje je u boju izgubio glavu. Isp. Herodot V 41—48.

¹²² Konjotrača (ἵπποδρόμοι) bili su pješaci, koji bi se među konjanike pomiješali.

¹²³ Agamemnon nije bio kralj spartanski, nego mikenski, ali otkad je Sparta postala najsilnija, na Peloponesu, rado su se Spartanci pozivali na Agamemnona, koji je negda bio najsilniji vladalac na Peloponesu.

161. To im je Gelon predlagao. Ali atenski poslanik odgovori prije lakedemonskoga: »Kralju sirakuški, nije nas Helada k tebi poslala, da istemo vođa, nego vojske. A ti ne kažeš, da ćeš poslati vojske, ako ne budeš vođa Helade, nego želiš, da bi joj bio vojvodom. Dok si iskao, da budeš vođa čitave helenske vojske, bilo je nama Atenjanima dosta, da šutimo, znajući, da će Lakonac biti dovoljan, da se za nas oboje zauzima. A kad ti ne damo čitavoj, nego išteš samo pomorskoj vojsci da zapovijedaš, evo ovako ti je: da ti Lakonac i dopusti zapovijedati, ne ćemo dopustiti mi, jer je naša, ako je sami Lakedemonjani ne ištu. Ako joj oni hoće da zapovijedaju, ne opiremo se, a drugomu ne ćemo nikomu dopustiti, da na moru zapovijeda. Jer bismo bili uzalud stekli najveću pomorsku vojsku od Helena, da Sirakužanima predamo vođenje mi Atenjani, koji smo prastaro pleme i koji se jedini od Helena nijesmo selili. I pjesnik je Homer kazao, da je od nas u Ilij došao čovjek, koji je najbolje umio vojsku postaviti i urediti.¹²⁴ Zato nas nije nipošto stid tako govoriti«. — 162. A Gelon odgovori: »Prijatelju Atenjanine, čini se, da zapovjednikâ imate, ali onih, kojima bi zapovijedali, ne ćete imati. Kad dakle ništa ne popuštate, nego hoćete sve da imate, žurite se, da se što brže natrag vratite, pa javite Heladi, da joj je proljeće iz godine uzeto«. Toj je riječi smisao: Kao što je u godini proljeće najbolje, tako bi u helenskoj vojsci bila njegova vojska. Što dakle Helada gubi njegovo savezništvo, to je tako, kao da bi proljeće iz godine uzeto bilo. Tako su se helenski poslanici s Gelonom dogovarali, a onda otplovili.

63. KOD TERMOPILA

(VII 223—225. 228. 233. 238)

223. Kad je sunce ogranulo, izlije Kserkso žrtvu ljevanicu pa počeka jedno vrijeme, po prilici dok se trg napuni,¹²⁵ a onda učini navalu. Jer tako ga je Efijalt¹²⁶ svjetovao zato, što je put niz goru kudikamo bliži i kraći nego oko gore i uz nju. Tako je navalio Kserkso s barbarima, pa i Leonida¹²⁷ s Helenima, kako su išli u smrt, izišli su kudikamo dalje nego u početku na šire mjesto klanca. Jer

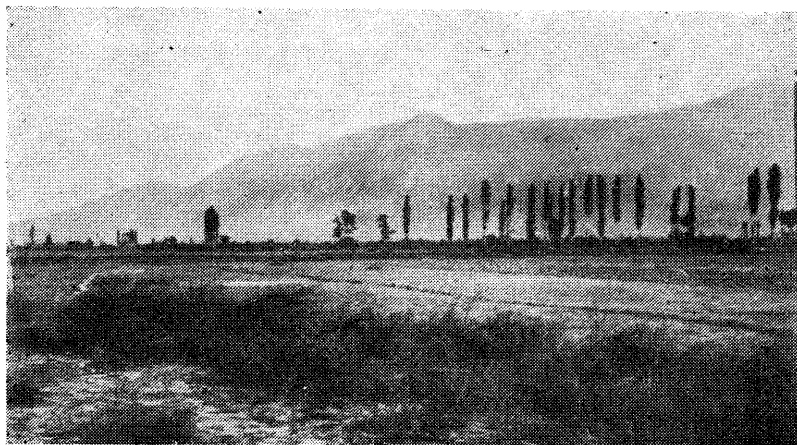
¹²⁴ Atenjanin se poziva na Ilijadu II 552 i d.

¹²⁵ »Dok se trg napuni«, t. j. dok se trg u Ateni napuni ljudi, što je bivalo po prilici oko deset sati prije podne.

¹²⁶ Efijalt (jon. Epijalt), sin Euridemov. čovjek Malilejac, nadajući se, da će veliku plaću od kralja primiti, pokaže mu stazu, koja gorom vodi u Termopile, i upropasti tako one Helene, koji su ondje čekali.

¹²⁷ Leonida, sin Anaksandridin, kralj spartanski, koji je g. 480. branio Termopile od Perzijanaca.

predašnjih su dana jedni čuvali zid, a drugi su se, uzmičući u klanac borili. A tada, kad su izvan klanca jedni na druge udarili, padalo je veliko mnoštvo barbara. Jer su za četama vođe imali bičeve, kojima su ljude bili i uvijek naprijed gonili. I mnogo ih je popadalo u more i izginulo, a još kudikamo više bilo je živih pogaženih od drugih; i ništa se nije marilo, tko pogiba. Jer znajući Heleni, da im valja umrijeti od onih, koji su krenuli oko gore, udarali su na barbare s najvećom snagom, što su mogli, bez obzira i kao bijesni. — 224. Koplja su većini bila već polomljena, a oni stanu mačevima Perzijance sjeći. U tom boju padne Leonida kao dičan junak i drugi ugledni Spartanci s njim, kojima ja znam imena, kao što su junaštvom svojim i zaslužili, a znam ih i sviju trista³³. Ali i mnogo uglednih Perzijanaca palo je ondje, a među njima i dva sina Darijeva, dva brata Kserksova. — 225. A i za mrtvoga Leonidu nastala je velika vrevica Perzijanaca i Lakedemonjana, dok ga Heleni nijesu s junaštvom istrgli i četiri puta neprijatelje odbili. Tako su se borili, dok nijesu oni s Efijaltom došli. A kad su Heleni doznali, da su oni došli onda se istom stao boj okretati. Oni počnu natrag na uski put uzmicati i došavši za zid, stanu na brežuljak na okupu svi ostali osim Tebanaca. Taj je brežuljak u klancu, gdje sada stoji kamen lav Leonidi na spomen. Na tom su se mjestu branili mačevima, koji su ih još imali, i rukama i zubima, dok ih nijesu barbari strijelama zasuli, koji su jedni odsprijed pošli za njima i zid porušili, a drugi ih obišli i odasvud opkolili.

Thermopile

228. Kad su se pokopali ondje, gdje su pali, napisao se njima i onima, koji su poginuli prije nego je Leonida saveznike kući oda-slao, natpis, koji je glasio ovako:

*Nekoć se boraše ovdje sa trista tisuća ljudi
Četiri tisuće tek Peloponešana broj.*

To je svima skupa napisano, a Spartancima napose:

*Stranče, Lakoncima javljaj, da ovdje u grobu ležimo
Pokorno držeći svi zakona njihovih riječ.*

To je Lakedemonjanima napisano, a vidiocu¹²⁸ evo ovo:

*Spomenik to je slavnom Megistiji, koga su nekoć
Prešaoši Sperhejev tok Medani ubili tu;
Vidjelac, znajući dobro, da smrt se približava k njima,
Ipak ne ostavi on spartanske vojskove tad.*

Tim natpisima i stupovima proslavili su ih Amfiktionci,¹²⁹ osim vidiočeva natpisa. A vidiocu Megistiji napisao je natpis Simonid,¹³⁰ sin Leoprepov, koji mu je bio prijatelj.

Leonidin grob

¹²⁸ S Leonidinom vojskom je bio kod Termopila i vidjelac Megistija Akarnanac, koji je iz žrtava prorekao vojnicima, što ih čeka. Njega je Leonida htio poslati kući prije boja, da ne bi s njima poginuo, ali on je ostao dragovoljno uz vojsku i s njome poginuo.

¹²⁹ Savez država za zaštitu svetišta u Delfima i Demetrina hrama u Anteli kod Termopila.

¹³⁰ Simonid s otoka Keja (556—468); poslije Pindara najglasovitiji lirski pjesnik helenski.

233. Tebanci, kojima je Leontijad bio vojvoda, borili su se jedno vrijeme od nužde na strani Helena protiv kraljeve vojske. Ali kad su opazili, da Perzijanci nadvladavaju, dok su Heleni s Leonidom na brežuljak hitjeli, odvoje se od njih te stanu pružati ruke i približavati se barbarima govoreći sasvim po istini, da pristaju uz Medane i da su među prvima kralju dali zemlje i vode, a u Termopile su došli od nužde te nijesu krivi gubitku, što je kralja zadesio. Što su to kazali, ostali su živi, jer su im i Tesalci posvjedočili ono, što su kazali. Ali nijesu sasvim dobro prošli. Jer kad su barbarima u ruke došli, jedne su smjesta poubijali, a većini na zapovijed Kserksovu užegli kraljevski žig.¹³¹ i to najprije vojvodi Leontijadu, kojemu su sina Eurimaha kasnije Platejani ubili, kad je bio vojvoda četiri stotine Tebanaca i uzeo platejski grad.

238. Kserkso prođe između mrtvaca i budući da je za Leonidu čuo, da je bio kralj i vojvoda lakedemonški, zapovjedi, da mu glavu odsijeku i na kolac nataknu. Po mnogim znacima, a najvećma po ovom, očito je, da se kralj Kserkso ni na koga nije tako naljutio, kao na Leonidu, dok je živio. Inače se ne bi bio o mrtva tako ogriješio, jer Perzijanci poštuju junačke borce većma od ikojega naroda, za koji ja znam. Ali zapovijed su izvršili oni, kojima je bilo naloženo.

64. MASLINOV VIJENAC

(VIII 26)

*Nika pruža pobjedniku vijenac
maslinov*

26. Kad je Kserkso boravio s vojskom na Eubeji, dode k njemu nekoliko prebjega iz Arkadije, koji nijesu imali oda šta živjeti, nego su tražili posla. Njih Perzijanci odvedu pred kralja pa ih stanu ispitivati, što Heleni rade. I jedan ih je uime svih o tom ispitivao. A oni im odgovore, da svetkuju olimpijsku svetkovinu te gledaju natjecanje ljudi i konja. Nato ih upita,

što je nagrada, za koju se natječu. A oni kažu, da se daje vijenac od masline. Tada reče Tigran, sin Artabanov, veoma valjanu misao,

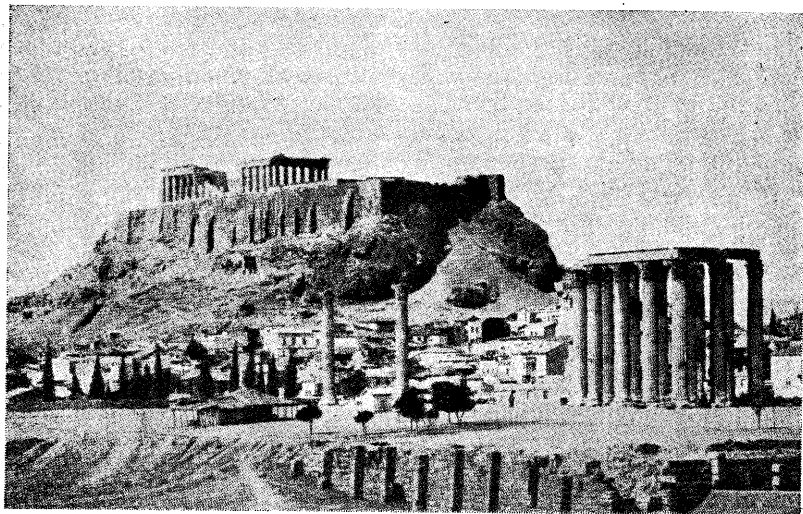
¹³¹ Tebancima su užegli kraljevski žig kao znak, da su postali kraljevi robovi.

poradi koje ga je kralj držao za kukavicu. Čuvši, da je nagrada vijenac, a ne novci, nije mogao šutjeti, nego pred svima reče: »Jao, Mardonije, na kakve si nas ljude u boj poveo, koji se ne natječu za blago, nego za junaštvo«. To je kazao.

65. PERZIJANCI NA AKROPOLI ATENSKOJ

(VIII 51—55)

51. Od prelaska preko Helesponta, odakle su krenuli na put i gdje su probavili mjesec dana prelazeći u Evropu, došli su barbari u druga tri mjeseca u Atiku, kad je Kalijad bio arhont atenski.¹³² I zauzmu grad, u kojem nije bilo stanovnika, samo nešto malo Atenjana nadu u svetinji, rizničare svetinjske i siromahe, koji su tvrđavu ogradili vratima i gredama pa nastojali, da odbiju njihovu navalu, i u jednu ruku zbog siromaštva nijesu izišli na Salaminu, a u drugu su ruku mislili, da su oni pogodili proroštvo, koje im je Pitija kazala, da će drveni zid biti nepredobitan; jer upravo to je

Atenska Akropola

¹³² U proljeće g. 480. krenuo je Kserkso iz Sarda. Priprave za prijelaz i sam prijelaz preko Helesponta trajao je mjesec dana. Boj kod Salamine bio je 20. rujna.

njihovo utočište po proroštvu, a ne brodovi. — 52. A Perzijanci se posade nasuprot tvrđavi na visini, koju Atenjani zovu Aresov brežuljak, te ih stanu ovako podsjedati. Strijele bi obavili kućinama te zapalili pa strijeljali u ogradu. Ali Atenjani, koji su bili podsjedani, branili su se sa svim tim, premda su zapali u krajnju nevolju, i ograda ih izdala. I kad su im Pisistratovci donosili ponude za predaju, nijesu ih htjeli da prihvate, nego koješta izmišljali protiv neprijateljâ pa i kamenje bacali na barbare, kad su se k vratima približavali, te je Kserkso dugo vremena bio u neprilici, jer ih nije mogao svladati. — 53. A napokon se barbarima ipak pojavi nekakav izlazak iz neprilike. Jer po proroštvu je trebalo, da sva atička zemlja na kopnu dođe Perzijancima u vlast. Sprijeda pred tvrđavom, a ostrag za vratima i uzlaskom, gdje nije nitko stražu čuvao niti bi se bio nadao, da će se tuda koji čovjek popeti, ovuda ih se popne nekoliko blizu svetinje Kekropove kćeri Aglaure, premda je to mjesto strmenito. A kad ih Atenjani opaze, gdje su se popeli na tvrđavu, jedni se bace niza zid dolje te poginu, a drugi pribjegu u hram. A Perzijanci, koji su se popeli, pođu najprije k vratima te ih otvore, a onda poubijaju pribjegare. A kad su sve poubijali, oplijene svetinju pa zapale čitavu tvrđavu.

54. Kad je Kserkso sasvim zauzeo Atenu, pošalje u Susu glasnika na konju, da Artabanu javi, kolika im se sreća dogodila. A otkad je poslao glasnika, drugi dan sazove prognane Atenjane, koji su s njim išli, te im zapovjedi, da se popnu na tvrđavu pa svojim načinom prinesu žrtvu. To je zapovjedio bio zato, što mu se štogod u snu utvorilo, ili zato, što se dojmilo njegova srca, što je svetinju zapalio. I prognani su Atenjani učinili ono, što im je zapovjedio. — 55. A evo zašto sam to spomenuo. Na ovoj je tvrđavi hram Erehteja, za kojega se kaže, da je sin zemlje, a u njemu maslina i more, o čemu Atenjani pripovijedaju, da su Posidon i Atena¹³³ postavili za svjedočanstvo, kad su se otimali o zemlju. Ovu je maslinu zadesilo, te su je barbari zajedno s ostalom svetinjom spalili. A kad su se drugi dan iza požara oni Atenjani, kojima je kralj zapovjedio, da žrtvu prinesu, popeli u svetinju, našli su, da je mladičica iz panja iznikla po prilici lakat duga. I to su oni kazali.

¹³³ Priča atenska pripovijeda, da su se za vladanja Kekropova Posidon i Atena otimali oko toga, tko će biti zaštitnik grada Atene. Oboje je nastojalo steći tu čast dobroćinstvom. Posidon udari trozubom o zemlju, i iz zemlje izavri izvor gorke vode morske (Erehtejevo more). Tim je htio da pokaže, da će more, kojemu je on gospodar, Atenjanima biti najveća blagodat. A Atena zasadi maslinu, od koje su postale sve masline u Atici. I Atenin se dar činio probitačniji. Tako je pobijedila Atena. I od toga vremena čistila se u Ateni više od svih drugih bogova.

66. PRIPRAVE ZA SALAMINSKU BITKU

(VIII 56—64. 74—76. 78—82)

Helenski brodovi, koji su pobjegli od Artemisija, brijega na Eubeji, pristali su na moibu Atenjana kod otoka Salamine, da bi djecu i žene iz Atike otpremili i da bi se na Salaminu dogovorili, što im valja dalje činiti.

56. Kad se Helenima kod Salamine javilo, što se s atenskom tvrdavom dogodilo, tako se prestrave, te jedne vojvode nijesu ni čekale, da se odluči o onom, o čemu se radilo, nego poskaču na brodove pa dignu jedra, da pobjegnu. A oni, koji su ostali, odluče biti pomorski boj pred Istmom.¹³⁴ Uto nastane noć, i oni se razidu iz skupštine te pođu na brodove.

— 57. A kad je Temistoklo došao na svoj brod, upita ga Atenjanin Mnesifil,¹³⁵ što su odlučili. Pa doznavši od njega, da je odlučeno povesti brodove k Istmu te pred Peloponesom pomorski boj biti, reče: »Ako brodove doista odvedu od Salamine, ne ćeš više ni za kakvu domovinu boj biti, jer će svatko krenuti u svoj grad, i niti će ih Euribijad moći zadržati, ni itko drugi, da se vojska ne bi raspršala.. I Helada će propasti poradi bezumlja. Nego ako ima koji način, idi pa nastoj razvrći ono, što je odlučeno, ne bi li Euribijada mogao nagovoriti, da odluku promijeni pa ovdje ostanek«. — 58. Taj se prijedlog Temistoklu veoma svidio, i ne odgovorivši na to ništa, pođe na brod Euribijadov pa reče, da se hoće s njim o nekoj zajedničkoj stvari da dogovori. A on ga pozove, neka dođe k njemu na brod pa kaže, što hoće. I Temistoklo sjedne k njemu te mu kaže sve ono, što je od Mnesifila čuo, kao da je njegovo, i k tomu doda još koješta, dok ga nije

Temistoklo

¹³⁴ Istam je korintska prevlaka, koja veže Pelopones sa srednjom Grčkom.

¹³⁵ Stari su Mnesifila držali za učitelja Temistoklova u politici.

umolio, da s broda side pa vojvode u skupštinu sazove. — (59) A kad su se sabrali, prije nego je Euribijad predložio ono, za što je sakupio vojvode, govorio je Temistoklo¹³⁶ mnogo moleći ih silno. A dok je govorio, reče mu korintski vojvoda Adimant, sin Okitov: »Temistoklo, kod igara oni, koji prerano ustaju, biju se«. ¹³⁷ A on odgovori pravdajući se: »A oni, koji zaostaju, ne dobivaju vijenca«. — (60) Tada je Korinćaninu blago odgovorio, a Euribijadu nije kazao više ništa onoga, što je prije kazao, da će se raspršati, ako krenu od Salamine, jer budući da su saveznici bili nazočni, nije mu se pristojalo tužiti ih, nego je drukčije govorio, i to evo kako: »Do tebe je sada, da spasiš Heladu, ako mene poslušаш i ovdje boj dočekaš, a one ne poslušаш, koji ti kažu, da brodove prevezeš k Istmu. Jer čuj jedno i drugo pa isporedi. Ako kod Istma boj zametneš, borit ćeš se na širokom moru, a to je za nas najmanje probitačno, jer su naši brodovi sporiji i manje ih je na broj. A osim toga izgubit ćeš Salaminu i Megaru i Eginu, ako nam ostalo i za rukom pođe. Jer zajedno s pomorskom vojskom ići će i pješačka vojska, i tako ćeš ih sam dovesti u Pelopones, i čitava će Helada po tebi doći u pogibao. Ako pak učiniš onako, kao što ja kažem, evo koliki te probici čekaju. Ponajprije što ćemo u užini s malo na mnogo brodova udariti, ako se boj svrši onako, kao što valja očekivati, pobijedit ćemo sjajno. Jer u užini biti pomorski boj u prilog je nama, a u širini njima.¹³⁸ I opet ostaje Salamina, gdje su nam djeca i žene zaklonjene. Pa i to je u tom, do čega vam je najviše stalo: Ako ovdje ostanеš, borit ćeš se jednako za Pelopones, kao i kod Istma, ali ih, ako dobro misliš, ne ćeš dovesti u Pelopones. Jer ako se dogodi, čemu se ja i nadam, te pobijedimo s brodovima, niti će vam barbari k Istmu doći niti ići dalje od Atike, nego bez reda otići, i na dobitku ćemo biti. što će se spasiti Megara i Egina i Salamina, gdje nam je i proročeno, da ćemo neprijatelje svladati. A koji se ljudi, kako treba, svjetuju, oni obično i uspijevaju, a koji se ne svjetuju, kako treba, njima ni bog ne podupire ljudskih namjera«.

61. Kad je Temistoklo tako govorio, stane opet Korinćanin Adimant na nj navaljivati: tko nema otadžbine,¹³⁹ neka šuti, i Euribijad neka ne da glasovati čovjeku, koji je bez doma. Kad Temi-

¹³⁶ Temistoklu je valjalo čekati, dok bi mu predsjednik riječ dao.

¹³⁷ Za držanje reda kod igara starali su se redari (ἡσδοφόροι ili μαστιγοφόροι) koji su onoga, tko nije čekao na znak glasnikov, i ubili.

¹³⁸ U širini može golemo neprijateljsko brodogradništvo svoju silu potpuno razviti, a u užini ima nade, da će junaštvo helensko pretegnuti.

¹³⁹ Adimant hoće da kaže, da je Temistoklov grad (Atena) neprijateljima u vlasti.

stiklo svoj grad pokaže, onda neka govori u skupštini. Tako je na nj navaljivao zato, što je Atena bila zauzeta i neprijateljima u vlasti. Nato je i Temistoklo njemu i Korinćanima koješta ružno kazao, a o svojima dokazivao, da imaju i grad i zemlju veću nego oni, dok imaju dvjesta brodova punih momčadi. I nikakvi Heleni ne će navalj njihovoj odoljeti. — 62. Spomenuvši to, obrati se k Euribijadu pa reče odlučnije: »Ostani ovdje i budi valjan čovjek, inače ćeš upropastiti Heladu. Jer sav uspjeh rata nose nam brodovi. Zato slušaj mene! Ako pak to ne učiniš, mi ćemo, kako jesmo, svoje ukućane uzeti na brodove pa otići u Siris¹⁴⁰ u Italiji, koji je naš još od davnina, i za koji proroštva kažu, da treba, da se mi ondje naselimo. A vi, ostavši sami bez ovakvih saveznika, sjećat ćete se mojih riječi«. — 63. Na ove riječi Temistokolove premisli se Euribijad. A meni se čini, da se najvećma zato premislio, što se pobojavao, da ih Atenjani ne bi ostavili, ako bi brodove k Istmu poveo. Jer ako bi ih Atenjani ostavili, ostali ne bi više bili sposobni za boj. Zato je odlučio tako, da će ondje ostati i pomorski boj biti. — 64. Tako se napokon Heleni kod Salamine nakon riječanja, kad se Euribijadu svidjelo, stanu ondje spremati za pomorski boj.

Aristid

Ratno vijee Kserksovo zaključilo je, da napadne helenske brodove kod Salamine. Helenska pješачka vojska dala se na utvrđivanje Istma, jer su onamo kretale perzijske čete.

7. Kad su oni kod Salamine za to doznali, bili su u strahu, ali se nijesu bojali toliko za sebe, koliko za Pelopones. I jedno su vrijeme tiho jedan k drugomu pristupali pa se razgovarali i čudili

¹⁴⁰ Grad Siris, kao i susjedni Sibaris, bio je na glasu s blagostanja i gizdanja svojih stanovnika.

Euribjadovu bezumlju. A napokon provali na javu, te se sastanu u skupštinu i mnogo se govorilo o istoj stvari, jedni da treba k Peloponesu otploviti i za nj se boriti, a ne ostati i za osvojenu zemlju boj biti, a Atenjani i Eginjani i Megarani, da treba ondje ostati i i braniti se. — (75) A Temistoklo, kako se našao nadglasao od Peloponešana, izide potajno iz skupštine te pošalje nekoga čovjeka na brodu u oko medski naloživši mu, što treba da kaže; tomu je čovjeku bilo ime Sikin, a bio je rob i odgojitelj Temistoklove djece. Kasnije, poslije tih događaja, učinio ga je Temistoklo tespijskim građaninom, kad su Tespljani građane primali,¹⁴¹ i dao mu obilno novaca. On dođe tada na brodu te progovori vojvodama barbar-skima evo ovako: »Poslao me je vojvoda atenski, a da ostali Heleni za to ne znaju, jer pristaje uz kralja i voli, da nadvladate vi nego Heleni; a kazati mi valja, da je Helene spopao strah te misle na bijeg, i sada možete vi najljepše od svih djela učiniti, ako im ne date, da se razbjegnu. Jer niti su među sobom složni niti će vam se oprijeti, nego ćete ih vidjeti, gdje se jedni s drugima bore, oni, koji uz vas pristaju, i oni, koji ne pristaju«. — (76) Kazavši im to, vrati se brzo natrag. A oni povjeruju onomu, što im se javilo, te pošalju najprije mnogo Perzijanaca na otočić Psitaliju, koji je među Salaminom i suhom zemljom, a onda o ponoći povedu zapadno krilo u okrugu k Salaminu, a tako i oni, koji su bili kod Keja i Kinosure¹⁴² uvrstani, i čitavu užinu morsku do Munihijske¹⁴³ zapremali su brodovima. Brodove su povelj zato, da Heleni ni uteći ne bi mogli, nego zaustavljeni kod Salamine dali platu za bojeve kod Artenisija. A na otočić, koji se Psitalija zove, poslali su Perzijance zato, da kad se bude pomorski boj bio te ponajviše onamo more tjeralo ljude i ruševine (jer otok je bio upravo u užini, u kojoj se imao biti pomorski boj), da bi jedne spasavali, a druge ubijali. Ali to su radili tiho, da ne bi neprijatelji za to doznali. To su noću radili, a da se nijesu naspavali.

(78. A vojvode kod Salamine riječale su se dugo, jer još nijesu znali, da su ih barbari brodovima opkolili, nego kao što su ih obdan vidjeli, gdje stoje, mislili su, da su na istom mjestu. — (79. A dok su se vojvode riječale, prijeđe s EGINE Aristid,¹⁴⁴ sin Lisimahov,

¹⁴¹U bojevima kod Termopila i Plateje izginulo je mnogo tespijskih građana, zato su Tespljani primali nove građane.

¹⁴²Kej i Kinosura čini se da je isto, i to ime onoga dugoga jezika na otoku Salaminu, što je prema Psitaliji.

¹⁴³Munihijska je luka atenska. Atena je imala tri luke: Faleron, Munihijsku i Pirej.

¹⁴⁴Aristid je bio progнан g. 482., i to ostrakizmom, t. j. glasovanjem, kod kojega bi se ime onoga, za koga se držalo, da je za ustav pogibeljan,

Atenjanin, koji je bio od naroda crijepovima osuđen na progonstvo, ali sam ja po onom, što sam doznao o značaju njegovu, uvjeren, da je bio najbolji i najpravedniji čovjek u Ateni. Taj čovjek stupa pred skupštinu te pozove Temistokla, koji mu nije bio prijatelj, nego najveći neprijatelj. Ali poradi velikih nevolja, koje su im prijetile, zaboravio je ono te ga pozvao, da bi s njim govorio; jer je čuo, da Peloponešani nastoje, da bi brodove povelu k Istmu. A kad je Temistoklo izišao, progovori Aristid ovako: »Mi treba da se u svako doba, pa i u ovo vrijeme otimamo, tko će od nas više dobročinstava otadžbini učiniti. Ali ti kažem, da je svejedno mnogo ili malo govoriti Peloponešanima o odlasku oдавде. Jer ja sam svojim očima vidio ono, što ću ti kazati: da sada Korinćani i sam Euribijad sve da i hoće, ne će moći otploviti; neprijatelji nas opkoljuju unaokolo. Nego idi unutra te im to javi«. — (80) A on odgovori ovako: »To je sasvim valjana opomena i dobar glas. Jer što sam ja želio, da se dogodi, to si sam svojim očima vidio te nam došao javiti. Znaš, da je ono, što Medani rade, moje djelo. Jer budući da Heleni nijesu htjeli drage volje boj da zameću, trebalo ih je protiv volje natjerati. A kad si donio dobar glas, ti im ga sam javi! Jer ako im ja to kažem, mislit će, da sam izmislio, te mi ne će vjerovati, da barbari tako rade. Zato uđi sam k njima te im javi, kako je. Pa ako uzvjeruju, kad im javiš, to će biti najbolje, ako li ne povjeruju, nama je svejedno, jer se više ne će razbjeći, ako smo opkoljeni odasvud, kao što ti kažeš«. — (81) Nato uđe Aristid te im stane kazivati, da je s EGINE došao i jedva prošao između brodova, a da ga nijesu opazili oni, koji su brodove uvrstali. Jer čitav oko helenski opkoljavaju brodovi Kserksovi. Zato ih svjetuje, da se spremaju za obranu. To rekavši, iziđe napolje. A vojvode se stanu iznova riječati. Jer većina ih nije vjerovala onom, što im se javilo. — (82) A dok oni nijesu vjerovali, prijeđe k njima trijera ljudi Teniana, kojog je bio zapovjednik Panetije, sin Sosimenov, te donese cijelu istinu.

67. SALAMINSKA BITKA

(VIII 83—89. 91—92. 95—99)

(83) Kad su Heleni povjerovali onomu, što su Tenjani kazali, stanu se spremati za pomorski boj. Zora je pucala, a oni sakupe

napisalo na crijep (ζαρκύον); i koga bi većina od 6000 građana tako označila. morao se iz Atene ukloniti. Da je bio Aristid tako prognan, kriv je bio ponajviše Temistoklo. Ali kad su Perzijanci zaratili na Atenu, predložio je sam Temistoklo, da se prognanici (među njima i Aristid) mogu vratiti.

momčad, kojoj stane Temistoklo od sviju govoriti onako, kao što je trebalo, a riječi su njegove bile sve bolje s gorima ispodređene,¹⁴⁵ kao što se u ljudskoj naravi i prilikama i događa. Pa opomenuvši ih, da od toga bolje izaberu, završi govor te im zapovjedi, da idu na brodove. I oni su išli, a uto dođe od EGINE trijera, koja je bila po EAKOVCE¹⁴⁶ otišla. — (84) Tada Heleni izvezu sve brodove u more, i odmah udare na njih barbari. Ostali su Heleni brodove natrag tjerali k brijegu, ali Aminija, Atenjanin iz Palene, izvezavši se udari na brod. Pa kad se brod njegov zapleo te ga nijesu mogli odriješiti, dođu ostali Aminiji u pomoć, i tako se pobiju. Tako pripovijedaju Atenjani da se pomorska bitka počela, a Eginjani, da je počeo onaj brod, koji je bio po EAKOVCE otišao na Eginu. A pripovijeda se i to, da im se pojavila utvara žene pa ih pozvala u boj tako, te je čitav oko helenski mogao čuti, a prije ih ovako prekorila: »Nesretnici, dokle ćete još brodove natrag tjerati?«

(85) Prema Atenjanima bili su uvrstani Feničani; jer oni su bili na onom krilu, koje je bilo prema Eleusini i zapadu; — a prema Lakedemonjanima Jonjani; jer oni su imali ono krilo, koje je bilo prema istoku i Pireju. Ali hotimice kukavno po Temistoklovoj opomeni¹⁴⁷ borilo ih se malo, najviše ih nije htjelo. — (86) Ali najviše brodova razvilo se kod Salamine, jedne su uništili Atenjani, a druge Eginjani. Jer budući da su se Heleni borili u redu svaki na svom mjestu, a barbari niti su više bili u redu niti isto razborito radili, trebalo je, da im se dogodi ono, što im se dogodilo. Ali su opet taj dan bili i pokazali se kudikamo bolji nego kod Eubeje, jer se svatko trudio i bojao Kserksa, i svatko mislio, da ga kralj gleda.

(87) Za ostale ne mogu pravo kazati, kako se tko bilo od barbara ili od Helena borio. A evo što se Artemisiji¹⁴⁸ dogodilo, po čemu je još veći ugled stekla kod kralja. Baš kad je u kraljevoj vojsci nastao velik metež, u to vrijeme progonio je brod Artemisijin atički brod. Pa ne mogući uteći, jer su pred njom bili drugi prijateljski

¹⁴⁵ »A riječi su njegove bile sve bolje s gorima ispodređene«, t. j. govor je njegov bio sastavljen od samih antiteza. S jedne je strane nabrajao probitke, koji ih čekaju, ako se budu junački borili, a s druge nevolje, koje će ih stići, ako budu strašivi.

¹⁴⁶ T. j. po slike EAKOVACA, heroja i praotaca naroda eginskoga, da im budu saveznici i pomoćnici. Eak, sin Zeusov i Eginin, imao je ove potomke: Peleja, Telamona, Ahileja, Ajanta, koji se štovahu u Eginu.

¹⁴⁷ Maloazijskim Jonjanima u perzijskoj vojsci urezao je Temistoklo kod Artemisija u kamenje natpis, kojim ih poziva, da se odmetnu ili da se hotimice nejunački bore, kad dođe do sukoba. Isp. Herodot VIII 22.

¹⁴⁸ Artemisija, kći Ligdamova, kraljica halikarnaška, borila se kod Salamine. Vodila je Halikarnašane, Kojane, Nisirane i Kalidunjane, a davala je pet brodova. Isp. Herodot VII 99.

brodovi, a njezin je bio veoma blizu neprijateljâ, odluči učiniti nešto, što joj i za rukom pođe. Kako ju je atički brod progonio, udari na prijateljski brod, koji je bio kalindski, i sam kralj kalindski Demasitim plovio je na njemu. Pa ako je i imala kakvu razmiricu s njim, dok su još u Helespontu bili, opet ne mogu kazati, da li je hotimice to učinila, ili se kalindski brod po slučaju baš s njom susreo. A što je na nj udarila te ga potopila, to joj je na sreću donijelo dvostruku korist. Jer zapovjednik atičkoga broda, vidjevši, da je udarila na barbarski brod, pomisli, da je brod Artemisijin ili helenski ili je prebjegao od barbara pa njima pomaže, te se od njega k dru-

Salaminski zaljev

ma obrati. — 88. Tako joj je za rukom pošlo, te nije poginula, nego stekla, a osim toga dogodilo se, te je tim, što je zlo učinila, stekla Kserksa najveći ugled. Jer se pripovijeda, da je kralj, gledajući, nazbazio brod, koji je udario; nato reče netko od nazočnih: »Gospodaru, vidiš li Artemisiju, kako se junački bori, te je neprijateljski brod potopila?« i on upita, da li je to djelo doista Ardemisijino, a oni odgovorivši tvrde, jer su dobro poznavali znak njezina broda, a za onaj, koji se propao, mislili su, da je neprijateljski. Tako se sve, kao što je rečeno, njoj u prilog dogodilo, pa i to, da se s kalinskoga broda nitko nije spasio, koji bi je bio optužio. A pripovijeda se, da je Kserks na ono, što se kazalo, rekao: »Ljudi su mi postali žene, a žene ljudi«. To kažu, da je Kserks rekao.

89. U tom je boju poginuo vojvoda Arijabigno, sin Darijev, a brat Kserksov, poginulo je i mnogo drugih uglednih Perzijanaca i Medana i ostalih saveznika, a nekoliko i Helena. Jer znajući plivati oni, kojima bi brodovi propali, ako ne bi u tučnjavi poginuli, isplivali bi na Salaminu. A barbara je većina u moru poginulo, jer nijesu znali plivati. A kad su prvi brodovi nagnuli u bijeg, onda ih je najviše stalo propadati. Jer oni, koji su stajali u redu za njima, nastojeći, da s brodovima naprijed dođu, ne bi li i oni kakvo djelo kralju pokazali, udarili su na svoje brodove, koji su bježali.

91. Kad su barbari nagnuli u bijeg i k Faleru plovili, stanu im Eginjani na put u užini te učine znamenita djela. Jer Atenjani su u metežu razbijali one brodove, koji su se opirali ili bježali, a Eginjani one, koji su iz užine plovili. I koji bi Atenjanima utekli, oni bi naletjeli na Eginjane. — 92. A barbari, kojima su brodovi ostali štavi, utjehu u Faleru pod okrilje pješačke vojske.

93. A Aristid, sin Lisimahov, Atenjanin, kojega sam i prije spomenuo kao veoma valjana čovjeka, u tom metežu kod Salamine učini evo ovo. Uzevši mnoge od hoplita, koji su bili poredani uz brijeg salaminske zemlje, rodom Atenjani, preveo ih na otok Psitaliju, te poubijaju sve Perzijance na tom otočiću.

96. A kad se pomorski boj svršio, izvuku Heleni na Salaminu sve ruševine, koje su još ondje bile, i bili su spremni na drugi pomorski boj, jer su očekivali, da će kralj s onim brodovima, koji su preostali, još u boj zaći.

97. Kako je Kserkso doznao za nesreću, koja ga je stigla, pobunio se, da ne bi koji Jonjanin svjetovao Helene, ili i njima samima na um palo ploviti u Helespont, da poruše mostove, pa tako bi on, bivši odbit, došao u pogibao, u Evropi da pogine. Zato stane misliti na bijeg. — 98. I pošalje u Perziju poslanika, da javi nesreću, koja ih je stigla. Nema ništa na svijetu, što bi stiglo brže od tih poslanika. Tako su Perzijanci to udesili. Kažu, da koliko dana iznosi čitav put, toliko je konja i konjanika razmješteno, za svaki dan put određen je jedan konj i konjanik. I njih ne pričeći ni snijeg ni kiša ni žega ni noć, da ne bi svaki najbrže svršio onaj put, koji mu je određen. Prvi trkalac preda vijest drugomu, a drugi trećemu, a onaj je predaše sve jedan drugomu, kao što u Helena nošenje zubalja.¹⁴⁹

¹⁴⁹ Nošenje zubalja (ἵππαι ἀγροίαι, λαμ-αδ-ῖον), je svečanost u slavu onih bogova, koji su se držali za davaoce vatre i svjetlosti. U Ateni slavili su se tako Hefest, Prometej (koji je po priči vatru s neba na zemlju donio), Atena, tračka boginja Bendis (boginja mjeseca) i Pan. Kod te svečanosti trebalo je, da trkači, koji su stajali jednako daleko jedan od drugoga, trčeći što su brže mogli, jedan drugomu goruću zublju predavaju, a da se ne utrne.

koje Hefestu u slavu izvode. To trčanje konja Perzijanci zovu angarejon. — (99) Prva vijest, koja je u Susu došla, da je Kserkso Atenu zauzeo, obradovala je one Perzijance, koji su bili zaostali, tako, te su po svima putovima mrču prostirali i kadove palili i žrtve prinosili i gostili se. A kad je druga vijest nadošla, tako ih je smutila, te su svi razderali haljine i beskrajnu viku i tužnjavu podigli i Mardonija krivili. Ali Perzijanci nijesu to činili zato, što bi im bilo žao za brodove, nego zato, što su se Kserksa bojali.

68. HERMOTIM

(VIII 105. 106)

Poslije poraza kod Salamine odlučio je Kserkso, da se istim putem vrati kući, a Mardonije da ostane s trista tisuća vojnika i nastavi vojevanje po Heladi. Djecu pak svoju, koju je sa sobom vodio, pošalje s kraljicom Artemisijom u Efes. S njima pošalje i čuvara Hermotima, rodом iz grada Pedasa u Kariji, kojega je od svih uškopljenika najvećma cijenio.

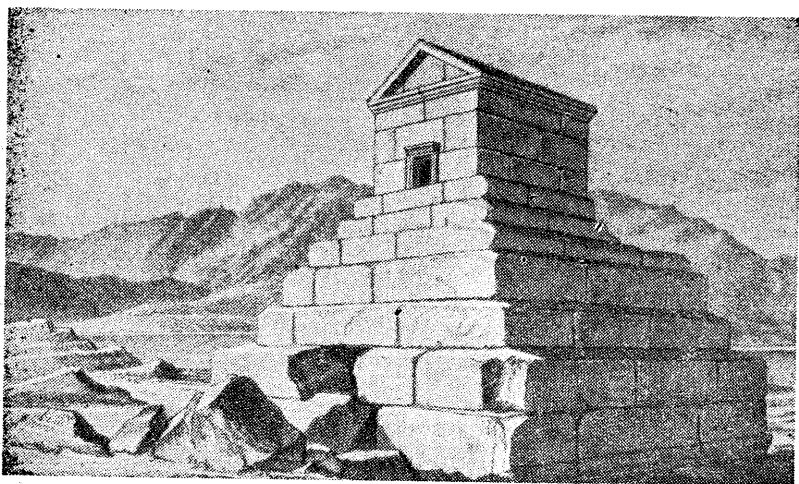
(105) Taj se Hermotim za nepravdu osvetio većma od ijednoga čovjeka, za kojega mi znamo. Neprijatelji su ga naime uhvatili i predali Panioniju Hijaninu, koji je živio od najsramotnijega posla. On bi kupovao dječake, ljepotom obdarene, te ih škopio pa prodavao u Sard i Efes za velike novce. Jer kod barbara cijene se uškopljenici poradi kojekakve vjernosti većma od onih, koji nijesu uškopljeni. Tako je Panionije mnogo drugih uškopio, jer je od toga živio, pa i njega. Ali Hermotim nije bio sasvim nesretan, jer je iz Sarda došao ka kralju s drugim darovima, a s vremenom cijenio ga Kserkso većma od svih uškopljenika. — (106) A kad se kralj vojskom perzijskom spremao na put u Atenu i u Sardu bio, tada je Hermotim po nekakvu poslu spusti u zemlju Misiu u kraj, u kojem Hijani prebivaju, a zove se Atarnei, te nađe tu Panionija. Poznavši ga, stane mu govoriti mnogo prijateljskih riječi, ponajviše mu izbroji, koliko je dobra po njemu primio, a onda mu obeća, koliko će mu dobra za uzdarje učiniti, ako dovede svoje ukućane te se ondje nastani. I Panionije prihvati veselo te riječi te dovede svoju djecu i ženu. A Hermotim, dobivši u vlast svu njegovu kuću, progovori mu ovako: »Čovječe, koji živiš od sramotnijega posla nego ijedan čovjek, što sam ti ja bud sam bud itko od mojih otaca učinio, tebi ili ikomu od tvojih, te si me od čovjeka ničim učinio? Mislio si, da bogovi ne će znati, što si tada radio. Ali su te, nakon što si bezakonje počinio, sasvim pravedno doveli u moje ruke, te se ne ćeš potužiti na platu, koju ću ti ja dati«. Pošto ga je tako

izgradio, dovedu se sinovi njegovi preda nj i Panionije bude prisiljen, da četvoricu svojih sinova uškopi, što je na silu i učinio. A kad je to učinio, budu sinovi prisiljeni, da njega uškope. Tako je Panionija stigla osveta od Hermotima.

69. UDES KSERKSOVA KRMARA

(VIII 118)

118. Kad je Kserkso na putu iz Atene došao k Ejonu na Strimonu, odavde nije više išao po suhoj zemlji, nego je vojsku povjerio Hidarnu, da je vodi k Helespontu, a sam se popeo na fenički

Grob kralja Kserksa kod Persepolá

brod pa pošao put Azije. Ali dok je plovio, uhvati ga od Strimona silan vjetar, koji je tjerao valove; a bura je bila to strašnija, što je brod bio pun ljudi, jer je na palubi bilo mnogo Perzijanaca, koji su s kraljem plovili. Tako zapadne kralj u strah te pozove krmara pa ga upita, ima li im kakav spas, a on reče: »Gospodaru, nema nikakva, ako se brod ne olakša od toliko putnika«. I Kserkso je, kažu, čuvši to, rekao: »Ljudi Perzijanci, sada neka svatko od vas dokaže, da mu je do kralja stalo; jer čini se, da je u vašim rukama moj spas«. Na te mu se riječi oni poklone pa poskaču u more, i brod

bude lak te dođe sretno u Aziju. A evo što je učinio kralj, kako je sišao na suhu zemlju. Krmaru dade na dar zlatan vijenac, što je kralju život spasio, ali što je mnogo Perzijanaca pogubio, odsiječe mu glavu.

70. POČASTI DATE TEMISTOKLU

(VIII 123—125)

(123) Pošto su podijelili plijen, otplove Heleni na Istam, da dadu nagradu onomu Helenu, koji ju je najvećma zaslužio u tom ratu. A kad vojske onamo dođu i glasove podijele na žrtveniku Posidonovu,¹⁵⁰ birajući prvoga i drugoga, tada je svatko od nji sebi glas dao, misleći, da je on bio najbolji, a drugu je nagradu većina složno dosudila Temistoklu. I tako su oni svaki po jedan glas dobili, a za drugu je nagradu Temistoklo dobio veliku većinu. — (124) Premda Heleni to nijesu htjeli da odluče od zavisti, nego je svaki u svoj grad otplovio bez odluke, bio je ipak Temistoklo prozvan i proglašen za kudikamo najmudrijeća čovjeka u čitavoj Heladi. Ali budući da od onih, koji su kod Salamine boj bili, nije bio nagrađen, premda je pobijedio, pođe odmah zatim u Lakedemon, da bi bio nagrađen. I Lakedemonjani ga lijepo dočekaju i sjajno počaste. Kao nagradu za junaštvo dadu Euribijadu vijenac od masline, a za mudrost i spretnost Temistoklu također vijenac od masline. I na dar mu dadu kola, što su u Sparti najljepša bila. A pošto su ga tako lijepo počastili, isprati ga trista izabranih Spartanaca, koji se vitezovi zovu, sve do tegejske međe. Toga su jedinoga čovjeka, koliko mi znamo, Spartanci ispratili. — (125) A kad se iz Lakedemona vratio u Atenu, tada stane Timodem Afidnjanin, jedan od neprijatelja Temistoklovih, a inače ne baš ugledan čovjek, bijesan od zavisti Temistokla grditi, što je u Lakedemon otišao, dok je po Ateni stekao časti, koje su mu Lakedemonjani dali, a ne po sebi. Pa budući da Timodem nije prestao tako govoriti, reče Temistoklo: »Tako je: niti bih ja bio tako počašten od Spartanaca, da sam Belbinjanin,¹⁵¹ ni ti, čovječe, premda si Atenjanin«.

¹⁵⁰ Posidon je imao svoj hram na Istmu.

¹⁵¹ Belbina je mali otok Surniju na jugu, koji se držao za kukavno gnijezdo. Smisao je Temistoklovih riječi: Doista treba da zahvalim svojoj domovini, što su me Spartanci tako lijepo dočekali, jer da sam Belbinjanin, ne bi mi se bilo to dogodilo, ali ne samo njoj, jer da si ti, koji si također Atenjanin, onamo došao, ne bi te za to bili tako lijepo dočekali«.

71. PODRIJETLO MAKEDONSKE KRALJEVSKE KUĆE

(VIII 137. 138)

(137. Iz Arga pobjegnu k Ilirima od Temenovih¹⁵² potomaka tri brata: Gauan, Aerop i Perdika, a od Ilira prijeđu u gornju Makedoniju te dođu u grad Lebeju. Tu stupe u službu za platu kod kralja. Jedan je pasao konje, drugi goveda, a najmlađi, Perdika, koze. A žena kraljeva pekla im je sama kruh. Jer negda su i ljudi vladaoi bili siromašni novcima, ne samo narod. A kad bi god pekla, dogodilo bi se, te bi hljeb dječaka sluge Perdike bio dva puta toliko, kolik je bio prije. I budući da se uvijek to isto događalo, reče mužu svomu. A kako je on čuo, domisli se odmah, da je čudo te nešto veliko znači. Zato pozove sluge te im zapovjedi, da idu iz zemlje njegove. A oni odgovore, da treba da dobiju platu, pa će otići. Tada kralj, čuvši za platu, kako je baš kroz dimnjak sunce u kuću sjalo, reče od boga prevaren: »Evo ovu vam ja dostojnu platu dajem«, pa pokaže sunce. Starija braća Gauan i Aerop stajali su zabezeknuti, a dječak, koji je baš u ruci držao mač, reče: »Primamo, kralju, što daješ«, pa opiše mačem na kućnom podu sunce, a onda zahvati u krilo tri puta sunce, pa ode on i oni, koji su s njim bili. — (138. Tako su oni otišli, a kralju rastumači jedan od pouzdanika, što je dječak učinio, i da je najmlađi od njih mudro prihvatio ono, što se davalo. A on čuvši to, razjari se te pošalje za njima konjanike, da ih poubijaju. Ali ima rijeka u tom kraju, kojoj potomci tih ljudi iz Arga prinose žrtve kao svojoj spasiteljici. Ta je rijeka, kad su Temenovci prešli, tako narasla, te konjanici nijesu mogli preko nje prijeći. A oni dođu u drugi kraj Makedonije¹⁵³ te se nastane blizu vrtova, koji se zovu vrtovi Mide, sina Gordijina, gdje same od sebe rastu ruže, koje imaju po šezdeset listova, a mirisom prestizu ostale ruže. U tima je vrtovima bio Silen¹⁵⁴ uhvaćen, kao što Makedonci pripovijedaju. A više vrtova diže se gora, koja se Bermion zove, ali nije pristupna poradi zime. A kad su tu zemlju uzeli, nastojali su odanle i ostalu Makedoniju pokoriti.¹⁵⁵

¹⁵² Temen je sin Aristomahov, Heraklid, predak argivske kraljevske kuće.

¹⁵³ »U drugi kraj Makedonije«, t. j. u pravu Makedoniju, kojoj je glavni grad bila stara kraljevska prijestolnica Ega ili Edesa.

¹⁵⁴ Silen, najstariji satir, pronalazač frule, držao se, čini se, isprva za boga vode, koja iz zemlje izvire, pa po tom za boga plodnosti. Obilna vlaga i bujna vegetacija ovoga kraja bila je uzrok, te se pričalo, da je Silen ovdje boravio. Grčka priča pripovijeda, da je Silen, bivši uhvaćen od frigijskoga kralja Mide, dao mu praktične nauke za život.

¹⁵⁵ Tomu su Perdici bili potomci: Argej, Filip, Aerop, Alket, Aminta i Aleksandar.

72. ODGOVOR ATENJANA KRALJU ALEKSANDRU I SPARTANCIMA

(VIII 143. 144)

Želeći odijeliti Atenjane od ostalih Helena i učiniti ih saveznicima perzijskima pošalje Mardonije k njima kao poslanika u toj stvari makedonskoga kralja Aleksandra. Kad su to dočuli Lakedemonjani, silno se poboje, da se Atenjani ne bi pomirili s Perzijancima, pa pošalju i oni poslanike u Atenu.

143. A Atenjani odgovore Aleksandru ovako: »I sami smo to znali, da Međanin ima kudikamo veću silu nego mi, te nije trebalo toga nas opominjati. Ali opet ćemo, oko slobode nastojeći, braniti se onako, kako uzmognemo. A da se pomirimo s barbarinom, niti nas kušaj ti nagovoriti niti ćemo mi slušati. A sada javi Mardoniju, da Atenjani kažu, dok bude sunce istim putem išlo, kojim i sada ide, ne ćemo se mi nigda pomiriti sa Kserksom. Nego ćemo izići s njime u boj uzdajući se u pomoć bogova i heroja, za koje on nije ništa mario, nego je popalio kuće i kipove njihove. A ti se unapredak s takvim prijedlozi ne pojavljuj Atenjanima i misleći, da nam dobru službu činiš, ne svjetuj nas, da bezakonje gradimo. Jer ne ćemo, da ti se što neugodno od Atenjana dogodi, dok si naš gost i prijatelj«.

144. Tako su Aleksandru odgovorili, a spartanskim poslanicima ovako: »Što su se Lakedemonjani pbojali, da ćemo se pomiriti s barbarinom, to je bio sasvim ljudski događaj. Ali se čini, da ste slabo poznavali mišljenje Atenjana, što ste se pbojali, dok nema nigdje na svijetu ni toliko zlata ni zemlje ljepotom i plodnošću tako izvrsne, da bismo mi primili pa, uz Međane pristavši, htjeli da zarobimo Heladu. Jer mnogo ima velikih stvari, koje nas priječe tako raditi, sve ako bismo i htjeli: ponajprije i najvećma kipovi božji i kuće popaljene i porušene, koje nam svakako valja osvetiti prije, nego se pomirimo s onim, koji je to učinio. Pa onda što je sve helenstvo srodno po krvi i jeziku, što ima zajedničke svetinje i praznike božje i iste običaje; sve to da Atenjani izdadu, ne bi pravo bilo. Znajte dakle, ako doista niste prije znali: dok bude ijedan Atenjanin živ, nigda se mi ćemo pomiriti s Kserksom. Ali, vašoj se brizi za nas divimo, što ste se za naše porušene kuće tako pobrinuli. te hoćete da hranite naše ukućane. Vi ste našu zahvalnost sasvim zaslužili, ali mi ćemo trpjeti onako, kao što budemo mogli, a da vam ne zadajemo nikakva jada. Zato kad je tomu tako, pošaljite što brže vojsku! Jer kako mi naslućujemo, neprijatelj ne će dugo čekati, da provali u našu zemlju, nego kako dozna, da ne

ćemo ništa učiniti, što je on od nas tražio. Prije dakle nego on dođe u Atenu, vrijeme je, da mi provalimo u Beotiju!« Na taj odgovor Atenjana vrata se poslanici u Spartu.

73. VIJEĆNIK LIKID

(IX 4. 5)

Kad se Aleksandar vratio i javio, što su Atenjani odgovorili, pohiti Mardonije s vojskom na Atenu.

4. A kad je Mardonije došao u Atenu, pošalje Murihida Helesponćanina na Salaminu s istim prijedlozima, koje je već Make-donac Aleksandar Atenjanima donio. To im je po drugi put poručio, premda je znao, da Atenjani po nj ne misle prijateljski, ali se nadao, da će se okaniti prkosa, kad je atička zemlja zarobljena i njemu u vlasti. — 5. Zato je poslao Murihida na Salaminu, a on došavši pred vijeće stane kazivati, što Mardonije poručuje. I Likid, jedan od vijećnika, reče, da mu se čini, da bi bolje bilo prihvatiti prijedlog, što im ga Murihid donosi, pa iznijeti pred narod. Takvu je on misao kazao, bilo da je primio novaca od Mardonija ili je i zbilja tako mislio. Ali Atenjani, i oni, koji su bili u vijeću, i oni, koji su spolja stajali, kako su to čuli, odmah se razgnjeve te opkole Likida pa ga zaspu kamenjem, a Helesponćanina Murihida odašalju čitava. A kad se na Salamini digla buka na Likida, doznadu žene atenske, što biva, pa pozovu jedna drugu te se slože i pođu k Likidovoj kući same od sebe, gdje zaspu kamenjem njegovu ženu i djecu.

74. GOZBA U TEBI I PROROČANSTVO JEDNOGA PERZIJANCA

(IX 16)

Kad je Mardoniju došao glas, da su Heleni sabrani na Istmu, vrati se iz Atike u tebansku zemlju. Ovdje posiječe po polju drveće, da utvrdi tabor, ako mu pak boj ne izide po volji, da bi mu to bilo utočište.

16. Dok su se barbari tim poslom bavili, pripravi Tebanac Atagin, sin Frinonov, sjajnu gozbu te pozove samoga Mardonija i pedeset najuglednijih Perzijanaca. I oni se odazovu pozivu. A gozba je bila u Tebi. A ovo, što ću sada pripovijedati, čuo sam od Tersandra, čovjeka Orhomenjanina, koji je bio veoma ugledan u Orhomeni. Tersandar je kazivao, da je Atagin i njega. pozvao na tu

gozbu i pedeset Tebanaca, ali ih nije jedne i druge napose posadio, nego po jednoga Perzijanca i Tebanca na svakoj klupi. A kad je bilo iza ručka te su pili, upita ga Perzijanac, koji je na istoj klupi sjedio, helenskim jezikom, odakle je, a on odgovori, da je Orhomenjanin; nato reče Perzijanac: »Budući da sada zajedno za stolom sjedimo i pijemo, hoću da ti ostavim uspomenu mišljenja svoga, da se, naprijed znajući, možeš sam za se što bolje pobrinuti. Vidiš li ove Perzijance, koji se goste, i vojsku, koju smo ostavili na rijeci u okolu? Od svih ovih vidjet ćeš, kad malo vremena prođe, samo malo živih«. Tako je Perzijanac govorio i grozne suze prolijevao. A on se začudi tima riječima te mu reče: »To treba Mardoniju kazati i onim Perzijancima, koji su do njega ugledni«. Na to reče on: »Prijetelju, što treba da bude po božjoj odluci, čovjek ne može odvratiti. Jer ako tko i vjerojatno govori, nitko ne će da ga sluša. To zna mnogo nas Perzijanaca, pa opet idemo za tim, jer nas nužda veže. A najluđa je bol za ljude koješta razumjeti, a ne imati nikakve vlasti«. To sam od Orhomenjanina Tersandra čuo, a osim toga, da je on to odmah ljudima kazao još prije platejske bitke.

75. VRAČI TISAMEN I HEGESISTRAT

(IX 33—37)

Kad su se Heleni i barbari svrstali za boj kod Plateje, prinosili su drugi dan iza toga žrtve jedni i drugi.

33. Za Helene prinosio je žrtve Tisamen, sin Antiohov, koji je vojsku pratio kao vrač. On je bio Elejanin od roda Jamovaca, ali su ga Lakedemonjani učinili svojim građaninom. Kad je naime Tisamen u Delfima pitao za porod, odgovori mu Pitija, da će dobiti pet najvećih dobiti. A on je promašio smisao proroštva pa stao polaziti rvališta, da bi dobio dobiti u igrama, i pošto se vježbao u peterostrukoj igri, nije mu u jednoj jedinoj igri pošlo za rukom, da bi bio pobijedio u Olimpiji, gdje se natjecao s Hijeronimom Andraninom. A Lakedemonjani razumjevši, da se proroštvo Tisamenovo ne tiče igara, nego bojeva, nastojali su Tisamena za platu predobiti pa činiti vođom u ratovima zajedno s kraljevima od roda heraklovačkoga. A kako je on vidio, da je Spartancima mnogo do toga stalo, da ga za prijatelja predobiju, kako je za to doznao, povišivao je cijenu i javljao im, da ako ga učine svojim građaninom te mu sva prava dadu, učinit će to, a za drugu platu nikako. Čuvši to Spartanci, najprije su se zgražali te pozivanje napustili sasvim. Ali napokon, kad ih je uhvatio velik strah od te perzijske vojske,

popuste te pristanu. A on razabravši, da su se premislili, reče, da ni tako nije više samo tim zadovoljan, nego treba još da brat njegov bude Spartanac s istim pravima, kao i on. — 34. Tako govoreći povodio se za Melampodom, ako se mogu isporučiti onaj, koji je kraljevstvo, i onaj, koji je građanstvo tražio. Jer kad su žene u Argu pomahnitale,¹⁵⁶ pozivali su Argivci Melampoda iz Pila, da njihove žene izliječi od bolesti, a on je zaiskao kao platu polovinu kraljevstva. Na to Agivci nijesu pristali, nego otišli; ali kad je još više žena pomahnitalo, onda pristanu na ono, što je Melampod zaiskao, te pođu, da mu dadu. Ali on videći, da su se premislili, zaište više te reče, da ako i bratu njegovu Bijantu ne dadu trećinu kraljevstva, ne će učiniti ono, što žele. A Argivci, kako su bili pritiješnjeni, pristanu i na to. — 35. Tako su i Spartanci morali u svemu popustiti Tisamenu, jer su ga silno trebali. A kad su mu Spartanci i u tom popustili, onda im je Tisamen Elejanin, postavši Spartanac, kao vrač doista pomogao dobiti pet najvećih dobiti. To su jedini ljudi, koji su postali spartanski građani. A onih je pet dobiti bilo evo ovo. Jedna, i to prva tada kod Plateje, pa kod Tegeje protiv Tegejana i Argivaca, zatim kod Dipeje protiv sviju Arkadana, osim Mantinejana, pa protiv Mesenjana kod Itome, a napokon kod Tanagre protiv Atenjana i Argivaca. To je bila posljednja od pet dobiti, što ih je dobio.¹⁵⁷

36. Taj je dakle Tisamen, kojega su Spartanci sa sobom vodili, tada Helenima vraćao kod Plateje. I Helenima su žrtve bile povoljne, ako se brane, ali ne, ako prijeđu Asop¹⁵⁸ i boj počnu. — 37. A Mardoniju, koji je želio boj početi, žrtve nijesu bile povoljne, ali ako se brani, bile su i za nj povoljne. Jer i on se služio heleniskim žrtvama, a vrač mu je bio Hegesistrat Elejanin, najugledniji čovjek od roda Telijevaca, kojega su prije toga Spartanci uhvatili pa metnuli u negve, da bi ga ubili, jer im je nanio mnogo krivica. A on, kako se nalazio u toj nevolji, te mu se radilo o glavi i prije smrti valjalo mu mnogo muka pretpjeti, učini nevjerovatno djelo. Kad je bio metnut u klade gvožđem okovane, dokopa se gvozdena noža, koji se nekako k njemu donio, pa stane odmah raditi naj-

¹⁵⁶ Kéeri tirinskoga kralja Preta navalile su podrugivanjem na sebe gnjev boga Dionisa ili boginje Here te za kaznu pomahnitale, a od njih je prešla mahnitost i na druge žene tirintske. Melampod, svećenik Dionisov (v. Herodot II 49), umirio je boga i žene izbavio od mahnitosti.

¹⁵⁷ O drugoj i trećoj dobiti ne znamo ništa; kod Itome u trećem mesenskom ratu (465—455); kod Tanagre g. 457. kad su Lakedemonjani poradi Doride zaratili na Fočane pa, vraćajući se, našli Atenjane, gdje su im put zakrčili, ali su ih kod Tanagre pobili.

¹⁵⁸ Rijeka u Beotiji.

junačnije djelo, za koje mi znamo. On izmjeri, kako će mu ostali dio noge iz klade izići, pa odreže sebi stopalo. Budući da su ga čuvari čuvali, prokopa nato zid te uteče u Tegeju. Noću je išao, a danju se sakrivao u šumi i počivao. I tako dođe treću noć u Tegeju, premda su ga Lakedemonjani svi listom tražili; a oni su bili u velikom čudu poradi drskosti, jer su vidjeli polovinu noge, gdje ondje leži, i što ga nijesu mogli naći. Tako je tada utekao Lakedemonjanima i pobjegao u Tegeju, koja nije živjela u miru s Lakedemonjanima u to vrijeme. A kad je ozdravio, dade načiniti drvenu nogu i bio je očito neprijatelj Lakedemonjanima. Ali mu neprijateljstvo, koje je prema Lakedemonjanima nastalo, nije do kraja dobro prošlo. Kad je jednoć vraćao na Zakintu, uhvate ga i ubiju.

76. ZAROBLJENA KOŠANKA

(IX 76)

Nakon dugoga oklijevanja s jedne i s druge strane došlo je u rujnu 479. konačno do bitke kod Plateje, u kojoj su izginuli mnogi Perzijanci, a s njima i vojskovođa Mardonije.

76. Kad su Heleni kod Plateje pobili barbare, prebjegne k njima neka žena, koja se, razabравši, da su Perzijanci propali, a Heleni pobijedili, kako je bila inoča Perzijanica Farandata, sina Teaspova, nakitila mnogim zlatom i sama i sluškinje i najljepšim odijelom, što ga je imala, te sišla s kola pa pošla k Lakedemonjanima, koji su još bili zabavljeni ubijanjem. I videći, da ondje svim upravlja Pausanija, kojemu je otprije za ime i otadžbinu znala, jer je često za to čula, prepozna Pausaniju pa, obuhvativši mu koljena, progovori: »Kralju spartanski, k tebi sam pribjegla, da me izbaviš od ratnoga ropstva. Ta ti si mi i doslije pomagao, što si pogubio te ljude, koji nijesu marili ni za heroje ni za bogove. Rodom sam Košanka, a kći Hegetorida, sina Antagorina. Silom me je na Kosu uhvatio Perzijanac«. A on odgovori: »Ženo, ne boj se, jer si pribjegarka, a osobito, ako još ktome istinu govoriš, te jesi kći Hegetorida Košanina, koji mi je najdraži prijatelj od svih, koji u onim krajevima prebivaju«. To rekavši, preda je onim eforima,¹⁵⁹ koji su nazočni bili, a kasnije je pošalje na Eginu, kamo je sama htjela da dođe.

¹⁵⁹ Efora bilo je pet. Kasnije je njihova vlast bila tolika, te su sve činovnike, pa i kraljeve, mogli tužiti, od službe suspendirati i u tamnicu baciti. Oni su nadzirali i odgoj mladeži. Dva efora pratila bi svagda kraljeve u rat.

77. LAMPONOV PRIJEDLOG

(IX 78. 79)

78. Kod Plateje u vojsci eginjskoj bio je Lampon, sin Pitejin, jedan od prvih Eginjana, koji je s veoma grešnim prijedlogom hitio k Pausaniji, a kad je napokon došao, progovori mu: »Sine Kleombrotov, djelo si učinio izvanredno veliko i krasno, i bog ti je dao, te si, izbavivši Heladu, stekao najveću slavu od svih Helena, za koje mi znamo. A ti učini i ostalo, što k tomu pripada, da bude slava tvoja još veća, i da se barbari unapredak čuvaju grešna djela činiti Helenima. Kad je Leonida poginuo kod Termopila, Mardonije i Kserkso odsjekli su mu glavu pa natakli na kolac. Tako učini ti njemu, pa će te hvaliti najprije svi Spartanci, a onda i ostali Heleni. Jer ako Mardonija natakneš na kolac, osvetit ćeš strica svoga Leonidu«. — 79. Tako je govorio misleći, da mu ugađa, ali on mu odgovori: »Priatelju Eginjanine, dobru nakanu i brigu tvoju cijelim, ali misli valjane nijesi pogodio. Uzdigao si me visoko i otadžbinu i djelo moje, a onda bacio u ništa, kad si me svjetovao, da mrtvacu pogrdim, i rekao, ako to učinim, da ću veću slavu steći. Ali to dolikuje većma barbarima nego Helenima, pa i njima zamjeravamo. A ja ne ću tim načinom ni Eginjanima da omilim ni onima, koji to hvale, nego mi je dosta, da me Spartanci hvale pa da onako, kako je bogovima drago, radim, i onako, kako je bogovima drago, i govorim. A Leonida, kojega hoćeš da osvetim, velim da je lijepo osvećen: nebrojenim dušama onih, koji su evo izginuli, dana je zadovoljština njemu i ostalima, koji su kod Termopila poginuli. A ti s takvim prijedlogom nemoj više ni doći k meni ni svjetovati me, nego budi veseo, što ti se ništa nije dogodilo«.

78. PERZIJSKA RASKOŠ I SPARTANSKA JEDNOSTAVNOST

(IX 82)

Kad su Heleni poslije platejske bitke dijelili plijen, pripovijeda se, da se dogodilo i ovo:

82. Kserkso je, bježeći iz Helade, ostavio Mardoniju svoj namještaj. A Pausanija, videći Mardonijev čador, kako je zlatom i srebrom i šarenim sagovima iskićen, zapovjedi pekarima i kuharima, da mu prigotove gozbu onako, kao i Mardoniju. I oni učine po zapovijedi, a Pausanija, kad opazi odre zlatne i srebrne lijepo

pokrite i stolove zlatne i srebrne i sjajno prgotovljenu gozbu, začudi se bogatstvu, što je pred njim bilo, pa zapovjedi šale radi svojim slugama, da prgotove lakonsku gozbu. A kad se jelo zgotovilo, i razlika bila velika, nasmije se Pausanija pa pošalje po helenske vojvode; i kad su se sakupili, pokaže im Pausanija jednu i drugu gozbu, kako je prgotovljena, pa reče: »Ljudi Heleni, ja sam vas zato sakupio, da bih vam pokazao, kako je ovaj vođa medski bezuman, koji ovako živi, pa je opet došao k nama, koji tako kukavno živimo, da nam to otme«. To je, pripovijeda se, Pausanija kazao vojvodama helenskima.

79. VRAČ EUENIJE

(IX 93—95)

U Apoloniji ¹⁶⁰ su suncu posvećene ovce,¹⁶¹ koje se danju pasu kod rijeke Hona, koja s gore Lakmona apolonijskom zemljom teče u more kod luke Orika, a noću ih čuvaju izabrani ljudi, bogatstvom i rodnom najodličniji građani, svaki po godinu dana; jer Apolonjanima je mnogo stalo do tih ovaca poradi nekoga proroštva; noću pak u pećini daleko od grada. Tu je jednom čuvao stražu neki Euenije, kad je bio izabran. Ali budući da je stražu prespavao, dođu vuci u pećinu te pokolju otrprike šezdeset ovaca. A kad je to opazio, šutio je te nije nikomu kazivao, jer je htio mjesto njih druge da kupi. Ali Apolonjanima nije ostalo tajno, što se dogodilo, nego kako saznadu, dovedu ga na sud pa osude, da izgubi vid,¹⁶² jer je stražu prespavao. A kad su Euenija oslijepili, odmah nakon toga nijesu im ni ovce rađale, ni zemlja nosila plod kao prije. Zato upitaju u Dodoni i u Delfima, što je uzrok toj nevolji, a proroštva im odgovore, da su čuvaru svetih ovaca Eueniju nepravедno oteli vid, jer su bogovi sami poslali vukove, te im se ne će prestati osvećivati za nj, dok mu za ono, što su učinili, ne dadu zadovoljštinu, koju sam izabere i zaište. A kad bude to izvršeno, dat će oni Eueniju takav dar, poradi kojega će ga mnogi ljudi sretnim cijeniti. — 94. Takve su im odgovore dala proročišta. A Apolonjani ih učine tajnom pa nalože nekim građanima, da to obave. I evo kako su obavili. Kad je Euenije sjedio na trgu, dođu te siednu k njemu pa se stanu s njim o drugim stvarima razgovarati, dok nijesu došli do toga, te ga stali žaliti poradi njegove nevolje. Tako ga pomalo dovedu te

¹⁶⁰ Grad na Jonskom moru.

¹⁶¹ O sunčevim stadima isp. Homerovu Odiseju XII 127.

¹⁶² Euenije je morao izgubiti vid, jer se ogriješio o boga svjetlosti.

upitaju, koju bi zadovoljštinu izabrao, ako bi mu Apolonjani htjeli da obećaju, da će mu dati zadovoljštinu za ono, što su učinili. A kako on nije čuo proroštva, izabere te reče, ako bi mu tko dao njive, pa spomene poimence one građane, za koje je znao, da imaju dvije najljepše baštine u Apoloniji, i k tome kuću, za koju je znao, da je najljepša u gradu. Ako to dobije, reče, da je spreman unapredak okaniti se gnjeva i tom se zadovoljštinom zadovoljiti. Tako je kazao, a oni, koji su do njega sjedjeli, prihvate riječ te reku: »Euenije, tu ti zadovoljštinu Apolonjani daju za to, što su te oslijepili, po riječima, koje su im proročišta kazala«. A on se na to silno razljuti, jer je sada sve doznao pa mislio, da su ga prevarili. A oni kupe od posjednikâ te mu dadu ono, što je izabrao. I odmah poslije toga rodi se u njemu dar vračarski, te mu se ime i proslavilo. — 95. Toga je Euenija sin bio Deifon, kojega su Korićani sa sobom vodili, te je vraćao vojsci. Ali sam čuo i to, da je Deifon samo prisvajao Euenijevo ime pa po Heladi poslove preuzimao, a da nije bio Euenijev sin.

S A D R Ž A J

Herodot i njegovo djelo	5
Novele, anegdote i druga zanimljiva pričanja	
1. Uvod	11
2. Arion	11
3. Solon i Kres	13
4. Smrt Atisova	15
5. Kres i proročišta	18
6. Pisistratovi pokušaji da preuzme vlast	21
7. Sandanisov savjet	22
8. Osveta nomadskih Skita	23
9. Kres i Kir	24
10. Lidani	26
11. Dejak	27
12. Mladost Kirova	29
13. Perzijski običaji	37
14. Kirova poruka Jonjanima i Eoljanima	40
15. Prijevara Nitokridina	40
16. Uzeće Babilona	41
17. Babilonski običaji	42
18. Kirova propast	43
19. Masagetski običaji	47
20. Prajezik	47
21. Egipatski običaji	48
22. Druga Nitokrida	51
23. Kralj Sesostris i sin njegov Feron	51
24. Menelajeva Helena u Egiptu	53
25. Riznica Rampsinitova	57
26. Psametih postaje kralj	59
27. Kralj Amasis	60
28. Kambis i Amasis	61
29. Kambis i Psamenit	62
30. Kambis i Preksaspo	63
31. Prsten Polikratov	65

32. Perijandar i njegov sin	66
33. Kambisova smrt. Lažni Smerdis	68
34. Darije postaje kralj	75
35. Intafren	78
36. Smrt Polikratova	79
37. Liječnik Demoked	81
38. Darijeva kabanica	84
39. Zopir	85
40. Aristija	88
41. Skitski običaji	89
42. Zalmoksis	90
43. Amazonke	91
44. Skitska ratna varka	93
45. Trački običaji	95
46. Radljiva Peonjanka	96
47. Perzijski poslanici u Makedoniji	97
48. Aristagora u Sparti	99
49. Priča o Kipselovcima	100
50. Onesil i njegov štitonoša	103
51. Početak spartanskoga dvokraljevstva	105
52. Podrijetlo i svrgnuće spartanskoga kralja Demarata	106
53. Kleomenovo ludilo	109
54. Pravedni Glauko	110
55. Epizelova sljepoća	112
56. Alkmeonovci	112
57. Artabanov govor	114
58. Liđanin Pitije	116
59. Bičovanje Helesponta	118
60. Kserkso i Demarat	118
61. Spertija i Bulis	120
62. Helenski poslanici kod Gelona u Sirakuzi	121
63. Kod Termopila	123
64. Vijenac maslinov	126
65. Perzijanci na Akropoli atenskoj	127
66. Priprave za salaminsku bitku	129
67. Salaminska bitka	133
68. Hermotim	137
69. Udes Kserksova krmara	138
70. Počasti date Temistoklu	139
71. Podrijetlo makedonske kraljevske kuće	140
72. Odgovor Atenjana kralju Aleksandru i Spartancima	141
73. Vijećnik Likid	142

74. Gozba u Tebi i proročanstvo jednoga Perzijanca	142
75. Vrači Tisamen i Hegesistrat	143
76. Zarobljena Košanka	145
77. Lamponov prijedlog	146
78. Perzijska raskoš i spartanska jednostavnost	146
79. Vrač Euenije	147

3